

ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

PANTEION UNIVERSITY OF SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES

ΣΧΟΛΗ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ & ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ»

Οι πολιτικοοικονομικές επιδράσεις της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, με έμφαση στην επίδραση επί της πορείας εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης

The political and economic effects of the enlargement of the European Union in countries of Central and Eastern Europe, with emphasis on the implications for the process of deepening European integration

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Φώτιος Π. Παπαδόπουλος

Αθήνα, 2022

Τριμελής Επιτροπή

Μαρία-Ελένη Κοπά, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Παντείου Πανεπιστημίου (Επιβλέπουσα)

Κωνσταντίνος Λάβδας, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Κωνσταντίνος Αρβανιτόπουλος, Καθηγητής Παντείου Πανεπιστημίου

Copyright © Παπαδόπουλος Φώτιος, 2022

All rights reserved. Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της διπλωματικής εργασία για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα.

Η έγκριση της διπλωματικής εργασίας από το Πάντειον Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών δεν δηλώνει αποδοχή των γνώμων του συγγραφέα.

Στην Ελένη και τη Μαρία...

Ευχαριστίες

Προσεγγίζοντας στο πέρας του όμορφου αυτού ταξιδιού στην διεθνή πολιτική και πραγματικότητα, μέσω της φοίτησής μου στο Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα «Διεθνείς Σχέσεις και Στρατηγικές Σπουδές» του Τμήματος Διεθνών, Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου, αισθάνομαι την ανάγκη να αποτείνω θερμές και ειλικρινείς ευχαριστίες στους ανθρώπους που έδωσαν χρώμα και έμπνευση σε αυτήν την διαδικασία.

Θερμές ευχαριστίες λοιπόν οφείλω πρωτίστως στην επιβλέπουσα της Διπλωματικής μου Εργασίας Αναπληρώτρια Καθηγήτρια κ. *Μαρία – Ελένη Κοππά*, της οποίας η διδασκαλία και η εν γένει επιστημονική - ακαδημαϊκή της παρουσία, αποτέλεσε για μένα πηγή έμπνευσης και κριτικού αναστοχασμού, αναφορικά με τα ζητήματα ασφάλειας και άμυνας στην Ευρώπη και ειδικότερα στα Βαλκάνια. Το σύγραμμά της για την *Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας* στην Ευρωπαϊκή Ένωση, λειτούργησε ως σταθερή και ασφαλή «βακτηρία» μου κατά τη διάρκεια της συγγραφής της Διπλωματικής Εργασίας.

Επιπλέον, ευχαριστώ θερμώς τον συνεπιβλέποντα Καθηγητή *Κωνσταντίνο Λάβδα*, ο οποίος με τη διδασκαλία και την εν γένει παρουσία του στα ακαδημαϊκά πράγματα, προσφέρει ένα ιδεατό παράδειγμα ακαδημαϊκού διδασκάλου που ίσταται με τη δέουσα ακαδημαϊκή παρρησία, ενώπιον των ποικίλων προκλήσεων του περιβάλλοντός μας. Οι παραδόσεις του στα αντικείμενα της *Συγκριτικής Πολιτικής Ανάλυσης*, λειτούργησαν άκρως εποικοδομητικά εντός μου, συνδράμοντας να αναπτύξω την αγάπη για την πραγμάτευση και μελέτη του εν λόγω αντικειμένου. Παρομοίως, πολλές ευχαριστίες οφείλω να εκφράσω και στον επίσης συνεπιβλέποντα Καθηγητή κ. *Κωνσταντίνο Αρβανιτόπουλο*, ο οποίος με την εμβριθή διδασκαλία του, με εισήγαγε στον πολυσχιδή χώρο των Ευρωπαϊκών Σχέσεων και των λεπτών αποχρώσεών τους.

Ωστόσο, θα ήταν σοβαρή παράλειψη εκ μέρους μου να μην ευχαριστήσω και τους λοιπούς διδάσκοντες του ανωτέρω Μεταπτυχιακού Προγράμματος και συγκεκριμένα τον Καθηγητή *Χαράλαμπο Παπασωτηρίου*, τον Καθηγητή *Ανδρέα Γκόφα*, τον Καθηγητή *Κωνσταντίνο Υφαντή*, τον Αναπληρωτή Καθηγητή *Γιώργο*

Ευαγγελόπουλο, τον Δρα Χαράλαμπο Μπουμπαγιατζόγλου, οι οποίοι παρουσίασαν ένα εξαιρετικά υψηλό επίπεδο διδασκαλίας, συνδράμοντας ώστε να δομήσω το κατάλληλο γνωστικό υπόβαθρο, προκειμένου να ανταποκριθώ, τόσο στις ερευνητικές απαιτήσεις της παρούσας Μεταπτυχιακής Διπλωματικής Εργασίας, όσο και στις μετέπειτα ποικίλες προκλήσεις αυτού του διαρκώς μεταβαλλόμενου παγκοσμίου περιβάλλοντος.

Παράλληλα, ευχαριστώ θερμά τους συμφοιτητές μου με τους οποίους συμπορεύτηκα στο εν λόγω μεταπτυχιακό πρόγραμμα και ειδικότερα τον *Άγγελο Γιακουμή, τον Βαγγέλη Παπαδόπουλο, την Χαρά Θωμοπούλου, τον Βαγγέλη Παπακωνσταντίνου, την Μαρία Κοροτζίδου, τον Πέτρο Καραγκούνη, τον Φίλιππο Πέτρου, τον Ανδρέα Κροκίδα, την Αναστασία Γιαλάογλου, τον Γρηγόρη Μικέλη και τον Κωνσταντίνο Παναγιωτίδη* που με την ειλικρινή συντροφιά τους και τον γόνιμο διάλογο, με βοήθησαν ώστε να προβληματιστώ και να αναστοχασθώ κριτικά, διαλύοντας πολλές φορές ανακύψασες ανησυχίες και άγχη.

Τέλος, πολλά «ευχαριστώ»- εκ βάθους καρδιάς- οφείλω στη σύζυγό μου *Ελένη* και την κόρη μου *Μαρία*, για την αέναη και αλόγυστη υποστήριξή τους, σε αυτά μου τα βήματα. Η ατέρμονη υπομονή και η αστείρευτη αγάπη τους, αναμφισβήτητα αντανakλά τη δυνατότητά μου να εκπονήσω την ανά χείρας ερευνητική εργασία.

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	4
Περιεχόμενα	6
Χάρτες – Πίνακες – Γραφήματα	9
Περίληψη	10
Abstract	12

Κεφάλαιο I: Εισαγωγή

1.1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις - Η Έννοια της Διεύρυνσης της ΕΕ	13
1.2. Αντικείμενο της Έρευνας – Ερευνητικά Ερωτήματα	14

Κεφάλαιο II: Η πολιτική διεύρυνσης της ΕΕ

2.1. Τα Θεμέλια της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης	17
2.2. Σχέση μεταξύ Διεύρυνσης της ΕΕ και Εμβάθυνσης της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης.....	18
2.3. Οι Διευρύνσεις της ΕΕ	20
2.3.1. Η 1η Διεύρυνση (1973)	20
2.3.2. Η 2η και η 3η Διεύρυνση (1981 και 1986)	20
2.3.3. Η 4η Διεύρυνση (1995)	22

Κεφάλαιο III: Η διεύρυνση της ΕΕ προς τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης

3.1. Το Ιστορικό και Πολιτικό Υπόβαθρο της Διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς ..	24
3.2. Προετοιμασία ενόψει της Διεύρυνσης προς Ανατολάς	26
3.3. Ένταξη των Κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στην ΕΕ	30
3.4. Αιτίες της Διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς	32

3.4.1. Ορθολογική - Ρασιοναλιστική Προσέγγιση	33
3.4.1.1. Στρατηγικές Σταθμίσεις	33
3.4.1.2. Οικονομικές Σταθμίσεις	35
3.4.2. Κοινωνιολογική – Κονστρουκτιβιστική Προσέγγιση	37
3.5. Δυσχέρειες - Προκλήσεις ενόψει της Διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς	38
3.5.1. Ζητήματα στο Ενωσιακό Θεσμικό Επίπεδο	38
3.5.2. Δυναμικές και Ισορροπίες εντός των Κρατών – Μελών	40
3.5.3. Πρόσληψη «Κοινοτικού Κεκτημένου» από τα Νέα Κράτη – Μέλη	41

Κεφάλαιο IV: Η διεύρυνση προς Ανατολάς και το σύστημα λήψης αποφάσεων της ΕΕ

4.1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις	44
4.2. Σύστημα Λήψης Αποφάσεων της ΕΕ και Διεύρυνση προς Ανατολάς	45
4.2.1. Νομοθετική Παραγωγή	46
4.2.2. Διάρκεια της Νομοθετικής Διαδικασίας	47
4.3. Ενδιάμεσο Συμπέρασμα	49

Κεφάλαιο V: Η επίδραση της ανατολικής διεύρυνσης της ΕΕ επί ζητημάτων άμυνας και ασφάλειας

5.1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις	51
5.2. Σχέσεις με τις ΗΠΑ και το ΝΑΤΟ	53
5.3. Σχέση με την ΚΕΠΠΑ/ΚΠΑΑ	54

Κεφάλαιο VI: Οικονομικές επιπτώσεις της διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς

6.1. Αποτελέσματα της Διεύρυνσης σε Οικονομικό Επίπεδο	56
6.2. Ενίσχυση των Οικονομικών Σχέσεων των Κρατών-Μελών της ΕΕ	58
6.3. Εξέλιξη της Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ	61

Κεφάλαιο VII: Συμπεράσματα

7.1. Διεύρυνση της ΕΕ και Εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης	64
7.2. Καταληκτικά Συμπεράσματα ως προς τα Βασικά Ερευνητικά Ερωτήματα	67
7.2.1. Απάντηση στο 1ο Ερώτημα	68
7.2.2. Απάντηση στο 2ο Ερώτημα	70
Πηγές - Βιβλιογραφία	72

Χάρτες – Πίνακες - Γραφήματα

Χάρτης Ι : 1^η Διεύρυνση ΕΕ (1973)

Χάρτης ΙΙ : 2^η Διεύρυνση ΕΕ (1981)

Χάρτης ΙΙΙ : 3^η Διεύρυνση ΕΕ (1986)

Χάρτης ΙV : 4^η Διεύρυνση ΕΕ (1995)

Χάρτης V : 5^η Διεύρυνση ΕΕ (2004)

Χάρτης VI: 6^η Διεύρυνση ΕΕ (2007)

Χάρτης VII: 7^η Διεύρυνση ΕΕ (2013)

Πίνακας Ι: Νομοθετική Δυναμική της ΕΕ (1994 – 2014)

Πίνακας ΙΙ: Ρυθμοί Ανάπτυξης εντός ΕΕ

Πίνακας ΙΙΙ: Μερίδια Πολυεθνικών Εταιρειών

Γράφημα Ι: Διάρκεια της λήψης νομοθετικών αποφάσεων στην ΕΕ (1994-2012)

Περίληψη

Είναι αληθές ότι η πολιτική της διεύρυνσης της ΕΕ, είναι συνυφασμένη με την ίδια την φύση της Ένωσης. Όπως χαρακτηριστικά έχει διατυπωθεί, η διεύρυνση συνιστά το «DNA» της ΕΕ. Και αυτό γιατί η ίδια η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης προϋποθέτει μία διαρκώς εξελισσόμενη ενοποιητική διαδικασία των κρατών της ευρωπαϊκής ηπείρου, τα οποία αφ' ης στιγμής ενοποιηθούν, αρχίζουν να λαμβάνουν μέρος σε μία διαδικασία μεταβίβασης ολοένα και περισσότερων αρμοδιοτήτων - εξουσιών τους στα ενωσιακά υπερεθνικά όργανα. Απώτερος στόχος αυτής της διαδρομής αποτελεί η πολιτική τους ενοποίηση, που οδηγεί στην ευρωπαϊκή ολοκλήρωση.

Υπό αυτό το πρίσμα, η ευρεία διεύρυνση της ΕΕ προς Ανατολάς, η οποία έλαβε χώρα με τρεις διαδοχικές διευρύνσεις το 2004, το 2007 και το 2013, αποτέλεσε κατά κοινή ομολογία μία ιστορική συγκυρία, η οποία συνέβαλε σε έναν μεγάλο βαθμό στην προώθηση των δημοκρατικών αξιών, της σταθερότητας και της ασφάλειας στην Ευρώπη, ειδικώς σε μία δύσκολη εποχή όπως είναι η μεταψυχροπολεμική περίοδος. Αναφορικά με την δυνητική ωφέλεια του εγχειρήματος της ανατολικής διεύρυνσης για την ΕΕ, έχουν διατυπωθεί διστάμενες απόψεις οι οποίες κινούνται από τις αυστηρώς πεσιμιστικές, έως και τις πλέον υπεραισιόδοξες.

Στο πλαίσιο της ανά χείρας διπλωματικής εργασίας αποσκοπείται να παρουσιασθούν και να αναλυθούν υπό ένα κριτικό πρίσμα, τα βασικά χαρακτηριστικά της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς χώρες της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης και να συσχετισθούν με την πορεία εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Εκφράζεται η θέση ότι, καίτοι η διεύρυνση προς Ανατολάς ανέδειξε πολλαπλά προβλήματα και δυσχέρειες ως προς την θεσμική ομοιομορφία της Ένωσης, θέτοντας προκλήσεις στην ομαλή και απρόσκοπτη λειτουργία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, εντούτοις αυτή δύναται να αποτιμηθεί θετικά, καθώς η ΕΕ ανέπτυξε πλέον νέα δυναμική και δη στο επίπεδο της διεθνούς πολιτικής και οικονομίας, τομείς στους οποίους αναβαθμίσθηκε ιδιαίτερα η θέση της. Συμπεραίνεται τέλος πως η διαδικασία της εμβάθυνσης- πλην των οικονομικών και θεσμικών πτυχών της- είναι αναγκαίο επίσης να οράται και υπό το πρίσμα

γεωπολιτικών και στρατηγικών σταθμίσεων, επί των οποίων μάλιστα τα νέα κράτη-μέλη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, επέδρασαν- όπως επιδιώκεται να αναδειχθεί- επωφελώς, προάγοντας εν γένει τα συμφέροντα της Ένωσης.

Abstract

It constitutes a common truth that the policy of EU enlargement is inherent in the very nature of the Union. As has been argued enlargement is the “DNA” of the EU. This is because the process of European integration itself presupposes an ever-evolving process of unification of the states of the European continent, which, once unified, begin to take part in a process of transferring more and more of their competences to the EU supranational institutions. The ultimate goal of this process is their political integration, leading to so-called “European Integration”.

In this context, the broad enlargement of the EU towards the East, which took place in three successive enlargements in 2004, 2007 and 2013, was admittedly a historic moment, which contributed greatly to the promotion of democratic values, stability and security in Europe, especially in a difficult period such as the post-Cold War period. With regard to the benefits of the eastern enlargement project for the EU, there have been differing views ranging from the strictly pessimistic to the most over-optimistic.

The aim of this thesis is to present and critically analyze the main features of the enlargement of the European Union towards the countries of Central and South-Eastern Europe and to relate them to the process of deepening European integration. It is argued that, although the enlargement to the East has revealed multiple problems and difficulties in terms of the institutional uniformity of the Union, posing challenges to the smooth and uninterrupted functioning of the European edifice, it can nevertheless be assessed positively, as the EU has now developed new dynamics, especially in international politics and the economy, areas in which its position has been particularly enhanced. Finally, it is concluded that the process of deepening - apart from its economic and institutional aspects - must also be seen in the light of geopolitical considerations, on which the new Member States of Central and Eastern Europe have had a beneficial effect, promoting the interests of the Union in general.

Κεφάλαιο I

Εισαγωγή

1.1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις - Η Έννοια της Διεύρυνσης της ΕΕ

Η πολιτική της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης συνιστά ένα μείζον ζήτημα στο πλαίσιο της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.¹ Ως κεντρικό θέμα της ευρωπαϊκής *ατζέντας*, η διαδικασία και η επιδίωξη της διεύρυνσης αποτελεί ένα διαχρονικό φαινόμενο και συνάμα εργαλείο, δυνάμει του οποίου προσχωρούν στην Ένωση νέα κράτη – μέλη και καθίστανται συμμετόχα του αποκαλούμενου «κοινοτικού κεκτημένου». Υπό το πρίσμα αυτό, βασικό προαπαιτούμενο για την ένταξη των νέων αυτών κρατών στην Ένωση, είναι τα τελευταία να έχουν αποδεχθεί και υιοθετήσει το σύνολο των αρχών και των κανόνων επί των οποίων στηρίζεται το ευρωπαϊκό οικοδόμημα.

Δυνάμει λοιπόν αυτής της πραγματικότητας, η Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ) είναι «ανοιχτή» σε κάθε κράτος της Ευρώπης του οποίου το πολιτικό σύστημα είναι βασισμένο στις θεμελιώδεις αρχές της ελευθερίας, της δημοκρατίας, του κράτους δικαίου, του σεβασμού και της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ελευθεριών. Με δεδομένα τα ανωτέρω λοιπόν, η ΕΕ έχει από την ίδρυσή της και μετέπειτα υποδεχθεί στους κόλπους της διάφορα νέα κράτη – μέλη, δυνάμει διαδοχικών κυμάτων διευρύνσεων.

Οι τρεις πιο πρόσφατες διευρύνσεις έλαβαν χώρα το 2004, το 2007 και το 2013. Ειδικότερα, την 1^η Μαΐου 2004 εντάχθηκαν στην Ένωση δέκα νέες χώρες, εκ των οποίων οχτώ της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (Εσθονία, Λετονία, Λιθουανία, Σλοβενία, Σλοβακία, Πολωνία, Ουγγαρία, Τσεχία) και δύο της Νότιας και Νοτιοανατολικής Ευρώπης (Κύπρος και Μάλτα). Ακολούθως, την 1^η Ιανουαρίου 2007 έλαβε χώρα η προσχώρηση της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας, συνιστώντας στην ουσία μια σημαντική ιστορικά επιτυχία, η οποία επρόκειτο να συνεισφέρει σε

¹ Πρόκειται για την πολιτική της ΕΕ μέσω της οποίας δέχεται στους κόλπους της νέα κράτη – μέλη, εφόσον αυτά πληρούν ορισμένες πολιτικές και οικονομικές προϋποθέσεις. Βλ. σχετικά Μπούρης, Δ. & Τζιφάκης, Ν. (2016). «Η Προοπτική της Διεύρυνσης της ΕΕ και η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας», στο Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική, σ. 297· Καραφωτάκης, Ε. (2007). «Οι Διευρύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στο Μαραβέγιας, Ν. & Τσινισιζέλης, Μ. (επιμ.). *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση, Οργάνωση και Πολιτικές*. Αθήνα: Εκδ. Θεμέλιο, σ. 783.

μεγάλο βαθμό στην προώθηση της ευημερίας και της ασφάλειας στην Ευρώπη. Η τελευταία διεύρυνση έλαβε χώρα την 1^η Ιουλίου 2013, όταν και εντάχθηκε στην ΕΕ η Κροατία.

Η εισδοχή δεκατριών νέων κρατών οδήγησε στην δημιουργία μία ισχυρής ΕΕ ο πληθυσμός της οποίας ξεπερνούσε τα 450 εκατομμύρια κατοίκους, προσεγγίζοντας τον συνολικό πληθυσμό των ΗΠΑ και της Ρωσίας. Παράλληλα, γεννήθηκαν οι κατάλληλες προϋποθέσεις ώστε να γεφυρωθεί το πολιτικοοικονομικό χάσμα που δημιουργήθηκε στην Ευρώπη εξαιτίας των δύο Παγκοσμίων Πολέμων, το οποίο έχει αποτυπωθεί και ως αντιπαράθεση μεταξύ Ανατολής – Δύσης, όπως κυριάρχησε κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου.²

Εντούτοις, το έργο της διεύρυνσης της ΕΕ φαίνεται να μην έχει εξαντλήσει το συνολικό του απόθεμα, καθόσον τον παρόντα χρόνο υφίστανται συνολικά επτά υποψήφιες χώρες προς ένταξη και συγκεκριμένα η Αλβανία, η Μολδαβία, το Μαυροβούνιο, η Βόρειος Μακεδονία, η Σερβία, η Τουρκία και η Ουκρανία. Επίσης, ως πιθανές υποψήφιες προς ένταξη χώρες είναι η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, η Γεωργία και το Κόσοβο. Περισσότερο να καταγραφεί εν προκειμένω πως η πολιτική διεύρυνσης της ΕΕ, δεν θα πρέπει επ' ουδενί να οράται- όπως θα αναδειχθεί εκτενώς κατωτέρω- απομακρυσμένη από γεωπολιτικές σταθμίσεις της Ένωσης και των κρατών-μελών της. Αυτή εξάλλου ήταν και η βασική συλλογιστική που ακολούθησε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας του 1999, δίδοντας στα Δυτικά Βαλκάνια την «προοπτική πλήρους ενσωμάτωσης» στις δομές της ΕΕ.³

1.2. Αντικείμενο της Έρευνας – Ερευνητικά Ερωτήματα

Σκοπός της ανά χείρας διπλωματικής εργασίας είναι να παρουσιασθούν και να αναλυθούν υπό ένα κριτικό πρίσμα, τα βασικά χαρακτηριστικά της διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και να συσχετισθούν με την πορεία εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Με τον όρο «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση» νοείται η διαδικασία επίτευξης της κατά το δυνατόν αποτελεσματικότερης ενοποίησης μεταξύ των κρατών – μελών της Ένωσης, ζήτημα για το οποίο έχει διατυπωθεί πληθώρα απόψεων και θέσεων.⁴ Εν προκειμένω, τα

² Αρβανιτόπουλος, Κ. & Ήφαιστος, Π. (1999). *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*. Αθήνα: Εκδ. Ποιότητα, σ. 162.

³ Όπ.π. Μπούρης, Δ. & Τζιφάκης, Ν. (2016), σ. 298.

κύρια ερωτήματα που τίθενται αναφορικά με την μεγάλη διεύρυνση της Ένωσης προς Ανατολάς- τα οποία αποτελούν και τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα στο πλαίσιο της ανά χείρας διπλωματικής εργασίας- είναι α) *εάν αυτή η διεύρυνση είχε εν τέλει ως αποτέλεσμα την ενίσχυση ή την αποδυνάμωση της ΕΕ* και β) *εάν η ένταξη των εν λόγω κρατών στην Ένωση επέδρασε θετικά ή αρνητικά στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης*. Ως εκ τούτου, κεντρικός στόχος της ανάλυσης είναι να απαντηθούν εν τέλει τα εν λόγω ζητήματα.

Υπό αυτό το πρίσμα, στο πρώτο κεφάλαιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας λαμβάνουν χώρα ορισμένες εισαγωγικές παρατηρήσεις αναφορικά με τις διαδικασίες διεύρυνσης της Ένωσης και εν γένει την σχέση της με την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Στο δεύτερο κεφάλαιο επιχειρείται η κατ'ιδίαν εξέταση της πολιτικής διεύρυνσης της ΕΕ και η σύντομη ιστορική αναδρομή στις διευρύνσεις της από το 1973 έως σήμερα. Εν συνεχεία, στο τρίτο κεφάλαιο η ανάλυση εξειδικεύεται στην μεγάλη διεύρυνση της ΕΕ προς τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, η οποία όπως καταγράφεται, ξεκίνησε να διερευνάται ως προοπτική ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του 1990. Υπό το πρίσμα αυτό, παρουσιάζεται, στο εν λόγω κεφάλαιο, η προετοιμασία και η θεσμική προσαρμογή των εν λόγω κρατών, ώστε να εκπληρώσουν αρχικά τις θεμελιώδεις προϋποθέσεις ένταξής τους και στη συνέχεια να ενταχθούν κατά το δυνατόν ομαλά στην Ένωση, χωρίς να προκληθούν σημαντικές διαταραχές στη λειτουργία του ενωσιακού συστήματος.

Ακολούθως στο ίδιο κεφάλαιο, λαμβάνει χώρα εκτενής παρουσίαση των αιτιών και παραγόντων που οδήγησαν στην διεύρυνση της ΕΕ προς Ανατολάς. Στο πλαίσιο αυτό αξιοποιούνται δύο προσεγγίσεις η ορθολογική – ρασιοναλιστική και η κονστρουκτιβιστική, προκειμένου να αναδειχθούν τα οφέλη τόσο για την Ένωση, όσο και για τα ίδια τα κράτη, καθώς και η στρατηγική βάση της επέκτασης της ΕΕ και σε χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Στην κατακλείδα του ίδιου κεφαλαίου, εκτίθενται οι ποικίλες προκλήσεις και δυσχέρειες που έθεσε και εξακολουθεί να θέτει η ανατολική διεύρυνση για την ΕΕ. Με σκοπό την συστηματική παρουσίασή τους, οι εν λόγω προκλήσεις ταξινομούνται σε τρεις κατηγορίες: α) στις

⁴ Μεταξύ άλλων βλ. Χρυσόχου, Δ. (2003). Θεωρία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση· Τσισινιζέλης, Μ. & Χρυσόχου, Δ. (2016). «Θεωρίες της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης: Αναγνώσεις μιας “πολλαπλότητας”», στο Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική · Χρυσόχου, Δ. (2010). *Οργανωμένη Πολλαπλότητα*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.

προκλήσεις θεσμικού επιπέδου, οι οποίες αναδύονται στο πλαίσιο του τρόπου οργάνωσης και λειτουργίας του συστήματος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η αλληλεπίδρασή του με τον τρόπο εσωτερικής λειτουργίας των νέων κρατών – μελών, β) στην επιρροή που άσκησε ο αριθμός και η ποικιλομορφία των νέων κρατών στην ευρωπαϊκή πολιτική δυναμική και τις ισορροπίες εντός της Ένωσης, γ) στον βαθμό πρόσληψης του «κοινοτικού κεκτημένου» από τα νέα κράτη – μέλη.

Εν συνεχεία, στο τέταρτο κεφάλαιο, εξετάζεται κατ' ιδίαν η επίδραση που είχε η διεύρυνση της Ένωσης προς την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, επί του συστήματος λήψης αποφάσεων εντός των θεσμικών οργάνων, με ιδιαίτερη έμφαση στην νομοθετική διαδικασία. Στο πέμπτο κεφάλαιο, εξετάζεται το πώς επέδρασε η διεύρυνση στον τομέα άμυνας και ασφάλειας, ενώ στο έκτο κεφάλαιο διερευνώνται οι οικονομικές επιπτώσεις της διεύρυνσης. Τέλος στο τελευταίο κεφάλαιο αναλύεται υπό κριτική σκοπιά το ζήτημα της εμβάθυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η αλληλεπίδρασή του με την διεύρυνση σε νέες χώρες, με έμφαση την ευρεία ανατολική διεύρυνση. Εν προκειμένω μεταξύ άλλων αναλύεται το εάν αυτές οι δύο έννοιες (*εμβάθυνση* και *διεύρυνση*) μπορούν να συνυπάρξουν αρμονικά ή εάν αντίθετα αποτελούν έννοιες αντιφατικές και αλληλοαποκλειόμενες. Επίσης, διατυπώνονται ορισμένες συμπερασματικές σκέψεις, αναφορικά με τα αποτελέσματα της διεύρυνσης της ΕΕ σε χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και της εν γένει επενέργειας αυτής, επί της διαδικασίας εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Αποτυπώνεται ειδικότερα η θέση ότι, καίτοι η διεύρυνση προς Ανατολάς ανέδειξε πολλαπλά προβλήματα και δυσχέρειες ως προς την θεσμική ομοιομορφία της Ένωσης, θέτοντας προκλήσεις στην ομαλή και απρόσκοπτη λειτουργία του ευρωπαϊκού οικοδομήματος, εντούτοις αυτή δύναται να αποτιμηθεί θετικά, καθώς η ΕΕ ανέπτυξε πλέον νέα δυναμική και δη στο επίπεδο της διεθνούς πολιτικής και οικονομίας, τομείς στους οποίους αναβαθμίσθηκε ιδιαίτερα η θέση της. Συμπεραίνεται επίσης πως η διαδικασία της εμβάθυνσης- πλην των οικονομικών και θεσμικών πτυχών της- είναι αναγκαίο επίσης να διέρχεται και από το πρίσμα γεωπολιτικών και στρατηγικών σταθμίσεων, επί των οποίων μάλιστα τα νέα κράτη-μέλη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, επέδρασαν επωφελώς, προάγοντας εν γένει τα συμφέροντα της Ένωσης.

Κεφάλαιο II

Η πολιτική διεύρυνσης της ΕΕ

2.1. Τα Θεμέλια της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης

Η 9η Μαΐου 1950 απετέλεσε ημέρα – σταθμό για την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, καθώς ο Γάλλος Υπουργός Εξωτερικών *Robert Schuman* διεκήρυξε την ανάληψη ενός νέου σχεδίου, μοναδικού στην ιστορική διαδρομή της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Ιθύνων νους του εν λόγω σχεδίου υπήρξε ο *Jean Monnet*, ο οποίος καίτοι μη εκλεγμένος πολιτικός ηγέτης, υπήρξε ο άνθρωπος που άφησε το πιο έντονο αποτύπωμα στην ιστορική διαδρομή της ευρωπαϊκής ενοποίησης, αποκτώντας δικαίως το προσωνύμιο «πατέρας της Ευρώπης». Η διακήρυξη του *Schuman* κατέστησε σαφές το ποια οδό θα έπρεπε να ακολουθήσει η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Σε ένα σημείο της καταγράφεται το εξής:

«Η Ευρώπη .. θα οικοδομηθεί με συγκεκριμένες πραγματώσεις, που θα δομήσουν πρώτα μία πραγματική αλληλεγγύη μεταξύ των ευρωπαϊκών κρατών».⁵

Την ιδέα αυτή υιοθέτησε και ο Καγκελάριος της Γερμανίας *Konrad Adenauer*, καθώς και από τους ηγέτες της Ιταλίας, του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου. Ένα έτος μετά από την διακήρυξη *Schuman*, οι ηγέτες της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Ιταλίας, του Βελγίου, της Ολλανδίας και του Λουξεμβούργου, προέβησαν στην υπογραφή της Συνθήκης των Παρισίων, δυνάμει της οποίας ιδρύθηκε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα Άνθρακα και Χάλυβα (ΕΚΑΧ), την 18η Απριλίου 1951. Η επιτυχία της δασμολογικής ένωσης δύο εκ των βασικότερων τομέων της βιομηχανοποιημένης κοινωνίας, ήτοι του άνθρακα και του χάλυβα, είχε ως αποτέλεσμα να υπογραφεί εν συνεχεία, στις 25 Μαρτίου 1957, η Συνθήκη της Ρώμης για την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), καθώς και την Ευρωπαϊκή Κοινότητα Ατομικής Ενέργειας (ΕΚΑΕ), μεταξύ των έξι ιδρυτικών μελών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.⁶

⁵ Μούσης, Ν. (2011). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σ. 6.

⁶ Nugent, Ν. (2003). *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Εκδ. Σαββάλα, σ. 60.

Η πολιτική επιλογή των «ιδρυτών» των τριών Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων να παρακάμψουν την ρεαλιστική θεώρηση της ισορροπίας δυνάμεων στην ευρωπαϊκή ήπειρο και να υιοθετήσουν ένα σύστημα «μοιρασμένης εθνικής κυριαρχίας» (*shared sovereignty*), ήταν η αρχή που οδήγησε στην έναρξη της διαδικασίας της πολυεθνικής ολοκλήρωσης των λαών της Δυτικής Ευρώπης, βασισμένη στη συμμετοχή τους σε υπερεθνικούς οργανισμούς. Υπό το πρίσμα αυτό, ο πρώτος τομέας κρατικής δραστηριότητας που εκχωρήθηκε από τα συμβαλλόμενα μέρη ήταν η βιομηχανία άνθρακα και χάλυβα. Οι στόχοι που τέθηκαν στο πλαίσιο υλοποίησης των πολιτικών της ΕΚΑΧ υπήρξαν αρκετά φιλόδοξοι και οδήγησαν όχι μόνο στην δημιουργία μίας ζώνης ελευθέρων συναλλαγών, αλλά και στην τοποθέτηση των θεμελίων για την δημιουργία μίας Κοινής Αγοράς για ορισμένες από τις βασικές πρώτες ύλες κάθε βιομηχανοποιημένης κοινωνίας.⁷ Η ΕΚΑΧ, εγκαθιδρύοντας μία Ανώτατη Αρχή, ένα Συμβούλιο Υπουργών, μία Ευρωπαϊκή Συνέλευση και ένα Δικαστήριο, αποτέλεσε την αρχή την ενοποιητικής πορείας στην Ευρώπη.⁸

Όσον αφορά την ΕΟΚ, είναι αναγκαίο να σημειωθεί πως αυτή απετέλεσε τον βασικό πόλο πέριξ του οποίου οικοδομήθηκε η ευρωπαϊκή ενοποίηση. Κεντρικός στόχος της υπήρξε η δημιουργία μίας κοινής αγοράς, μέσω της τελωνειακής ένωσης και της υιοθέτησης ενός κοινού δασμολογίου αναφορικά με τα προϊόντα τρίτων χωρών. Στην ουσία αυτή η οικονομική ένωση λειτούργησε ως το κατάλληλο όχημα ώστε οι θεμελιωτές της ευρωπαϊκής ιδέας να προχωρήσουν στην υλοποίηση του κοινού οράματος μίας διηνεκώς εξελισσόμενης πορείας, η οποία θα είχε ως σκοπό την εδραίωση της αλληλεγγύης μεταξύ των κρατών και την δημιουργία της ανάγκης για την ένταξη επιπλέον κρατών, την εγκαθίδρυση βαθύτερων και αποτελεσματικότερων υπερεθνικών θεσμών και την εν τέλει μετάβαση από την «Ευρώπη των Επιχειρήσεων» στην «Ευρώπη των Πολιτών».⁹

2.2. Σχέση μεταξύ Διεύρυνσης της ΕΕ και Εμβάθυνσης της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης

Το εγχείρημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης συναρτάται ιστορικά και πολιτικά με δύο συγκεκριμένες διαστάσεις: α) η μία διάσταση κινείται σε πλάτος και αποσκοπεί στην διεύρυνσή της ΕΕ σε νέα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ηπείρου και β) η έτερη

⁷ Ibid, σ. 77.

⁸ Όπ. π. Μούσης, Ν. (2011), σ. 15.

⁹ Όπ. π. Χρυσόχου, Δ. (2003), σ. 170.

διάσταση αποβλέπει σε βάθος, αποσκοπώντας στην εμβάθυνση και την ολοκλήρωση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, με απώτερο στόχο την επίτευξη πολιτικής συνοχής μεταξύ των μελών της ΕΕ και τη δημιουργία ενός ομοσπονδιακού ή άλλου πολιτειακού καθεστώτος, το οποίο θα δομείται από τους θεσμούς και τα όργανα τα οποία θα σέβονται και θα λαμβάνουν υπόψη κατά την διαμόρφωση των πολιτικών τους, τις ιδιαιτερότητες των επιμέρους κρατών, δημιουργώντας μία ανεξάρτητη οντότητα τόσο απέναντι αυτών των κρατών, όσο και απέναντι άλλων τρίτων κρατών.¹⁰

Είναι αληθές ότι, οι δύο προαναφερθείσες διαστάσεις συμβάλλουν στην πραγματική ολοκλήρωση του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Ωστόσο, κατά την εξέλιξη του εγχειρήματος της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης οι εν λόγω δύο διαστάσεις δεν συμβαδίζουν πάντοτε, ενώ η εν καιρώ σύζευξή τους συνιστά καίριο παράγοντα επιτυχίας των διαδικασιών της ευρωπαϊκής ενοποίησης. Τω όντι, η διαδικασία της εμβάθυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης μέσω της δόμησης των κατάλληλων θεσμών και της επίτευξης της πολιτικής συνοχής των κρατών-μελών, υπήρξε μία από τις πρώτες στοχεύσεις των δημιουργών της Ένωσης. Θεσμοί όπως η Τελωνειακή Ένωση, η Κοινή Αγορά, καθώς και η κοινή οικονομική και νομισματική πολιτική, η ΚΕΠΠΑ κ.α., αποτέλεσαν τις διάφορες διαδικαστικές εκφάνσεις προς την πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, αποσκοπώντας στην εμβάθυνση της Ένωσης.¹¹ Πρόκειται για το αποκαλούμενο «κοινοτικό κεκτημένο», το οποίο το εκάστοτε κράτος-μέλος αποδέχεται και υιοθετεί, όταν προσχωρεί στην Ένωση, καθώς όπως έχει σχετικώς τονιστεί από την Επιτροπή το 2003 «η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι πρώτα απ' όλα μια ένωση αξιών».¹²

Αμέσως κατωτέρω ακολουθεί μία σύντομη ιστορική αναδρομή των διευρύνσεων της Ένωσης, όπου αναδεικνύονται με ευσύνοπτο τρόπο τα πολιτικά κίνητρα που τις κινητοποίησαν, ενώ παρακάτω εξάγονται γενικότερα συμπεράσματα αναφορικά με την πορεία της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης, μετά και την μεγάλη διεύρυνση της προς Ανατολάς.

¹⁰ Βούλγαρης, Ι. (2003). «Διεύρυνση και Εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Επιπτώσεις στην Ενοποίηση του Δικαίου προς τα Έσω και προς τα Έξω», στο *Digesta Law Review*, τ. Α, 6-15, σ. 6.

¹¹ Ibid, σσ. 6-7.

¹² Τσάτσος, Δ. (2005). *Το Αξιακό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εισαγωγή στη Λειτουργία του*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σ. 29.

2.3. Οι Διευρύνσεις της ΕΕ

2.3.1. Η 1^η Διεύρυνση (1973)

Η διεύρυνση αυτή αφορούσε τη Μεγάλη Βρετανία, την Δανία και την Ιρλανδία. Ένα κεντρικό ζήτημα που απασχόλησε τις συζητήσεις για την πρώτη αυτή διεύρυνση αφορούσε την Βρετανία και τον ρόλο που αυτή θα διαδραμάτιζε εντός των Κοινοτήτων. Είναι αληθές ότι αρχικά η Βρετανία είχε επιλέξει να μην ενταχθεί στις Κοινότητες και να δώσει έμφαση στις σχέσεις της με την Κοινοπολιτεία και τις ΗΠΑ.

Χάρτης Ι: 1^η Διεύρυνση ΕΕ (1973)

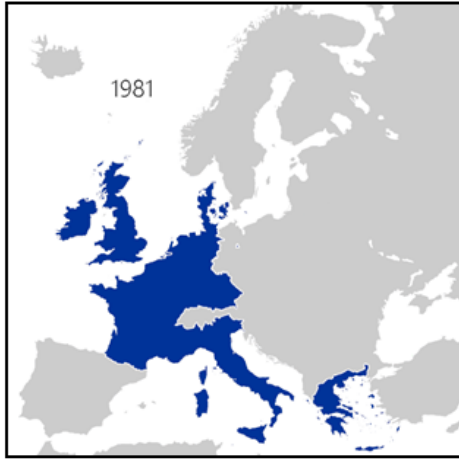
Παράλληλα, δεν επιθυμούσε να εκχωρήσει εθνικές της αρμοδιότητες υπέρ των Κοινοτήτων, γι' αυτόν τον λόγο επέλεξε απλώς να ενταχθεί στην Ευρωπαϊκή Ζώνη Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ). Ωστόσο, εν συνεχεία διαπίστωσε ότι η οικονομική δυναμική της ΕΟΚ ήταν ευρύτερη αυτής της Κοινοπολιτείας και επεδίωξε την ένταξή της. Βέβαια, η Γαλλία ήταν αρνητική στο ενεχόμενο της βρετανικής ένταξης, καθώς σύμφωνα με τον Σαρλ Ντε Γκολ θα αποτελούσε σημαντικό αντίπαλο για την γαλλογερμανική συμμαχία. Ωστόσο, οι εν λόγω επιφυλάξεις κάμφθηκαν όταν πρόεδρος της Δημοκρατίας της Γαλλίας ανέλαβε ο *George Pompidou*, σύμφωνα με τον οποίο η βρετανική συμμετοχή στην Κοινότητα θα λειτουργούσε ως αντίβαρο απέναντι στην διαρκή αποδυνάμωση της Δυτικής Γερμανίας.¹³

Η προσχώρηση εν τέλει της Βρετανίας, της Δανίας και της Ιρλανδίας- πρώην μελών της Ευρωπαϊκής Ζώνης Ελεύθερων Συναλλαγών (ΕΖΕΣ)- στις Κοινότητες, έθεσε τα θεμέλια για την ανάπτυξη της περιφερειακής πολιτικής, η οποία υποκινήθηκε και από την ίδρυση του Ευρωπαϊκού Ταμείου Περιφερειακής Ανάπτυξης (ΕΤΠΑ).¹⁴

2.3.2. Η 2^η και η 3^η Διεύρυνση (1981 και 1986)

¹³ Σακελλαρόπουλος, Σ. (2016). “Οι Διευρύνσεις της ΕΟΚ/ΕΕ: Από την Ευρώπη των Έξι στην Ευρώπη των Είκοσι Οκτώ”, στο: Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση – Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική, σσ. 54 – 56.

¹⁴ Όπ. π. Μούσης (2011), σ. 15.

Χάρτης II: 2^η Διεύρυνση ΕΕ (1981)

εγκαθίδρυση των νεότευκτων δημοκρατικών πολιτευμάτων τους. Έτσι, η Ελλάδα κατέστη κράτος – μέλος της ΕΕ την 1η Ιανουαρίου 1981, ενώ η Ισπανία και η Πορτογαλία την 1η Ιανουαρίου 1986.¹⁵

Μάλιστα, υιοθετώντας την Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη τον Ιούνιο του 1987, τα δώδεκα τότε κράτη μέλη της Κοινότητας συμφώνησαν ώστε να τεθεί ένα χρονοδιάγραμμα βάσει του οποίου θα υλοποιείτο μια ενιαία ευρωπαϊκή εσωτερική αγορά, έως την 31η Δεκεμβρίου 1992.

Παράλληλα, δεσμεύθηκαν ώστε να δημιουργηθούν και να προωθηθούν νέες κοινοτικές πολιτικές. Έναν χρόνο πριν από αυτήν την ημερομηνία, τον Δεκέμβριο του 1991, τα δώδεκα κράτη – μέλη συμφώνησαν στην δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης η οποία θα περιελάμβανε τους ακόλουθους τρεις πυλώνες: α) την Ευρωπαϊκή Κοινότητα, β) την Συνεργασία στους τομείς της Δικαιοσύνης και των Εσωτερικών Υποθέσεων και γ) την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας.

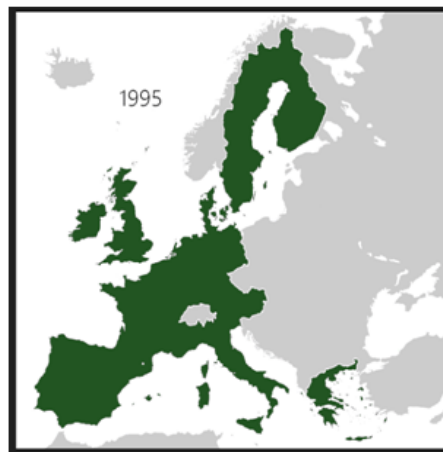
Χάρτης III: 3^η Διεύρυνση ΕΕ (1986)

¹⁵ Καραφωτάκης, Ε. (2007). «Οι Διευρύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στο Μαραβέγιας, Ν. & Τσινισιζέλης, Μ. (επιμ.). *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση, Οργάνωση και Πολιτικές*. Αθήνα: Εκδ. Θεμέλιο, σ. 785.

Δεν θα πρέπει να λησμονείται ότι ειδικά για την αποδοχή των αιτήσεων προσχώρησης της Ελλάδας, της Ισπανίας και της Πορτογαλίας, ελήφθη υπόψη ιδιαίτερα η γεωπολιτική φύση του ζητήματος, δεδομένης της αναγκαιότητας ύπαρξης σταθερότητας στην Νότια Ευρώπη, γεγονός που θα παρείχε στρατηγικά πλεονεκτήματα τόσο για την ΕΕ, όσο και για το ΝΑΤΟ.¹⁶

2.3.3. Η 4η Διεύρυνση (1995)

Εν συνεχεία, την 1η Ιανουαρίου 1995 πραγματοποιήθηκε η τέταρτη διεύρυνση της ΕΕ, με την προσχώρηση της Αυστρίας, της Φινλανδίας και της Σουηδίας και ως εκ τούτου ο αριθμός των κρατών – μελών είχε αυξηθεί σε δεκαπέντε.

Στην ουσία τα εν λόγω κράτη στάθμισαν τα **Χάρτης IV: 4^η Διεύρυνση ΕΕ (1995)** οικονομικά και γεωπολιτικά συμφέροντα που απέρρεαν από την προσχώρηση στην ΕΕ, σε σχέση με το κόστος εκχώρησης ορισμένων κυριαρχικών τους δικαιωμάτων, αποφασίζοντας εν τέλει να συμμετέχουν στους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Επίσης, όσον αφορά στις γεωπολιτικές σταθμίσεις της εν λόγω διεύρυνσης, είναι αναγκαίο να υπογραμμισθεί ότι η Αυστρία και η Σουηδία μετά το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, έπαψαν να είναι επικεντρωμένες στην τήρηση διεθνούς ουδετερότητας, ενώ η κατάρρευση της ΕΣΣΔ σηματοδότησε το πέρας της γεωγραφικής απομόνωσης της Φινλανδίας και της ειδικής της σχέσης με την Μόσχα.¹⁷ Επίσης, τα εν λόγω κράτη κατανόησαν πως πλέον η συμμετοχή τους στην ΕΖΕΣ δεν ήτα τόσο συμφέρουσα σε σχέση με την ένταξη στην Κοινότητα.¹⁸

Εν τω μεταξύ, τα εναπομείναντα κράτη - μέλη της ΕΖΕΣ (πλην της Ελβετίας), ήτοι η Νορβηγία, η Ισλανδία και το Λιχτενστάιν, προέβησαν στην υπογραφή με την Ευρωπαϊκή Κοινότητα της Συνθήκης για τον Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο, η οποία ετέθη σε εφαρμογή την 1η Ιανουαρίου 1994, με αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μία

¹⁶ Nugent, N. (2012). *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιστορία-Θεσμοί-Πολιτικές*. Αθήνα: Εκδ. Σαββάλας, σσ. 83 – 84.

¹⁷ Όπ.π. Σακελλαρόπουλος, Σ. (2016), σ. 59.

¹⁸ Όπ.π. Nugent, N. (2012), σ. 84.

ευρεία ζώνη ελεύθερων συναλλαγών που εφάρμοζε πολλές κοινές πολιτικές με την ΕΕ.¹⁹

Ως ήταν φυσικό, η προσχώρηση νέων κρατών με διαφορετικές καταβολές και προτεραιότητες, είχε ως αποτέλεσμα στην εν μέρει αναδιαμόρφωση των πολιτικών της Ένωσης. Χαρακτηριστικό είναι εν προκειμένω το παράδειγμα της δεύτερης και τρίτης διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης με κράτη της Νότιας Ευρώπης, στο πλαίσιο της οποίας τα νέα κράτη – μέλη άσκησαν πιέσεις ώστε να ενισχυθούν οι αναδιανεμητικοί μηχανισμοί της περιφερειακής και κοινωνικής πολιτικής, ενώ εν συνεχεία η τέταρτη διεύρυνση με την προσχώρηση χωρών της ΕΖΕΣ, οδήγησε στη διάνοιξη νέων οδών προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, με την σύσταση της ΟΝΕ και την παράλληλη ενίσχυση του δεύτερου και τρίτου πυλώνα της ΕΕ.²⁰

Στο αμέσως επόμενο κεφάλαιο εξετάζονται οι διευρύνσεις που έλαβαν χώρα προς την Κεντρική και Νοτιοανατολική Ευρώπη, το ιστορικοπολιτικό και οικονομικό υπόβαθρο των οποίων αποτελούν και το κυρίως εξεταζόμενο αντικείμενο στο πλαίσιο της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας.

¹⁹ Όπ. π. Μούσης (2011), σ. 538.

²⁰ Cameron, F. (2004). “Widening and Deepening”, στο Cameron, F. (επιμ.). *The Future of Europe, Integration and Enlargement*. New York: Routledge, σσ. 1-6.

Κεφάλαιο III

Η διεύρυνση της ΕΕ προς τις χώρες της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης

3.1. Το Ιστορικό και Πολιτικό Υπόβαθρο της Διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς

Οι κομβικές μεταβολές που έλαβαν χώρα μεταξύ των ετών 1989 και 1991 στην ουσία μεταμόρφωσαν το ευρωπαϊκό πολιτικό στερέωμα, καθώς με την διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης ανατράπηκαν τα ολοκληρωτικά καθεστώτα και ξεκίνησαν οι διαδικασίες μετάβασης πλέον αυτών σε καθεστώτα με δημοκρατική οργάνωση, τα οποία θα λειτουργούσαν με βάση την οικονομία της αγοράς. Η διάλυση λοιπόν της ΕΣΣΔ και η ενοποίηση της Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας, έθεσαν την Ευρωπαϊκή Ένωση και το ευρωπαϊκό ιδεώδες εν γένει, ενώπιον ιστορικών διλημμάτων και επιλογών.²¹

Κατά την διάρκεια των προρρηθέντων κοσμοϊστορικών γεγονότων, η Ευρωπαϊκή Κοινότητα βρισκόταν στη διαδικασία διαπραγμάτευσης της Συνθήκης του Μάαστριχτ, στην υλοποίηση της ΟΝΕ και της περαιτέρω πολιτικής ένωσης της Ευρώπης. Συνεπώς, τα εν λόγω σημαίνοντα γεγονότα που διημείφθησαν στην ευρωπαϊκή ήπειρο προκάλεσαν έναν βαθμό αιφνιδιασμού. Ειδικότερα, η μεγάλη ταχύτητα με την οποία έλαβε χώρα η εν λόγω μετάβαση σε θεσμούς δημοκρατικής οργάνωσης των πρώην αυταρχικών καθεστώτων, έστρεψε αναμφίβολα το ενδιαφέρον των διαμορφωτών της πολιτικής εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στην υιοθέτηση στρατηγικών με στόχο την προσέγγιση των κρατών της Ανατολικής Ευρώπης και την ένταξή τους στους ευρωπαϊκούς θεσμούς.²²

Εξάλλου, οι προσπάθειες αυτές των Ευρωπαίων ηγετών, αντανακλούν την επιθυμία τους να δοθεί ένα τέλος στην διχοτόμηση της ευρωπαϊκής ηπείρου μετά το πέρας του Ψυχρού Πολέμου και να δημιουργήσουν μια ενωμένη και ελεύθερη Ευρώπη, επιθυμία που βασιζόταν σε βαθιά ιστορικά, πολιτισμικά και πολιτικά

²¹ Ιωακειμίδης, Π. (1996). *Η Νέα Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Ελλάδα: Κύπρος, Βαλκάνια, Αν. Ευρώπη. Προβλήματα, Συνέπειες, Στρατηγική*. Αθήνα: Εκδ. Σιδέρης, σ. 23.

²² Αρβανιτόπουλος, Κ. & Ήφαιστος, Π. (1999). *Ευρωατλαντικές Σχέσεις*. Αθήνα: Εκδ. Ποιότητα, σ. 162.

κίνητρα.²³ Παράλληλα, τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, αμέσως μετά την ανεξαρτησία τους και την σταδιακή εγκαθίδρυση δημοκρατικών πολιτειακών δομών, επεδίωξαν σε επίπεδο εξωτερικής πολιτικής να ενταχθούν άμεσα στους δυτικούς θεσμούς και πρωτευόντως στην ΕΕ και το ΝΑΤΟ, θέτοντας αυτήν την διαδικασία ως κεντρική συνιστώσα για την ενίσχυση και εδραίωση των δημοκρατιών τους και την ενίσχυση της ασφάλειάς τους.²⁴ Ναι μεν λοιπόν στις αρχές της μεταψυχροπολεμικής εποχής η Δυτική Ευρώπη έπαψε να απειλείται σε στρατιωτικό επίπεδο, εντούτοις η κατάρρευση της ΕΣΣΔ δημιούργησε ένα γεωπολιτικό κενό, το οποίο ήταν αναγκαίο και επείγον να καλυφθεί.

Στην ουσία τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης βρέθηκαν ξαφνικά εκτός αμυντικών σχηματισμών και δρούσαν πλέον ως μεμονωμένες και αυτόνομες μονάδες, γεγονός που εγκυμονούσε κινδύνους για την ευρύτερη ασφάλεια της υπόλοιπης Ευρώπης. Ως εκ τούτου, η επιδίωξη των κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης να ενταχθούν στους Δυτικούς θεσμούς θεωρήθηκε εκ των ων ουκ άνευ για την ασφάλεια τόσο των ίδιων των κρατών, όσο και την ευρύτερη ασφάλεια της ηπείρου. Όπως αναφέρει ο Nye, «[μ]ε το τέλος του Ψυχρού Πολέμου, ο στόχος της ένταξης στην Ευρωπαϊκή Ένωση μεταβλήθηκε σε μαγνήτη, που σημαίνει ότι όλη η περιοχή της Ανατολικής Ευρώπης προσανατολίστηκε προς τις Βρυξέλλες».²⁵ Σε αυτήν την επιδίωξη και στόχευση λειτούργησαν ενθαρρυντικά και τα προηγούμενα παραδείγματα της ένταξης της Ελλάδος και των κρατών της Ιβηρικής χερσονήσου, που είχαν ιδιαίτερα θετικές συνέπειες επί της εμπέδωσης των δημοκρατικών θεσμών και της ασφάλειας των εν λόγω χωρών.²⁶

Επί τη βάση λοιπόν της ανωτέρω συλλογιστικής, από τις αρχές του 1990, ήτοι αμέσως μετά την κατάρρευση των κομμουνιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη, άρχισαν οι επαφές και οι διαπραγματεύσεις για την περαιτέρω διεύρυνση της ΕΕ προς Ανατολάς. Η εν λόγω διεύρυνση θα αφορούσε την ένταξη στην ΕΕ συνολικά δέκα νέων κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (στη συνέχεια επρόκειτο να ενταχθεί στην ΕΕ και η Κροατία), καθώς επίσης της Κύπρου και της

²³ Ibid σ. 162.

²⁴ Ibid σ. 175.

²⁵ Nye, J. (2005). *Ηπια Ισχύς, Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σ. 156.

²⁶ Wallden, S. (1995). "Greece and EU Enlargement towards Central and Eastern Europe", *Research Papers No 35*, EKEM, σσ. 6-10.

Μάλτας. Τα αίτια και τα αποτελέσματα της ένταξης των δύο τελευταίων κρατών (Κύπρου και Μάλτας) δεν εξετάζονται αναλυτικά στο πλαίσιο της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας, δεδομένου ότι εκφεύγουν από το ερευνητικό πεδίο της πεδίο το οποίο, όπως προαναφέρθηκε εστιάζει στην διεύρυνση της ΕΕ προς πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Πράγματι, η ένταξη της Μάλτας και της Κύπρου στην Ένωση, φέροντας ιδιαίτερα και άκρως ενδιαφέροντα χαρακτηριστικά που άπτονται την περιοχή της Μεσογείου, χρήζει μεμονωμένης πραγμάτευσης, ειδικά μάλιστα ως προς τις συνιστώσες ασφάλειας του θέματος.²⁷

Σε επίπεδο γεωπολιτικό λοιπόν, φαίνεται πως αυτή η διεύρυνση της ΕΕ προς Ανατολάς ήταν η πλέον σημαντική στην ιστορία της, καθώς με αυτόν τον τρόπο καλύφθηκε με όρους θεσμικούς, ένα τεράστιο κενό ασφάλειας που γεννήθηκε μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ. Επίσης, η εν λόγω διεύρυνση επέφερε σημαντικά οφέλη σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, κυοφορώντας, όπως θα αναδειχθεί και κατωτέρω, την προοπτική συγκρότησης μιας ισχυρούς ευρωπαϊκής κοινωνίας, απορρίπτοντας τα εμπόδια του παρελθόντος, που κρατούσαν την Ευρώπη διαιρεμένη σε δύο ανταγωνιστικά στρατόπεδα.

3.2. Προετοιμασία ενόψει της Διεύρυνσης προς Ανατολάς

Αμέσως μετά την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, η ΕΕ έσπευσε να παρέχει συνδρομή στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, ενθαρρύνοντας την ανάληψη πολιτικών μεταρρυθμίσεων και την ανάπτυξη της οικονομίας υπό το πρίσμα των δυτικών προτύπων. Με αυτόν τον τρόπο άρχισε να ανοίγει σταδιακά ο δρόμος ώστε αυτά τα κράτη να προσχωρήσουν στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Κατά χρονολογική σειρά, τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης που υπέβαλαν αίτημα για ένταξη στην ΕΕ ήταν τα εξής: Ουγγαρία, Πολωνία (1994), Ρουμανία, Σλοβακία, Λετονία, Εσθονία, Λιθουανία, Βουλγαρία (1995), Τσεχία, Σλοβενία (1996) και Κροατία (2003).

Η επίσημη «πρόσκληση» εκ μέρους της Ένωσης προς τα εν λόγω κράτη έλαβε χώρα στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Κοπεγχάγης τον Ιούνιο του 1993, όπου διατυπώθηκε η θέση πως οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης

²⁷ Βλ. ειδικότερα Pace, R. (2018). "EU Enlargement and security in the Mediterranean region". In *The security dimensions of EU enlargement*. Manchester, England: Manchester University Press.

«που το επιθυμούν θα μπορέσουν να γίνουν μέλη της ΕΕ».²⁸ Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο της εν λόγω Συνόδου Κορυφής της Κοπεγχάγης, καθορίστηκαν επακριβώς οι προϋποθέσεις που έπρεπε να εκπληρωθούν, ώστε τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης να καταστούν μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης («κριτήρια της Κοπεγχάγης»). Ειδικότερα, η ένταξη στην ΕΕ προϋπέθετε η υποψήφια χώρα να επιτύχει σταθερότητα των θεσμών που να εγγυώνται την δημοκρατική οργάνωση εντός του κράτους και την εξασφάλιση προστασίας του κράτους δικαίου, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των μειονοτήτων. Τα προρρηθέντα απετέλεσαν το «πολιτικό κριτήριο» της ένταξης αυτών των κρατών στην Ένωση.

Έτερη προϋπόθεση για την υλοποίηση της ένταξης ήταν η δόμηση μίας λειτουργούσας οικονομίας με όρους ελεύθερης αγοράς, που θα εξασφάλιζε την ανταγωγή των επιμέρους κρατικών οικονομιών ενώπιον της πίεσης και του οικονομικού ανταγωνισμού, εντός της Ένωσης. Οι εν λόγω προϋποθέσεις απετέλεσαν το «οικονομικό κριτήριο» της ένταξης.²⁹ Επιπλέον, έκαστο κράτος – μέλος όφειλε να εκπληρώνει στο ακέραιο τις υποχρεώσεις που απέρρεαν από την συμμετοχή του στην Ένωση, συμπεριλαμβανομένης της αποδοχής των σκοπών της πολιτικής, οικονομικής και νομισματικής ένωσης. Τελευταία προϋπόθεση για την υλοποίηση της ένταξης των κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ήταν η ικανότητα της ίδιας της ΕΕ να απορροφήσει τα νέα αυτά μέλη χωρίς παράλληλα να επιβραδυνθεί η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.³⁰ Επί τη βάσει των ανωτέρω τεθέντων κριτηρίων και προϋποθέσεων, η Ένωση εξέδωσε σειρά μέτρων που θα εξασφάλιζαν την σταδιακή προετοιμασία των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, ώστε οι τελευταίες να καταστούν ικανές να αναλάβουν τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την ιδιότητα του πλήρους μέλους.

Αρχικώς, η εν λόγω διαδικασία προετοιμασίας περιελάμβανε την παροχή χρηματοοικονομικών ενισχύσεων και τεχνικής συνδρομής εκ μέρους της ΕΕ, ενώ στη συνέχεια το εύρος της παρεχόμενης βοήθειας ενισχύθηκε ποιοτικά και ποσοτικά. Αφετηρία σε αυτήν την διαδικασία υποστήριξης υπήρξε το πρόγραμμα PHARE (*Poland and Hungary Assistance for Economic Recovery Programme*), που

²⁸ European Council (1993). *Conclusions of the Presidency*. Copenhagen, June 21-22, 1993, σ. 12. <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf> (Πρόσβαση 24 Οκτωβρίου 2022).

²⁹ Όπ. π. Ιωακειμίδης, Π. (1996), σ. 28.

³⁰ Όπ. π. European Council (1993).

υιοθετήθηκε το 1989 με σκοπό την οικονομική συνδρομή της Πολωνίας και της Ουγγαρίας, ενώ στην συνέχεια το εν λόγω πρόγραμμα διευρύνθηκε- τηρουμένων των αναλογιών- στο σύνολο των λοιπών χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.³¹ Προς διευκόλυνση και ομαλή εκπλήρωση της διαδικασίας παροχής ενισχύσεων και παρακολούθησης της προόδου των προς ένταξη κρατών εκ μέρους της ΕΕ, έλαβε χώρα κατά το διάστημα μεταξύ 1991 – 1997, η σύναψη «Συμφωνιών Ένωσης» (*Association Agreements*), που προέβλεπαν την δημιουργία ζωνών ελεύθερων συναλλαγών, την σταδιακή απελευθέρωση της οικονομικής δραστηριότητας και την παροχή συνδρομής σε νομοτεχνικά και πολιτιστικά ζητήματα.³²

Με δεδομένο ότι στα μέσα της δεκαετίας του 1990, οι πλείονες χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης είχαν υποβάλλει αίτημα για προσχώρηση στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, έκτοτε η παρεχόμενη συνδρομή εξειδικεύθηκε και η κύρια έμφαση δόθηκε στην εφαρμογή των αποκαλούμενων «εταιρικών σχέσεων προσχώρησης» (*accession partnerships*) τις οποίες διαμόρφωσε η Επιτροπή με έκαστο υποψήφιο κράτος εξειδικευμένα. Οι εν λόγω εταιρικές σχέσεις είχαν ως στόχο τον προγραμματισμό της αξιοποίησης των χορηγούμενων κονδυλίων, προς την κατεύθυνση της δόμησης σύγχρονων δημοκρατικών και οικονομικών θεσμών. Ειδικότερα, στο πλαίσιο των εν λόγω εταιρικών σχέσεων προσδιορίζονταν οι τομείς στους οποίους έπρεπε να υιοθετηθεί κατά προτεραιότητα το ευρωπαϊκό κεκτημένο (λ.χ. περιβάλλον, δικαιοσύνη, διοικητικοί θεσμοί κ.λπ.), ενώ παράλληλα ελάμβανε χώρα ο προγραμματισμός επένδυσης της ευρωπαϊκής χρηματοδότησης, με ταυτόχρονη παρακολούθηση της προόδου που σημειωνόταν εκ μέρους του εκάστοτε προς ένταξη κράτους.³³

Μάλιστα, ένα σημαντικό στοιχείο των εν λόγω εταιρικών σχέσεων αποτέλεσαν τα εθνικά προγράμματα υλοποίησης των υποχρεώσεων και υιοθέτησης του «κοινοτικού κεκτημένου», επί τη βάση των οποίων οι υποψήφιες χώρες προσδιόριζαν τους νόμους, τις θεσμικές και διοικητικές μεταρρυθμίσεις και τους ανθρώπινους και δημοσιονομικούς πόρους που σκόπευαν να διαθέσουν στους τομείς προτεραιότητας, όπως αυτοί προσδιορίζονταν από τις επιμέρους εταιρικές σχέσεις.

³¹ Όπ. π. Ιωακειμίδης, Π. (1996), σ. 29.

³² Όπ. π. Nugent, N. (2003), σ. 665.

³³ Όπ. π. Μούσης (2011), σ. 540.

Παράλληλα, στο πλαίσιο προετοιμασίας των προς ένταξη στην ΕΕ κρατών, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή είχε σημαντική συμβολή με την ανάπτυξη του προγράμματος μεταρρύθμισης με τίτλο «*Πρόγραμμα Δράσης 2000: για μια ισχυρότερη και διευρυμένη Ένωση (Ατζέντα 2000)*».³⁴ Στο εν λόγω πρόγραμμα καθορίστηκαν οι μεταβολές που ήταν αναγκαίο να λάβουν χώρα στον τομέα της γεωργίας και των διαρθρωτικών ταμείων, που αντιπροσωπεύουν στην ουσία το μεγαλύτερο μέρος των δημοσιονομικών δαπανών της ΕΕ και επρόκειτο να κάλυπταν το οικονομικό βάρος της επικείμενης διεύρυνσης προς χώρες οι οποίες είναι ως επί το πλείστον αγροτικές και οικονομικά ανίσχυρες.

Το «*Πρόγραμμα Δράσης 2000*» της Ευρωπαϊκής Επιτροπής διατύπωνε συστάσεις οι οποίες είχαν να κάνουν τόσο με την ανάγκη συνέχισης μετατόπισης της *Κοινής Αγροτικής Πολιτικής* από το σύστημα στήριξης των τιμών στο σύστημα στήριξης των εισοδημάτων των γεωργών και την διατήρηση των δημοσιονομικών δαπανών της ΕΕ εντός του ισχύοντος ποσοστού της τάξεων του 1,27% του συνολικού ΑΕΠ της Ένωσης. Χαρακτηριστικό εν προκειμένω είναι το γεγονός ότι η Επιτροπή όρισε ως μεταβατικό χρόνο υλοποίησης των εν λόγω πολιτικών, ένα μακρό χρονικό διάστημα έως και δέκα ετών.³⁵

Επίσης, πέραν από τις υποχρεώσεις οικονομικής και θεσμικής προσαρμογής που ανέλαβαν τα προς ένταξη κράτη ενόψει της προσχώρησής τους στην ΕΕ, ήταν παραλλήλως αναγκαίο η ίδια η Ένωση να προβεί σε εσωτερικό επίπεδο σε ορισμένες θεσμικού τύπου μεταβολές, οι οποίες θα καθιστούσαν πιο ευχερή την εισδοχή των νέων κρατών – μελών της. Τα βασικά πεδία που έλαβαν χώρα οι εν λόγω προσαρμογές ήταν τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, οι διαδικασίες λήψης αποφάσεων και οι πολιτικές τους.

Υπό το πρίσμα αυτό, η *Συνθήκη της Νίκαιας* (υπεγράφη την 26η Φεβρουαρίου 2001 και ετέθη σε ισχύ την 1η Φεβρουαρίου 2003) απέβλεπε μεταξύ άλλων να προσδώσει μία νέα ώθηση στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και να προετοιμάσει τα θεσμικά όργανα της Ένωσης, ώστε να υποδεχθούν ομαλά τα νέα μέλη και να λειτουργήσουν με τους νέους εκπροσώπους τους. Η προαναφερθείσα

³⁴ European Commission (1997). *Agenda 2000 – For a Stronger and Wider Union*, σσ. 2-67. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/agenda-2000-for-a-stronger-and-wider-union.html> (Πρόσβαση 24 Οκτωβρίου 2022).

³⁵ Όπ. π. Nugent, N. (2003), σ. 668.

Συνθήκη αναθεώρησε στην ουσία την *Συνθήκη του Άμστερνταμ*, καλύπτοντας τα αναδυθέντα κενά στο πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ ενόψει και της επικείμενης διεύρυνσης και ειδικότερα επενέργησε σε τέσσερα κεντρικά ζητήματα θεσμικού τύπου: α) στο μέγεθος και την σύνθεση της Επιτροπής και του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, β) στην στάθμιση των ψήφων στο Συμβούλιο, γ) στην επέκταση του συστήματος λήψης αποφάσεων με ειδική πλειοψηφία και δ) στην ενισχυμένη ή ευέλικτη συνεργασία (*enhanced cooperation*).³⁶

Επιπλέον, η *Συνθήκη της Λισαβόνας* περιέλαβε αντιστοίχως ορισμένα ουσιαστικά μέτρα με σκοπό την ομαλή προσαρμογή των νέων κρατών-μελών της Ένωσης και την εξασφάλιση της βιωσιμότητας του συστήματος λήψης αποφάσεων εντός των θεσμικών οργάνων. Έτσι, προς αυτήν την κατεύθυνση αποβλέπει η υιοθέτηση, δυνάμει της εν λόγω Συνθήκης, του συστήματος διπλής πλειοψηφίας (*“double majority”*) για λήψη αποφάσεων στο Συμβούλιο, καθώς και του σταθερού αριθμού μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, ανεξαρτήτως του αριθμού των κρατών-μελών της Ένωσης.³⁷

3.3. Ένταξη των Κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στην ΕΕ

Όπως αναφέρθηκε ανωτέρω, οι πλείονες ηγέτες των κρατών – μελών της ΕΕ θεωρούσαν ότι η διαδικασία ένταξης των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης στην Ένωση, συνιστούσε μία μακροπρόθεσμη προοπτική η οποία στην πορεία της υλοποίησής της θα συνοδευόταν από παροχή ενισχύσεων και εν γένει συνδρομής σε αυτά τα κράτη, ώστε να προσαρμοσθούν ομαλά στους ευρωπαϊκούς θεσμούς. Στο ανωτέρω πλαίσιο, τον Μάρτιο του 1998 άρχισαν οι πρώτες διαπραγματεύσεις με το πρώτο «κύμα» των προς ένταξη κρατών (*Ουγγαρία, Πολωνία, Τσεχία, Σλοβενία,*

Χάρτης V: 5^η Διεύρυνση (2004)

³⁶ Ibid, σ. 667.

³⁷ Βλ. σχετικά Άρθρο 238 παρ. 3 της Συνθήκης για την Λειτουργία της ΕΕ, καθώς επίσης και Wallden, A. S. (2017). “The Demise of EU Enlargement Policy”, *ELIAMEP Research Paper* 2017/03, σσ. 4-5, διαθέσιμο στο <https://www.eliamap.gr/wp-content/uploads/2017/03/Enlargement-policy-1701-fin.pdf> (Πρόσβαση την 14 Δεκεμβρίου 2022).

Εσθονία και Κύπρος), σε συνέχεια της σχετικής συστάσεως εκ μέρους της Επιτροπής στην Ευρωπαϊκή Σύνοδο Κορυφής, η οποία έλαβε χώρα στο Λουξεμβούργο τον Δεκέμβριο του 1997.³⁸ Για τις λοιπές χώρες που είχαν υποβάλλει αίτημα προς ένταξη στην ΕΕ, κρίθηκε ότι οι διαπραγματεύσεις έπρεπε να αναβληθούν έως ότου λάβουν χώρα οι απαραίτητες προσαρμογές στο εσωτερικό τους, τόσο στο οικονομικό, όσο και στο πολιτικό επίπεδο.

Χάρτης VI: 6^η Διεύρυνση (2007)

Υπό το πρίσμα αυτό, στην Συνδιάσκεψη Κορυφής που πραγματοποιήθηκε στο Ελσίνκι το 1999, δεδομένου ότι είχαν ωριμάσει οι πολιτικοοικονομικές συνθήκες, αποφασίσθηκε η εκκίνηση του δεύτερου «κύματος» διαπραγματεύσεων με τις λοιπές προς ένταξη χώρες και συγκεκριμένα με την *Λετονία*, την *Βουλγαρία*, την *Λιθουανία*, την *Μάλτα*, την *Σλοβακία* και την *Ρουμανία*.

Μάλιστα, στο πλαίσιο αυτών των διαπραγματεύσεων, αναδείχθηκε η ανάγκη ώστε, αντί η διαδικασία της διεύρυνσης να προχωρήσει αργά και σταδιακά, όπως είχε αρχικά προγραμματισθεί, να επιταχυνθούν τα διαδικαστικά της βήματα, ώστε να πραγματοποιηθεί μία πρώτη μεγάλη διεύρυνση της ΕΕ, σε χρονική στιγμή πριν από τις εκλογές του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, οι οποίες θα λάμβαναν χώρα τον Ιούνιο του 2004.

Χάρτης VII: 7^η Διεύρυνση (2013)

Πράγματι λοιπόν, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κοπεγχάγης, το οποίο πραγματοποιήθηκε την 12 – 13 Δεκεμβρίου 2002, περάτωσε τις διαπραγματεύσεις με δέκα από τα δώδεκα προς ένταξη κράτη, εκφράζοντας την προοπτική ώστε τα εν λόγω κράτη να καταστούν μέλη της ΕΕ, από την 1η Μαΐου 2004. Ως εκ τούτου, τον Απρίλιο του 2003 υπεγράφη

³⁸ Ibid, σ. 653.

στην Αθήνα η Συνθήκη προσχώρησης στην ΕΕ των ακόλουθων χωρών: της *Τσεχίας*, της *Λετονίας*, της *Σλοβακίας*, της *Ουγγαρίας*, της *Πολωνίας*, της *Κύπρου*, της *Μάλτας*, της *Εσθονίας*, της *Λιθουανίας* και της *Πολωνίας*.³⁹ Παράλληλα, αποφασίσθηκε η *Βουλγαρία* και η *Ρουμανία* να καταστούν κράτη – μέλη της ΕΕ από το 2007, όταν και θα πληρούσαν τα τεθέντα κριτήρια για την προσχώρηση.

Τα δέκα κράτη της μεγαλύτερης- και ίσως ιστορικά σημαντικότερης- προσχώρησης, επικύρωσαν την συμφωνία ένταξής τους στην ΕΕ, σύμφωνα με τους οικείους συνταγματικούς κανόνες και πλέον από την 1η Μαΐου 2004, η Ένωση αριθμούσε πλέον συνολικά 25 κράτη – μέλη. Εν συνεχεία, την 1η Ιανουαρίου 2007 υλοποιήθηκε η ένταξη στην ΕΕ της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας, αφού είχε προηγηθεί η υπογραφή της συμφωνίας προσχώρησής τους, στις 25 Απριλίου 2005 στο Λουξεμβούργο. Υπό αυτό το πρίσμα, το 2007 κατέστη πραγματικότητα- παρά τις αντιξοότητες και εν πολλοίς τις ιστορικές αγκυλώσεις του παρελθόντος- η Ενωμένη Ευρώπη των 27 χωρών και υλοποιήθηκε ένα μεγάλο τμήμα των θεμελιωτών της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Όσον αφορά στην Κροατία, αυτή έλαβε το *status* υποψήφιας χώρας το 2004 και εν τέλει εντάχθηκε στην ΕΕ την 1^η Ιουλίου 2013, καθιστάμενη τότε το 28ο μέλος της.⁴⁰

3.4. Αιτίες της Διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς

Είναι αληθές πως η πέμπτη, έκτη και έβδομη ιστορική διεύρυνση της ΕΕ με την ένταξη χωρών της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης τα έτη 2004, 2007 και 2013, χαρακτηρίζεται από κάποιες ιδιαιτερότητες σε σχέση με τις προηγούμενες διευρύνσεις. Ειδικότερα, φαίνεται πως για πρώτη φορά εντάχθηκαν στην ΕΕ τόσα πολλά νέα κράτη, τα οποία διέπονταν από τόσα διαφορετικά επίπεδα ανάπτυξης στον οικονομικό τομέα. Οι διαφορές αυτές υπήρχαν τόσο μεταξύ τους, όσο και εν σχέσει με τα υφιστάμενα κράτη – μέλη της Ένωσης. Παράλληλα, τα νεοενταχθέντα κράτη είχαν στην πλειοψηφία τους νεοσύστατους δημοκρατικούς θεσμούς, αριθμώντας μόνο μερικά έτη ζωής ως ανεξάρτητες δημοκρατικές κρατικές οντότητες. Είναι αληθές ακόμη ότι η ένταξη των εν λόγω κρατών στους ευρωπαϊκούς θεσμούς γέννησε ορισμένες δυσχέρειες και προκλήσεις για την Ένωση, καθώς αφενός εκφράζονταν ανησυχίες σχετικά με την ικανότητα των εν λόγω κρατών να δρουν αποτελεσματικά

³⁹ Όπ. π. Μούσης (2011), σ. 542.

⁴⁰ Όπ.π. Σακελλαρόπουλος, Σ. (2016), σ. 66.

στο πλαίσιο λειτουργίας της Ένωσης και αφετέρου διατυπώθηκαν επιφυλάξεις αναφορικά με την δυνατότητα της ίδιας της Ένωσης να απορροφήσει τις εν λόγω κρατικές οντότητες, χωρίς παράλληλα να απολέσει την αποτελεσματικότητα και την λειτουργικότητά της.⁴¹

Ως εκ τούτου, γεννά ενδιαφέρον εν προκειμένω να αναδειχθούν οι λόγοι για τους οποίους- παρά την ύπαρξη των διαφαινόμενων δυσχερειών και επιφυλάξεων- επιλέχθηκε από τους Ευρωπαίους ηγέτες η οδός της διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς. Ειδικότερα, στη θεωρία φαίνεται πως έχουν αναδυθεί δύο κεντρικές τάσεις, με τις οποίες επιχειρείται η ερμηνεία των αιτιών υλοποίησης της ανατολικής διεύρυνσης της ΕΕ: α) η *ορθολογική - ρασιοναλιστική προσέγγιση* και β) η *κοινωνιολογική - κονστρουκτιβιστική προσέγγιση*.⁴² Οι προσεγγίσεις αυτές επιδιώκουν στην ουσία να αναδείξουν την χρησιμότητα της διεύρυνσης της ΕΕ, απαντώντας στην ουσία στις επιφυλάξεις που εκφράσθηκαν από ποικίλους ευρωπαϊκούς και μη φορείς.

3.4.1. Ορθολογική - Ρασιοναλιστική Προσέγγιση

Κατά την ορθολογική προσέγγιση, τα αίτια και ιδίως τα κίνητρα που οδήγησαν στην υλοποίηση της ανατολικής διεύρυνσης της ΕΕ, πρέπει να αναζητηθούν στους ειδικότερους υπολογισμούς και τις επιμέρους σταθμίσεις των κυβερνήσεων των 15 κρατών – μελών, αναφορικά με την προώθηση και εγκαθίδρυση της ασφάλειας στην Ευρώπη, αλλά και σχετικά με τις οικονομικές ευκαιρίες που επρόκειτο να γεννηθούν στο πλαίσιο μίας Ευρώπης με νέα μέλη. Πιο συγκεκριμένα, θεωρήθηκε πως η διεύρυνση μπορεί να λειτουργήσει ως ενισχυτικός παράγοντας των στόχων στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής της ΕΕ, εδραιώνοντας την ασφάλεια στην περιοχή και καλύπτοντας το γεωπολιτικό κενό που δημιουργήσε η πτώση της ΕΣΣΔ.

3.4.1.1. Στρατηγικές Σταθμίσεις

Ειδικότερα, η διεύρυνση θεωρήθηκε ότι πρόκειται να ενισχύσει τους στόχους της εξωτερικής πολιτικής της ΕΕ, συμβάλλοντας στην ασφάλεια και σταθερότητα της

⁴¹ Nugent, N. (2004). “The EU and the 10+2 Enlargement Round: Opportunities and Challenges”, στο Nugent, N. (επιμ.). *European Union Enlargement*. New York: Palgrave Macmillan, σ. 3.

⁴² Schimmelfennig, F. & Sedelmeier, U. (2002). “Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research”, in: *Journal of European Public Policy*, 9:4, 500-528.

περιοχής. Αυτό άλλωστε αποτυπώθηκε και στα συμπεράσματα του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου του Έσσεν το 1994, όπου η προσχώρηση των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης αξιολογήθηκε ότι θα δράσει καταλυτικά για την διασφάλιση της διαρκούς ειρήνης στην ευρωπαϊκή ήπειρο και την ευρύτερη περιοχή.

Επρόκειτο στην ουσία για άσκηση μίας *ήπιας μορφής ισχύος*, η οποία συναρτώμενη με την σκληρή στρατιωτική ισχύ του NATO, γέννησε ένα πλαίσιο το οποίο για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα απομάκρυνε την αβεβαιότητα και την αστάθεια εντός της ευρωπαϊκής ηπείρου, δομώντας μεταξύ των κρατών δεσμούς συνεργασίας και εμπιστοσύνης. Στην ουσία, η διεύρυνση της ΕΕ προς Ανατολάς είχε ως αποτέλεσμα να μην επιτραπεί- τουλάχιστον στο αρχικό της στάδιο- η ανάδυση αυταρχικών και μη φιλελεύθερων πολιτικών δυνάμεων, αλλά αντίθετα συνέδεσε τις πρώην χώρες τις ΕΣΣΔ με την προϋφιστάμενη δημοκρατική και φιλελεύθερη ευρωπαϊκή δομή, συνδράμοντας με αυτόν τον τρόπο να αναπτύξουν σταθερά πολιτικά συστήματα και υγιείς κοινωνικοοικονομικές δομές, δεδομένης μάλιστα της έλξης που ασκούσε η μορφή αυτή πολιτειακής οργάνωσης, εκείνη την δεδομένη χρονική περίοδο.⁴³

Εξάλλου, είναι αναγκαίο να επισημανθεί πως η ΕΕ είχε κάθε συμφέρον ώστε να εγκαθιδρυθούν φιλελεύθερα δημοκρατικά συστήματα στις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, μάλιστα μέσω της ενσωμάτωσης αυτών στις ευρωπαϊκές θεσμικές δομές. Αυτό αποτελούσε μία εύλογη και επιθυμητή προοπτική, καθώς κράτη όπως η Φινλανδία, η Γερμανία και η Αυστρία, επ' ουδενί δεν θα επιθυμούσαν την διάλυση της ΕΣΣΔ να διαδεχθεί η δημιουργία κρατών που δεν ακολουθούν τον δημοκρατικό και φιλελεύθερο τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας.

Βασική μέριμνα εξάλλου των ηγετών της ΕΕ είναι τα κράτη – μέλη να έχουν δομήσει υγιείς δημοκρατικούς θεσμούς, γεγονός που αναδεικνύει η απειλή κυρώσεων εναντίον περιπτώσεων χωρών που εκτρέπονται από αυτό το *status*, δυνάμει των άρθρων 6 και 7 της Συνθήκης της Ευρωπαϊκής Ένωσης, τα οποία προβλέπουν ότι αναστέλλονται ορισμένα δικαιώματα, εφόσον ένα κράτος – μέλος διαπράξει σοβαρή και διαρκή παραβίαση των θεμελιωδών αρχών της ΕΕ και ειδικότερα της δημοκρατίας, της ελευθερίας, των δικαιωμάτων του ανθρώπου και του κράτους –

⁴³ Όπ. π. Nye, J. (2005), σ. 156.

δικαίου.⁴⁴ Προφανώς το ενδιαφέρον των κρατών – μελών εκτείνεται και στην ευρύτερη γειτονιά τους, καθώς ενδεχόμενη ανάδυση αυταρχικών καθεστώτων δεν αποκλείει την υπόθαλψη αναθεωρητισμών.

Επιπλέον, μία έτερη σημαντική πτυχή που εξηγεί την επιδίωξη για ολοκλήρωση της διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς, αποτελεί το γεγονός ότι διασυννοριακά προβλήματα που αναδύθηκαν κατά την έναρξη της μεταψυχροπολεμικής εποχής στην Ανατολική Ευρώπη και εντάσσονται στο κοινό ποινικό δίκαιο (οργανωμένο έγκλημα, ναρκωτικά, παράνομη μετανάστευση κ.α.), πλέον αντιμετωπίζονται με συλλογική ενωσιακή δράση και συνεργασία των κρατών - μελών, με σκοπό την εξάλειψή τους.⁴⁵

3.4.1.2. Οικονομικές Σταθμίσεις

Σημαντική πτυχή της διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς αποτελεί επίσης το γεγονός ότι δημιουργήθηκαν νέες ευκαιρίες και προοπτικές στο οικονομικό επίπεδο, τόσο για τα υφιστάμενα κράτη - μέλη, όσο και τα νέα. Υπό το πρίσμα αυτό, αξίζει να υπογραμμισθεί πως το μέγεθος της αγοράς εντός ΕΕ αυξήθηκε μετά την διεύρυνση προς Ανατολάς, περίπου κατά 105 εκατομμύρια κατοίκους. Ωστόσο, σημειωτέον ότι τα μεγαλύτερα οικονομικά οφέλη δεν προήλθαν από το άνοιγμα της αγοράς και την απελευθέρωση του εμπορίου- δεδομένου ότι τα πλείονα εμπόδια σε επίπεδο δασμολογικό μεταξύ ΕΕ και των ανατολικών προς ένταξη κρατών, είχαν ήδη αρθεί στα μέσα της δεκαετίας του 1990, με την σύναψη διμερών συμφωνιών σύνδεσης και εταιρικών σχέσεων προσχώρησης στην Ένωση- αλλά από την εγκαθίδρυση αυξημένης εμπορικής πίστης, λόγω του δεσμευτικού πλέον για τα νέα κράτη – μέλη ενιαίου ρυθμιστικού πλαισίου. Η πραγματικότητα αυτή είχε ως αποτέλεσμα να δομηθούν εκείνοι οι όροι οι οποίοι εν γένει δημιούργησαν ευνοϊκές συνθήκες για ανάληψη επενδύσεων, την καλύτερη κατανομή παραγωγικών πόρων, αλλά και την ενίσχυση του ανταγωνισμού.⁴⁶

Ασφαλώς εν προκειμένω πρέπει να ειπωθεί πως η διεύρυνση ωφέλησε αρχικά σε επίπεδο οικονομικό, περισσότερο τα νέα κράτη – μέλη, τα οποία ξεκινώντας μεν με μία ιδιαίτερα χαμηλή οικονομική βάση (είναι χαρακτηριστικό ότι το συνολικό

⁴⁴ Όπ. π. Nugent, N. (2004), σ. 4.

⁴⁵ Ibid, σσ. 4-5.

⁴⁶ Scott, A. (2004). “The Political Economy of Enlargement”, στο Cameron, F. (επιμ.). *The Future of Europe, Integration and Enlargement*. New York: Routledge, σ. 86.

τους ΑΕΠ ανερχόταν στο 6% του συνολικού ΑΕΠ των δεκαπέντε της ΕΕ), ανέλαβαν αυξημένη εμπορική δραστηριότητα, βελτιώνοντας τις υφιστάμενες οικονομικές τους δομές, καθώς άρχισαν να εισρέουν στο εσωτερικό τους ξένες άμεσες επενδύσεις. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό και με την εισαγωγή νέων τεχνολογιών και εν γένει τεχνογνωσίας από το εξωτερικό, είχαν ως άμεσο αποτέλεσμα να ενισχύσουν την παραγωγικότητα και την ανταγωνιστικότητα των νέων κρατών – μελών της Ένωσης. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα νέα κράτη – μέλη επωφελήθηκαν αρχικά από ένα μεγάλο κύμα επενδύσεων από επιχειρήσεις εντός της ΕΕ, στους τομείς της λιανικής πώλησης, στην αυτοκινητοβιομηχανία, στην ενέργεια, στις τηλεπικοινωνίες, καθώς και στον τραπεζικό τομέα. Χαρακτηριστικά παραδείγματα οικονομικής δραστηριοποίησης αποτελούν η εξαγορά της τσεχικής εταιρείας αυτοκινήτων *Skoda* από την γερμανική *Volkswagen* και η εξαγορά μετοχικού κεφαλαίου από την γαλλική *Telecom* του μεγαλύτερου πολωνικού παρόχου τηλεπικοινωνιών και συγκεκριμένα της *TPSA*.

Σε κάθε περίπτωση ωστόσο δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται το συνολικό και εκατέρωθεν αποκτηθέν οικονομικό όφελος από την μεγάλη διεύρυνση της ΕΕ προς Ανατολάς, δεδομένου ότι ο βασικός εμπορικός εταίρος των νέων κρατών – μελών είναι η ίδια η Ένωση. Παράλληλα, από αυτήν την εκατέρωθεν ωφέλεια ευνοούνται και οι ίδιοι οι πολίτες – καταναλωτές εντός της ΕΕ, λόγω άσκησης των ενωσιακών ελευθεριών εγκατάστασης και οικονομικής δραστηριοποίησης και της ελεύθερης διακίνησης περισσότερων και πιο ανταγωνιστικών αγαθών. Προσβλέποντας σε αυτήν την προοπτική, η Γερμανία υπήρξε θερμή υποστηρίχτης της υποψηφιότητας της Πολωνίας, όπως επίσης και η Γαλλία και οι Σκανδιναβικές χώρες τάχθηκαν υπέρ της ένταξης των χωρών της Βαλτικής, λόγω της γεωγραφικής τους εγγύτητας και της οικονομικής δυναμικής που θα προσέδιδε η διεύρυνση σε αυτές τις χώρες.

Επιπρόσθετα, η Γερμανία και η Γαλλία αντλούν μεγάλη ωφέλεια από την εξαγωγή καταναλωτικών προϊόντων και αγαθών, οπλικών συστημάτων και την εγκαθίδρυση προς Ανατολάς ξένων άμεσων επενδύσεών τους. Στο πλαίσιο αυτό διαφάνηκε πως ένα μεγάλο τμήμα της οικονομικής συνδρομής που δέχθηκαν τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης από τους βασικούς χρηματοδότες των διαρθρωτικών μέσων οικονομικής υποστήριξης στο προενταξιακό στάδιο,

επανακτήθηκε μέσω της ευρείας εξαγωγικής και επενδυτικής δραστηριοποίησης των ισχυρών οικονομιών της Δυτικής Ευρώπης.⁴⁷

3.4.2. Κοινωνιολογική – Κονστρουκτιβιστική Προσέγγιση

Από την άλλη πλευρά, η κοινωνιολογική - κονστρουκτιβιστική προσέγγιση της εξέτασης της πολιτικής διεύρυνσης της ΕΕ, εδράζεται στην ανάλυση των κοινωνικών ταυτοτήτων, αξιών και κανόνων. Εν γένει, το εν λόγω είδος προσέγγισης βασίζεται στις ιδέες που έχουν συγκροτηθεί κοινωνιολογικά και διαμορφώνουν συγκεκριμένες προσλαμβάνουσες για τα κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα. Η εν λόγω προσέγγιση δεν δέχεται ότι οι πράξεις των πολιτικών δρώντων μπορούν εξ ολοκλήρου να ερμηνευθούν αποκλειστικά με όρους ορθολογικούς, ωφελμιστικούς ή εργαλειακούς, αλλά επισημαίνει πως πίσω από την φανερή τους δράση, υφίστανται ποικίλα κοινωνικώς κατασκευασμένα αίτια, κοινωνικές νόρμες και συμπεριφορές.⁴⁸

Υπό το πρίσμα λοιπόν της κοινωνιολογικής προσέγγισης, η πολιτική της διεύρυνσης δεν έχει ως βασικό της έρεισμα τα αντικειμενικά πολιτικά και οικονομικά κριτήρια, αλλά βασίζεται κυρίως σε κοινωνιολογικές συνιστώσες και σταθμίσεις. Γι' αυτό και τονίζεται πως σύμφωνα με αυτήν την προσέγγιση, η διεύρυνση της ΕΕ προς Ανατολάς, πέρα από τις θετικές της εκδοχές, είχε και αρνητικές επιπτώσεις. Ειδικότερα, συμφώνως προς την κονστρουκτιβιστική θεώρηση, εάν τα κίνητρα των δεκαπέντε κρατών που αποφάσισαν την αποδοχή της εισδοχής στην ΕΕ των νέων ανατολικών κρατών – μελών ήταν μόνο οικονομικά – πολιτικά, τότε χώρες όπως η Ισπανία ή η Πορτογαλία ενδεχομένως να ασκούσαν το δικαίωμα *αρνησικυρίας* τους (*veto*), υπό την σκέψη ότι δεν θα καρπώνονταν κάποιο άμεσο όφελος από αυτήν την διεύρυνση, αλλά μάλλον θα υφίσταντο οικονομικές απώλειες.⁴⁹

Περαιτέρω, οι υποστηρικτές αυτής της προσέγγισης εξέφρασαν την άποψη ότι από την στιγμή που κάποια κράτη ξεκίνησαν να τάσσονται υπέρ της διεύρυνσης προς Ανατολάς, προκειμένου να πεισθούν οι ηγεσίες των λοιπών κρατών που δεν ήταν ένθερμες ενόψει μίας τέτοιας προοπτικής, ήταν αναγκαίο να αρθρωθεί μία επιχειρηματολογία δομημένη από ρητορικές δεσμεύσεις σχετικά με την ισχυροποίηση της συλλογικής ταυτότητας της ΕΕ, μέσω της ένταξης κρατών τα οποία κατά την

⁴⁷ Στεργίου, Α. (2007). «Η Γερμανική Πολιτική στην Ανατολική Ευρώπη. Μια Γεωπολιτική Ανάλυση», *Φιλελεύθερη Εκφραση*, σσ. 38-40.

⁴⁸ Οπ. π. Schimmelfennig, F. & Sedelmeier, U. (2002), σ. 513.

⁴⁹ Οπ. π. Nugent, N. (2004), σ. 7.

πρώιμη μεταψυχροπολεμική περίοδο εξέφρασαν την επιθυμία να εσωτερικεύσουν τα δημοκρατικά ιδεώδη και να μετατρέψουν την οικονομική τους οργάνωση υπό μία φιλελεύθερη προοπτική.⁵⁰ Υπό αυτήν την έννοια, η πολιτική διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς εδράζεται στη δόμηση μίας συλλογικής κοινοτικής ταυτότητας που καθιστά επιβεβλημένη την ένωση δύο τμημάτων της Ευρώπης, τα οποία φέρουν κοινό παρελθόν και τις ίδιες αξίες και προοπτικές για το μέλλον.

Εντούτοις, η κονστρουκτιβιστική προσέγγιση δέχθηκε αρκετή κριτική, καθόσον, όπως υποστηρίχθηκε, η υιοθέτηση αποκλειστικά κοινωνιολογικών κριτηρίων έχει ως αποτέλεσμα να ερμηνεύεται με έναν πολύ στενό και επιφανειακό τρόπο η πολιτική διεύρυνσης της ΕΕ και ως εκ τούτου δεν οδηγεί στην εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων. Τω όντι, μόνο το αίσθημα του ανήκειν σε μία κοινότητα η οποία εμφορείται από κοινές αξίες, αρχές και κανόνες, δεν μπορεί να εξηγήσει την ένταξη στους κόλπους της ΕΕ, κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Εξάλλου στο πεδίο της διεθνούς πολιτικής, οι συναισθηματισμοί εξυπηρετούν κυρίως την εξυπηρέτηση πολιτικών σκοπιμοτήτων. Σε κάθε περίπτωση, δεν θα μπορούσε ωστόσο να αποκλεισθεί η συμπληρωματική αξιοποίηση ορισμένων εκ των συμπερασμάτων της κοινωνιολογικής προσέγγισης, ώστε να εξαχθεί μία ασφαλής ερμηνεία της πολιτικής διεύρυνσης της ΕΕ.

3.5. Δυσχέρειες - Προκλήσεις ενόψει της Διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς

Ασφαλώς, η ευρεία διεύρυνση της ΕΕ προς Ανατολάς, πέραν από τις αμιγώς θετικές πτυχές της, είχε ως αποτέλεσμα την ανάδυση ορισμένων δυσχερειών και ζητημάτων - προκλήσεων, τις οποίες η ευρωπαϊκή ηγεσία κλήθηκε να αντιμετωπίσει. Ειδικότερα, παρουσιάζονται παρακάτω οι επιπτώσεις της ανατολικής διεύρυνσης επί της θεσμικής και πολιτικής ισορροπίας και συνοχής της ΕΕ. Στην κατακλείδα του παρόντος κεφαλαίου αρθρώνονται ορισμένα συμπεράσματα αναφορικά με τη συσχέτιση της διεύρυνσης της ΕΕ με την εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

3.5.1. Ζητήματα στο Ενωσιακό Θεσμικό Επίπεδο

Αναφορικά με το ζήτημα της θεσμικής ισορροπίας εντός της ΕΕ, είναι προφανές πως η βασική πρόκληση που αναδύθηκε εξαιτίας της ευρείας ανατολικής διεύρυνσης ήταν η προσαρμογή των νέων κρατών – μελών ενώπιον του υφισταμένου

⁵⁰ Ibid, σ. 8.

ευρωπαϊκού κεκτημένου, αλλά και η προσαρμογή των ίδιων των θεσμικών οργάνων της ΕΕ ενώπιον της επισυμβείσας προσθήκης πολλών νέων κρατών – μελών που προέρχονταν στην πλειοψηφία τους από διαφορετικές κοινωνικοπολιτικές παραδόσεις.

Είναι αληθές εν προκειμένω ότι στις περιπτώσεις των προγενέστερων διευρύνσεων, η διαδικασία της προσαρμογής των νέων κρατών – μελών ελάμβανε χώρα απλώς με την πρόβλεψη της συμμετοχής και εκπροσώπησής τους στα θεσμικά όργανα της ΕΕ, αναλόγως των πληθυσμιακών τους μεγεθών. Υπό αυτό το πρίσμα, οι νέες χώρες της ΕΕ, είχαν σταθμισμένη ψήφο στο Συμβούλιο Υπουργών, ανάλογο αριθμό βουλευτών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, έναν Επίτροπο (πλην των περιπτώσεων των μεγάλων κρατών όπως η Μεγάλη Βρετανία, η Ισπανία, για τα οποία προβλεπόταν η εκπροσώπηση από δύο Επιτρόπους), έναν δικαστή στο Δικαστήριο της ΕΕ κ.λπ. Ωστόσο, αυτό το μοντέλο προσαρμογής δεν θα μπορούσε να ακολουθηθεί για την μεγάλη ανατολική διεύρυνση της Ένωσης, καθόσον προβλέφθηκε ότι εν προκειμένω δεν θα παρουσίαζε την ίδια αποτελεσματικότητα, ενώ παράλληλα ο μεγάλος αριθμός των χωρών που κατέστησαν μέλη της ΕΕ, απαιτούσε την ανάληψη μίας περισσότερο οργανωμένης δράσης.

Η διεύρυνση της Ένωσης προς Ανατολάς συνδέθηκε λοιπόν μεταξύ άλλων, με την ανάγκη θεσμικής αναπροσαρμογής των διαδικασιών λήψης αποφάσεων εκ μέρους των οργάνων του Οργανισμού. Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενο σημείο, βάσει των αποφάσεων του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της Κοπεγχάγης του 1993, οι υποψήφιος προς ένταξη στην ΕΕ χώρες έπρεπε να εκπληρώσουν ορισμένα κεντρικά κριτήρια πολιτικής και οικονομικής φύσης, ώστε να επιτύχουν την υπαγωγή τους στο *status* των υποψηφίων προς ένταξη κρατών.⁵¹ Παράλληλα όμως, πέραν από τις προσαρμοστικές διεργασίες που έπρεπε να λάβουν χώρα εντός των προς ένταξη κρατών, ήταν αναγκαίο να αναληφθούν οι δέουσες ενέργειες ώστε να επιβεβαιωθεί – επιτευχθεί η ικανότητα της ίδιας της ΕΕ να απορροφήσει αυτήν την υπό εξέταση ευρεία διεύρυνσή της προς Ανατολάς. Και αυτό θα έπρεπε να το επιτύχει, κατά το δυνατόν απορροφώντας τις δυσμενείς συνέπειες της διεύρυνσης.

Τα ανωτέρω συνεπάγονται ότι η λειτουργία των θεσμών καθώς και το σύστημα λήψης αποφάσεων εντός της Ένωσης, έπρεπε να προσαρμοσθούν κατ' έναν

⁵¹ Όπ. π. European Council (1993).

τέτοιον τρόπο ώστε αφενός να «υποδεχθούν» αποτελεσματικά τα νέα κράτη – μέλη και αφετέρου να εξασφαλισθεί ότι η διεύρυνση δεν θα οδηγούσε σε «εκπτώσεις» όσον αφορά την προαγωγή και την εξέλιξη της διαδικασίας της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Η τελευταία μάλιστα προϋπόθεση συνδέεται και με την αναδυθείσα ανησυχία σε ορισμένους ευρωπαϊκούς κόλπους ότι η μεγάλη αυτή διεύρυνση προς Ανατολάς θα επέφερε δυσμενείς συνέπειες στην πορεία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Δυνάμει των ανωτέρω ωστώσεων, σε πολιτικό επίπεδο και σε επίπεδο σχεδιασμού, έλαβαν χώρα ορισμένες στοχευμένες μεταρρυθμίσεις των Συνθηκών των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (Συνθήκες του Άμστερνταμ και της Νίκαιας), ώστε να εξαλειφθούν οι πιθανότητες ανάδυσης δυσχερειών και αδιεξόδων στο πεδίο της λήψης των αποφάσεων εντός της ΕΕ (λ.χ. αύξηση των ζητημάτων που πραγματεύεται το Συμβούλιο, για τα οποία απαιτείται ειδική πλειοψηφία αντί ομοφωνίας). Μάλιστα, για την συμπλήρωση αυτών ρυθμιστικών ενεργειών, περιελήφθησαν αντίστοιχες διατάξεις και στην Συνθήκη της Λισαβόνας, η οποία τέθηκε σε ισχύ την 1η Δεκεμβρίου 2009.

3.5.2. Δυναμικές και Ισορροπίες εντός των Κρατών – Μελών

Ένα έτερο ζήτημα το οποίο αναδύθηκε στο πλαίσιο της μεγάλης διεύρυνσης προς Ανατολάς, ήταν το κατά πόσο και με ποιόν τρόπο η ένταξη των νέων χωρών στην ΕΕ θα επηρέαζε την εσωτερική της πολιτική ισορροπία και δυναμική, λόγω του μεγάλου αριθμού των προς ένταξη κρατών και της πολιτικοοικονομικής τους ποικιλομορφίας. Ενόψει αυτού του θέματος, αναδύθηκε ο προβληματισμός εάν η διεύρυνση προς Ανατολάς θα μπορούσε να δημιουργήσει διχαστικές τάσεις στην Ευρώπη, οι οποίες ενδεχομένως να εμφανίζονταν με την διαμόρφωση δύο ομάδων κρατών, λ.χ. *φτωχών* και *πλουσίων* ή *κεντρικών* και *περιφερειακών* κ.ο.κ.

Εξάλλου, όπως έχει παρατηρηθεί εντός ΕΕ στο παρελθόν, κράτη όπως η Γαλλία ή η Γερμανία- ως χώρες του σκληρού ενωσιακού πυρήνα- έχουν ασκήσει ισχυρή επιρροή σε κομβικά ζητήματα της Ένωσης (κυρίως αναγόμενα στο επίπεδο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης), επιδιώκοντας να καθορίσουν τον ρυθμό προόδου τους, όπως είναι για παράδειγμα τα ζητήματα που αφορούν στην ΚΕΠΠΑ. Παρομοίως, στο πλαίσιο της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής, άρχισαν να γεννώνται διαιρέσεις μεταξύ Βορρά και Νότου ή και μεταξύ των κρατών που διάκεινται θετικά

ενόψει των μεταρρυθμίσεων (λ.χ. Βρετανία πριν το BREXIT) και εκείνων των κρατών που τάσσονται υπέρ της διατήρησης της υφιστάμενης κατάστασης (λ.χ. Γαλλία και Ελλάδα).

Παρά τα ανωτέρω δεδομένα ωστόσο, φαίνεται εκ του αποτελέσματος ότι η μεγάλη ανατολική διεύρυνση της ΕΕ, δεν επηρέασε αρνητικά την εν γένει λειτουργία της ΕΕ και των κατ' ιδίαν θεσμικών της οργάνων. Προς επίρρωση αυτού, στο επόμενο κεφάλαιο λαμβάνει χώρα μία σύντομη εξέταση της λειτουργίας και της αποτελεσματικότητας του συστήματος λήψης αποφάσεων εκ μέρους της ΕΕ, μετά την ένταξη των νέων κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης.

3.5.3. Πρόσληψη «Κοινοτικού Κεκτημένου» από τα Νέα Κράτη - Μέλη

Ως «κοινοτικό κεκτημένο» (*acquis communautaire*) ορίζεται το σύνολο των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων που είναι δεσμευτικά για όλες τις χώρες - μέλη της ΕΕ. Το «κοινοτικό κεκτημένο» βρίσκεται σε μία διαρκή ανάπτυξη και ποιοτική εξέλιξη, ενώ στο εννοιολογικό του εύρος μπορούν να περιληφθούν τα εξής:⁵²

- Το περιεχόμενο, οι αρχές και οι πολιτικοί στόχοι των Συνθηκών.
- Η νομοθεσία που θεσπίζεται κατ' εφαρμογή των Συνθηκών και η νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ.
- Οι δηλώσεις και τα ψηφίσματα που εκδίδει η ΕΕ.
- Τα μέτρα που αφορούν την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας.
- Τα μέτρα που αφορούν στη δικαιοσύνη και στις εσωτερικές υποθέσεις,
- Οι διεθνείς συμφωνίες που συνάπτει η ΕΕ και οι συμφωνίες που συνάπτουν οι χώρες της ΕΕ μεταξύ τους στον τομέα των δραστηριοτήτων της ΕΕ.

Οι υποψήφιες προς ένταξη χώρες είναι αναγκαίο να αποδεχθούν το εν λόγω κεκτημένο πριν προσχωρήσουν στην ΕΕ. Οι παρεκκλίσεις από το κεκτημένο μπορούν να γίνουν αποδεκτές μόνο σε εξαιρετικές περιπτώσεις και είναι περιορισμένης χρονική και ποιοτικής εμβέλειας. Μάλιστα, οι υποψήφιες χώρες πρέπει να ενσωματώσουν το κεκτημένο στην εθνική τους έννομη τάξη μέχρι την ημερομηνία

⁵² EUR Lex, Access to European Union Law, “Acquis” στο: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/glossary/acquis.html> (Πρόσβαση την 12 Οκτωβρίου 2022).

προσχώρησής τους στην ΕΕ και υποχρεούνται να το εφαρμόζουν από την ημερομηνία αυτή.

Το κοινοτικό κεκτημένο έχει περιγραφεί ως η «γενετική κληρονομιά» της ΕΕ.⁵³ Ως γενετική κληρονομιά λοιπόν, το κοινοτικό κεκτημένο έχει μία διαρκή παρουσία και ισχύ μεταξύ των κρατών - μελών και οι βασικές αρχές του διαχέονται σε όλη την Ένωση. Επίσης, η έννοια του κοινοτικού κεκτημένου χρησιμοποιήθηκε για να υποδηλώσει το σύνολο των Συνθηκών και των Νόμων της ΕΕ, των δηλώσεων και των Ψηφισμάτων, των Διεθνών Συμφωνιών της ΕΕ, των αποφάσεων του Δικαστηρίου της Ένωσης και των μέτρων που έχουν ληφθεί στο πλαίσιο της Κοινής Εξωτερικής Πολιτικής και Πολιτικής Ασφάλειας (ΚΕΠΠΑ).

Είναι αληθές ότι εκφράσθηκαν έντονες επιφυλάξεις σχετικά με τις προοπτικές των εξ Ανατολών νεοεισερχομένων κρατών να αντικαταστήσουν αμέσως τις παραδόσεις και τις εξαρτήσεις που είναι εγγενείς στα μετακομμουνιστικά πολιτικά και νομικά συστήματα. Σχετικώς έχει καταγραφεί ότι οι κοινωνίες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης είχαν «αποσυνδεθεί» από τη Δυτική Ευρώπη μετά την Αναγέννηση και ότι στην ουσία ο σοσιαλισμός για άλλη μια φορά ανέβαλε τον εκσυγχρονισμό τους.⁵⁴ Η μόνιμη κληρονομιά του σοσιαλισμού, σύμφωνα με τον Küpper είναι «η υποτίμηση του δικαίου στο μυαλό των ανθρώπων που κληρονομήθηκε από τη σοσιαλιστική εποχή».⁵⁵

Ωστόσο, αναδείχθηκε η πραγματικότητα ότι η αποκαλούμενη *θεσμική ακεραιότητα* (*institutional integrity*) στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη ενισχύθηκε σημαντικά κατά τη διαδικασία προσχώρησης στην ΕΕ. Οι σχέσεις μεταξύ των θεσμικών υποκειμένων (εξουσιών) εντός των κρατών - μελών ήταν κατά την αρχική φάση αρκετά τεταμένες. Είναι εν προκειμένω αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η ίδρυση Συνταγματικών Δικαστηρίων εισήγαγε μια νέα διάσταση στην πολιτειακή λειτουργία και δομή των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Παράλληλα, τα μέτρα αποκέντρωσης και ενίσχυσης των περιφερειών που εισήγαγε η ΕΕ έδωσαν νέα πνοή την τοπική αυτοδιοίκηση. Για παράδειγμα, σε χώρες όπως η

⁵³ Delcourt, C. (2001). "The Acquis Communautaire: Has the Concept had its Day?", in: *Common Market Law Review* 38, no. 4, σσ. 829-70.

⁵⁴ Engelbrekt, K. (2009). "The Impact of Enlargement on Institutional Integrity in Central and Eastern Europe", in: *Perspectives on European Politics and Society*, 10:2, 167-180

⁵⁵ Ibid.

Πολωνία, όπου οι προϋπολογισμοί των δήμων αυξήθηκαν κατά τέσσερις έως πέντε φορές, η δυναμική μεταξύ της πρωτεύουσας και των επαρχιών της χώρας μεταβλήθηκε σημαντικά.⁵⁶

Ταυτόχρονα, η διεύρυνση της ΕΕ ενίσχυσε τον ρόλο της εκτελεστικής εξουσίας της κυβέρνησης αυτών των κρατών, επιτρέποντας την εκ των πραγμάτων επέκταση της επιρροής της. Εντούτοις, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται η πραγματικότητα ότι λόγω της ιδιαίτερης κληρονομιάς αυτών των κρατών, υπήρξε ιδιαίτερα δυσχερής η εσωτερίκευση της αρχής της διάκρισης των εξουσιών και των λειτουργικών αρμοδιοτήτων μεταξύ των διαφόρων θεσμικών σφαιρών. Αυτό ωστόσο έχει κάποια εξήγηση, δεδομένου ότι για μισό περίπου αιώνα το Κομμουνιστικό Κόμμα βρισκόταν στον πυρήνα της διακυβέρνησης στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, διαπερνώντας και επηρεάζοντας τους περισσότερους θεσμούς της κοινωνίας και της πολιτείας. Παραδοσιακά, οι υψηλόβαθμοι αξιωματούχοι στη δημόσια διοίκηση, στον οικονομικό τομέα, στο δικαστικό σώμα, στις επιστήμες, ακόμη και στις τέχνες, ήταν συνήθως ταυτόχρονα μέλη του Κομμουνιστικού Κόμματος ή τουλάχιστον λειτουργούσε υπό την δική του ανοχή. Ως εκ τούτου, κατάλοιπα αυτής της κατάστασης στην πολιτειακή λειτουργία των ανατολικών κρατών, ήταν λογικό να εντοπίζονται. Εντούτοις, η σημειωθείσα βελτίωση όσον αφορά στην θεσμική ακεραιότητα των εν λόγω κρατών είναι σημαντική.

⁵⁶ Ibid.

Κεφάλαιο IV

Η διεύρυνση προς Ανατολάς και το σύστημα λήψης αποφάσεων της ΕΕ

4.1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Όταν στις αρχές του φθινοπώρου του 2015, οι κυβερνήσεις της Ουγγαρίας, της Σλοβακίας, της Ρουμανίας και άλλων κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης αντιτάχθηκαν σθεναρώς στην υποβληθείσα πρόταση για καθιέρωση ποσοστώσεων επί του ζητήματος της εγκατάστασης προσφύγων στο έδαφος της Ευρώπης- άποψη που υποστηριζόταν από την Γερμανία, την Γαλλία, την Ιταλία και άλλα κράτη της Δυτικής Ευρώπης- προβλήθηκε η θέση ότι αυτή η διχογνωμία αποτέλεσε ένα πασιφανές σημείο δυσλειτουργίας του συστήματος λήψης αποφάσεων εντός ΕΕ, εξαιτίας της διάστασης απόψεων μεταξύ Ανατολής και Δύσης.⁵⁷ Οι αρνητικές αυτές εντυπώσεις τροφοδοτήθηκαν εκ νέου εντός του έτους 2015, όταν επτά από τα σχετικώς νέα κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέγραψαν ανοιχτή επιστολή προς την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, με την οποία αντιτάχθηκαν ρητώς στα σχέδια της Γερμανίας να διπλασιάσει τη χωρητικότητα του αγωγού φυσικού αερίου *Nord Stream*, αγωγός που συνδέει τη Βόρεια Ευρώπη απευθείας με τη Ρωσία.⁵⁸

Οι δύο αυτές περιπτώσεις μπορούν ευχερώς να ενταχθούν σε ένα γενικότερο αφήγημα που δομείται από ορισμένους κύκλους σχετικά με τις επίσημες επιπτώσεις της διεύρυνσης (και δη της ανατολικής) επί της ικανότητας της ΕΕ να αναλαμβάνει δράση και να υιοθετεί νέες πολιτικές με αποτελεσματικότητα. Είναι αληθές λοιπόν πως σε ένα μέρος της υπάρχουσας ακαδημαϊκής βιβλιογραφίας υποστηρίζεται ότι η ανατολική διεύρυνση είχε εν γένει αρνητικές επιπτώσεις στην ικανότητα λήψης αποφάσεων της ΕΕ.⁵⁹ Ωστόσο στην πραγματικότητα, η ταχύτητα λήψης αποφάσεων,

⁵⁷ Holehouse, M. (2015). “EU Quota Plan Forced through against Eastern States’ Wishes”, in: *The Telegraph* (23Sep15), <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/11883024/Europe-ministers-agree-relocation-of-120000-refugees-by-large-majority.html> (Τελευταία πρόσβαση 25 Οκτωβρίου 2022).

⁵⁸ Toshkov, D. (2017). “The impact of the Eastern enlargement on the decision-making capacity of the European Union”, in: *Journal of European Public Policy*, 24:2, 177-196.

⁵⁹ Hertz, R. & Leuffen, D. (2011). “Too Big to Run? Analysing the Impact of Enlargement on the Speed of EU Decision-Making”, in: *European Union Politics*, 12· König, T. (2007).

ακόμη και για ορισμένους σημαντικούς τύπους νομικών πράξεων που παράγονται στο πλαίσιο της ΕΕ έχει μάλλον αυξηθεί. Όπως αναδεικνύεται αμέσως κατωτέρω, σύμφωνα και με τα εξειδικευμένα στοιχεία που εν προκειμένω αξιοποιούνται από την υφιστάμενη βιβλιογραφία⁶⁰, μετά το 2004 παράγεται περισσότερη ευρωπαϊκή νομοθεσία από αυτή που παραγόταν στα έτη που προηγήθηκαν της προσχώρησης των πρώτων μετακομμουνιστικών δημοκρατιών στην ΕΕ.

Έχει βέβαια υποστηριχθεί ότι οι διαπραγματεύσεις στο Συμβούλιο Υπουργών της ΕΕ, έχουν αποκτήσει- μετά την ένταξη των νέων μελών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης- μία νέα διάσταση η οποία χαρακτηρίζεται από συγκρούσεις και διαφωνίες.⁶¹ Όντως, έχει αναδειχθεί ότι σε ορισμένους τομείς πολιτικής, όπως το προσφυγικό και η κλιματική αλλαγή, τα «νέα» κράτη μέλη συσπειρώνονται σε αντιπαράθεση με μια σχετικά συνεκτική ομάδα των «παλαιών» κρατών μελών. Βέβαια, ακόμη και όταν οι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης υιοθετούν παρόμοιες θέσεις μεταξύ τους, σπανίως είναι σε θέση να εμποδίσουν ή να καθυστερήσουν σημαντικά την έγκριση της νομοθεσίας, λόγω μη συγκέντρωσης της απαραίτητης πλειοψηφίας.⁶²

Έχει αναδειχθεί λοιπόν, ότι ακόμη και όταν τα «νέα» κράτη-μέλη έχουν παρόμοιες προτιμήσεις που τους επιτρέπουν να ενεργούν ως ομάδα, είναι ολιγάριθμα⁶³ ώστε να μπορούν να εκτροχιάσουν τη διαδικασία λήψης αποφάσεων εντός της Ένωσης. Υπό την έννοια αυτή, ενώ η διεύρυνση άλλαξε εν μέρει την φύση του τρόπου λήψης αποφάσεων στην ΕΕ (όπως αυτό έχει αποτυπωθεί στις Συνθήκες), εντούτοις ο μηχανισμός λήψης αποφάσεων διατήρησε ένα αποδεκτό επίπεδο αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας.⁶⁴

4.2. Σύστημα Λήψης Αποφάσεων της ΕΕ και Διεύρυνση προς Ανατολάς

“Divergence or convergence? From ever-growing to ever-slowness. European legislative decision making”, in: *European Journal of Political Research*. 46. 417 - 444.

⁶⁰ Όπ. π. Toshkov, D. (2017), σ. 179.

⁶¹ Mattila, M. (2009). “Roll Call Analysis of Voting in the European Union Council of Ministers after the 2004 Enlargement”, in: *European Journal of Political Research*, 48, 6, 840-857.

⁶² Όπ. π. Toshkov, D. (2017), σ. 180.

⁶³ Βέβαια, αυτό αποτελεί είναι ένα δεδομένο (ήτοι ο αριθμητικός συσχετισμός Δυτικών – Ανατολικών κρατών) το οποίο πρέπει να ληφθεί υπόψη στην πολιτική που πρόκειται να υιοθετηθεί από την ΕΕ, κατά την επόμενη διεύρυνση προς ανατολικά κράτη (λ.χ. Δυτικά Βαλκάνια), ώστε να μην «εκτροχιασθεί» το σύστημα λήψης αποφάσεων εντός της Ένωσης.

⁶⁴ Ibid.

Στο παρόν τμήμα, παρατίθενται ορισμένα πραγματικά στοιχεία σχετικά με τον αντίκτυπο της διεύρυνσης προς Ανατολάς στην ικανότητα λήψης αποφάσεων της ΕΕ. Η άρθρωση της επιχειρηματολογίας εν προκειμένω βασίζεται τόσο στην ανάλυση δευτερογενών πηγών (δημοσιευμένα ακαδημαϊκά άρθρα και έγγραφα πολιτικής), όσο και σε πρωτογενή δεδομένα (αποφάσεις θεσμικών οργάνων, ψηφοφορίες κ.λπ.), αξιοποιώντας τα πορίσματα της υφιστάμενης βιβλιογραφίας.⁶⁵ Η ανάλυση επικεντρώνεται α) στην νομοθετική παραγωγή της ΕΕ και β) στην διάρκεια νομοθετικής παραγωγής.

4.2.1. Νομοθετική Παραγωγή

Η νομοθετική παραγωγή εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης μπορεί να ορισθεί ως ο αριθμός των δεσμευτικών νομοθετικών πράξεων που εκδίδει η Ένωση. Στην ουσία, αποτελεί πρωταρχικό δείκτη της ικανότητας της Ένωσης να λαμβάνει αποφάσεις και αυτό γιατί τα αποτελεσματικά πολιτικά συστήματα και συστήματα χάραξης πολιτικής πρέπει να είναι πάντα σε θέση να ανταποκρίνονται στα κοινωνικά προβλήματα μέσω της παραγωγής νόμων και κανονισμών που εν πολλοίς ενσαρκώνουν αποφάσεις της πολιτικής ηγεσίας. Η αδυναμία να το πράξουν αυτό θα μπορούσε να αποτελεί σημαντικό σύμπτωμα πολιτικής παράλυσης και θεσμικού αδιεξόδου.

Ειδικότερα, στο πλαίσιο της ΕΕ, από τον Ιούλιο 1994 έως τον Ιούνιο 2014, έλαβε χώρα νομοθετική παραγωγή ως παρουσιάζεται στον Πίνακα Ι ο οποίος αντλείται βιβλιογραφικώς.⁶⁶ Συγκεκριμένα, φαίνεται ο συνολικός αριθμός των νομοθετικών πράξεων που εκδόθηκαν σε τέσσερις χρονικές περιόδους, δύο πριν και δύο μετά τη διεύρυνση του 2004 (κρίσιμο έτος ένταξης των Ανατολικών κρατών). Ο πίνακας δείχνει ότι δεν υφίσταται υψηλή αρνητική τάση όσον αφορά στη νομοθετική παραγωγή εκ μέρους της ΕΕ.

Βέβαια, ο αριθμός των Κανονισμών που εκδόθηκαν από το Συμβούλιο ή από το Συμβούλιο από κοινού με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο στο πλαίσιο των διαδικασιών της συναπόφασης και της τακτικής νομοθετικής διαδικασίας, μειώθηκε. Όμως, δεδομένου ότι η μείωση αυτή αρχίζει να λαμβάνει χώρα και πριν από την ανατολική διεύρυνση (1999-2004), δε θα μπορούσε να αποδοθεί στην εν λόγω διεύρυνση.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.

	Council or Council & EP			Commission		
	Regulations	Directives	Decisions	Regulations	Directives	Decisions
1 July 1994–30 June 1999	1,275	247	856	11,994	210	2,623
1 July 1999–30 June 2004	827	276	1,131	11,667	246	2,714
1 July 2004–30 June 2009	854	220	1,340	7,749	268	2,213
1 July 2009–30 June 2014	876	206	1,815	5,696	267	1,733

Πίνακας Ι. Νομοθετική Δυναμική της ΕΕ (1994 – 2014) [Toshkov, D. (2017)]

Περαιτέρω, ο αριθμός των Οδηγιών μειώνεται ελαφρώς από τα μέσα του 2004, αλλά η εν λόγω μείωση αποτιμάται ως σχετικά μικρή (περίπου 20%), ενώ μάλλον απορροφάται εκ του εν γένει κοινοτικού νομοπαραγωγικού αποτελέσματος, καθώς συνοδεύεται από αντίστοιχη αύξηση του αριθμού των Οδηγιών της Επιτροπής. Επίσης, η φύση της νομοθεσίας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής αλλάζει δυνάμει της Συνθήκης της Λισαβόνας, με την εισαγωγή των κατ' εξουσιοδότηση και εκτελεστικών πράξεων.

Είναι λοιπόν αληθές πως τα αριθμητικά δεδομένα που παρουσιάζονται στον Πίνακα Ι όχι μόνο δεν παρέχουν αποδείξεις για την υποτιθέμενη ισχυρή αρνητική επίδραση της ανατολικής διεύρυνσης στην ικανότητα της ΕΕ να παράξει νομοθεσία, αλλά τουναντίον μάλλον αναδεικνύουν το αντίθετο. Αυτό που παρατηρείται είναι ότι υφίστανται διακυμάνσεις της νομοθετικής παραγωγικότητας με την πάροδο του χρόνου, καθώς και μια μεταβαλλόμενη σύνθεση της νομοθετικής παραγωγής όσον αφορά τα είδη των νομικών πράξεων. Όμως, φαίνεται να αποκλείεται κάποια σημαντική μείωση της νομοθετικής παραγωγής, λόγω της διεύρυνσης της Ένωσης προς Ανατολάς. Αντίθετα, η διεύρυνση προς Ανατολάς φαίνεται να «εκπαιδεύει» την Ένωση σε μία διαδικασία προσαρμογής του συστήματος λήψης αποφάσεων, ώστε είναι προετοιμασμένη ενόψει της επόμενης νευραλγικού χαρακτήρα διεύρυνσης στα Δυτικά Βαλκάνια.

4.2.2. Διάρκεια της Νομοθετικής Διαδικασίας

Η συνολική νομοθετική παραγωγή της ΕΕ μπορεί να μην έχει επηρεαστεί ουσιαστικά, ωστόσο η διάρκεια λήψης των νομοθετικών αποφάσεων έχει αυξηθεί σημαντικά. Η υπάρχουσα ακαδημαϊκή βιβλιογραφία εν προκειμένω εισφέρει εν πολλοίς αντικρουόμενες απόψεις. Ορισμένοι υποστηρίζουν ότι η διεύρυνση έχει

επιβραδύνει την διαδικασία λήψης νομοθετικών αποφάσεων.⁶⁷ Από την άλλη πλευρά, άλλοι δεν εντοπίζουν καμία επίδραση των διευρύνσεων⁶⁸ και άλλοι διαπιστώνουν ότι η ιδεολογική ποικιλομορφία εντός του Συμβουλίου, έχει αρνητική επίδραση στην διάρκεια νομοθέτησης.⁶⁹

Υπό το φως των ανωτέρω διαπιστώσεων λοιπόν, εξετάζεται στο παρόν τμήμα το κατά πόσο η ανατολική διεύρυνση της ΕΕ προκάλεσε καθυστερήσεις επί των κοινοτικών διαδικασιών νομοθέτησης. Στο Γράφημα Ι λοιπόν, απεικονίζονται οι καμπύλες που δείχνουν τον χρόνο μεταξύ της πρότασης της Επιτροπής και της εν τέλει υπογραφής από το Συμβούλιο και το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, όλων των νομοθετικών πράξεων που προτάθηκαν στο πλαίσιο της διαδικασίας συναπόφασης και της τακτικής νομοθετικής διαδικασίας, μεταξύ Ιουλίου 1994 και τέλους του 2012. Όπως φαίνεται στο εν λόγω Γράφημα, οι δύο καμπύλες - η μία για τις πράξεις που προτάθηκαν πριν την 1η Μαΐου 2004 και η άλλη για τις πράξεις που προτάθηκαν μετά από αυτό το χρονικό σημείο- αναδεικνύουν ότι επήλθε ένας βαθμός χρονικής καθυστέρησης στην νομοθετική παραγωγή της Ένωσης, μετά την μεγάλη διεύρυνση.

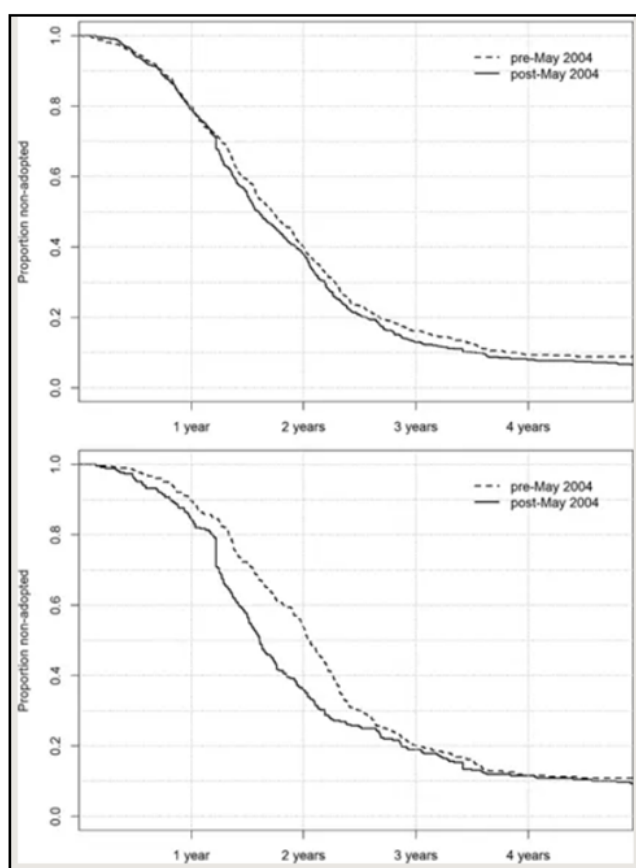
Ωστόσο, είναι αναγκαίο να σημειωθεί πως δεν παρατηρούνται έντονες διαφορές. Όσον αφορά αποκλειστικά στις Οδηγίες, διαπιστώνεται ότι στην πραγματικότητα μετά το 2004, η λήψη νομοθετικών αποφάσεων σχετικά με αυτό το πολύ σημαντικό είδος νομικών πράξεων της ΕΕ είναι ταχύτερη από ό,τι πριν. Για παράδειγμα, πάνω από το 60% των προτάσεων Οδηγιών μετά τη διεύρυνση έχουν εγκριθεί μέχρι τη συμπλήρωση δύο ετών, ποσοστό το οποίο ανερχόταν στο 50% πριν από τη διεύρυνση. Αυτό έχει λογική εξήγηση, δεδομένου ότι οι Οδηγίες έχουν από την φύση τους μία ευελιξία, δεδομένου ότι καταλείπουν στο κράτος να επιλέξει τον τύπο και τα μέσα ενσωμάτωσής τους στο εθνικό νομικό του σύστημα.⁷⁰

⁶⁷ Όπ.π. Hertz, R. and Leuffen, D. (2011).

⁶⁸ Golub, J. (2007). "Survival Analysis and European Union Decision-Making", in: *European Union Politics*, 8, 2, 155-179.

⁶⁹ Klüver, H. and Sagarzazu, I. (2013). "Ideological congruency and decision-making speed: the effect of partisanship across European Union institutions", in: *European Union Politics* 14(3): 388-407.

⁷⁰ Πλιάκος, Α. (2012). *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικό και Ουσιαστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σσ. 208-209.

**Νομοθετικές Πράξεις της
ΕΕ, εν γένει.**

**Οδηγίες της
ΕΕ.**

Γράφημα Ι. Διάρκεια της λήψης νομοθετικών αποφάσεων στην ΕΕ (1994-2012). Επάνω: όλες οι νομικές πράξεις στο πλαίσιο της διαδικασίας συναπόφασης/τακτικής νομοθετικής διαδικασίας. Κάτω: μόνο οδηγίες της ΕΕ.

Συμπεραίνεται λοιπόν ότι η διαφορά στην διάρκεια της νομοθετικής διαδικασίας, πριν και μετά την διεύρυνση προς Ανατολάς, είναι μέτρια και επ' ουδενί δεν υποδηλώνει ότι η διεύρυνση επιβράδυνε σημαντικά την αποτελεσματική λήψη αποφάσεων στην ΕΕ.

4.3. Ενδιάμεσο Συμπέρασμα

Καθίσταται ευχερώς αντιληπτό πως υφίστανται ελάχιστα στοιχεία που να αναδεικνύουν ισχυρές και συστηματικές επιδράσεις της διεύρυνσης της ΕΕ επί της ικανότητάς της να λαμβάνει νομοθετικές αποφάσεις με αποτελεσματικό τρόπο. Η ανάλυση των στοιχείων της νομοθετικής παραγωγής και της διάρκειας λήψης αποφάσεων πριν και μετά το 2004, αποκαλύπτει εν τέλει ότι δεν υφίστανται σαφείς τάσεις αποδιοργάνωσης του συστήματος λήψης απόφασης, που μπορούν να

αποδοθούν στην προσχώρηση των νέων κρατών-μελών. Ναι μεν η ΕΕ εκδίδει πλέον κατά μέσο όρο λιγότερες νομικές πράξεις ενός συγκεκριμένου τύπου (π.χ. κανονισμοί), ταυτόχρονα όμως εκδίδει περισσότερες άλλου τύπου από ό,τι πριν (π.χ. οδηγίες της Επιτροπής). Παράλληλα, η διάρκεια νομοθέτησης είναι πλέον μικρότερη για τις πράξεις που υπάγονται στη συνήθη νομοθετική διαδικασία, αλλά δεν διαφέρει ουσιαστικά για τις λοιπές πράξεις.

Κεφάλαιο V

Η επίδραση της ανατολικής διεύρυνσης της ΕΕ επί ζητημάτων άμυνας και ασφάλειας

5.1. Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Ένας από τους πλέον σημαντικούς τομείς της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης συνιστά και η αμυντική πολιτική και πολιτική ασφαλείας της ΕΕ, η οποία δέον να τοποθετείται στον πυρήνα του ευρωπαϊκού οικοδομήματος. Όπως άλλωστε έχει τονιστεί από τον *Mearsheimer*, τα θέματα στρατηγικής φύσης είναι καθοριστικής σημασίας για την διεθνή συνεργασία.⁷¹ Υπό αυτό το πρίσμα, η διεύρυνση της ΕΕ προς Ανατολάς λειτούργησε ως σημαντική πηγή ευκαιριών στον τομέα της άμυνας και της ασφάλειας, όπως αυτός ενσαρκώνεται σε ενωσιακό επίπεδο, ήτοι με την Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ) και ευρύτερα- μετά την Συνθήκη της Λισαβόνας- την Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας (ΚΠΑΑ). Το ζήτημα της διεύρυνσης εν προκειμένω αποκρυσταλλώνει ορισμένα θεμελιώδη ζητήματα που βρίσκονται στην καρδιά της εν λόγω Κοινής Πολιτικής της ΕΕ.

Ειδικότερα, η διεύρυνση προσέδωσε στην ΕΕ ακόμη πιο ισχυρή φωνή στο πλαίσιο της διεθνούς σκηνής και ευρύτερη ικανότητα δράσης. Παράλληλα, δεδομένου του αυξημένου αριθμού κρατών, η φωνή της ΕΕ απέκτησε πλέον και μεγαλύτερη διεθνή νομιμοποίηση. Επιπλέον, η προσχώρηση των κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, δυνητικά μπορεί να εφοδιάσει την ΕΕ με τις επιπλέον δυνατότητες που χρειάζεται για να αναπτύξει μια αυτόνομη στρατηγική μορφή και να εξελιχθεί ακόμη και σε στρατιωτική δύναμη,⁷² η οποία θα δρα συμπληρωματικά του ΝΑΤΟ, στο πλαίσιο μιας υγιούς και αποτελεσματικής «στρατηγικής συμπληρωματικότητας».⁷³ Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι πολλά από τα νέα κράτη - μέλη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, όπως η Πολωνία και η Σλοβακία, συνέβαλαν στις επιχειρήσεις στα Βαλκάνια, το Αφγανιστάν και το

⁷¹ Mearsheimer, J. (1994). “The False Promise of International Institutions”, in: *International Security*, Vol. 19, No 3, σσ. 16,18, 19

⁷² Κοππά, Μ. (2017). *Η Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας*. Αθήνα: Εκδ. Πατάκη, σσ. 36-37.

⁷³ Ειδικότερα βλ. Αρβανιτόπουλος, Κ. (2020). *Στρατηγική Συμπληρωματικότητα*, στο <https://www.arvanitopoulos.gr/post/692/strathgikh-sympplrwmaticothta> (Τελευταία πρόσβαση 25 Οκτωβρίου 2022).

Ιράκ, υπό την αιγίδα τόσο του NATO, όσο και της ΕΕ, προτού καν προσχωρήσουν επίσημα στους οργανισμούς αυτούς.⁷⁴

Βέβαια, η προσχώρηση των νέων κρατών στην ΕΕ διευρύνει σαφώς το φάσμα των ζητημάτων εξωτερικής πολιτικής, ασφάλειας και άμυνας που πρέπει να συντονισθούν. Όπως προειπώθηκε, όλα τα κράτη - μέλη θα πρέπει να υιοθετήσουν και να εκπληρώσουν τις υποχρεώσεις του λεγόμενου κοινοτικού κεκτημένου, μεταξύ αυτών και η ΚΠΑΑ. Η αποσκοπεί στην ευθυγράμμιση των κρατών - μελών με τις στρατηγικές στοχεύσεις της Ένωσης συντονίζοντας τις πολιτικές τους με αυτές της Ένωσης και υιοθετώντας τις βασικές της αξίες στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής και ασφάλειας.⁷⁵ Η πραγματικότητα αυτή στην ουσία ενισχύθηκε από τις στρατηγικές ασφάλειας, τις εξωτερικές και αμυντικές πολιτικές και τις στρατιωτικές μεταρρυθμίσεις των νέων κρατών - μελών, οι οποίες ακολούθησαν σε γενικές γραμμές το πρότυπο της ΕΕ των δεκαπέντε (ΕΕ-15).

Στη δεκαετία του 1990, η συντριπτική προτεραιότητα στις εξωτερικές πολιτικές και τις πολιτικές ασφάλειας των νέων κρατών - μελών ήταν η ένταξη στην ΕΕ και το NATO. Υπό αυτό το πρίσμα, είναι σαφές ότι τα νέα κράτη - μέλη έχοντας τις δικές τους τάσεις, πολιτικές και συμφέροντα στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής, προσέθεσαν στη σχετική συζήτηση εντός της Ένωσης, νέες οπτικές και δυναμικές. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το ρήγμα στις απόψεις εντός της Ένωσης, το οποίο προκλήθηκε αναφορικά με το ζήτημα του πολέμου των ΗΠΑ στο Ιράκ. Το ευρωπαϊκό αυτό ρήγμα του 2003 και η αναδυθείσα διάσταση απόψεων, υποδήλωσε ότι τα συμφέροντα των νέων κρατών-μελών είναι ισχυρά και οι ηγεσίες τους δεν θα είναι τόσο υποχωρητικές. Παράλληλα, οι ειδικότερες στρατηγικές ασφαλείας των νέων κρατών - μελών παρουσιάζουν επίσης σημαντική επικάλυψη με αυτές των λοιπών κρατών της Ένωσης, με αποτέλεσμα να παγιώνονται ενδεχομένως οι προτεραιότητες της ΕΕ και να προσδίδεται επιπλέον βάρος και προώθηση στις πρωτοβουλίες στρατηγικής φύσης.

⁷⁴ Shepherd, A. (2018). "The Implications of EU Enlargement for the European Security and Defence Policy", in Brown, D. & Shepherd, A. (eds). *The Security Dimensions of EU Enlargement*, Manchester University Press, pp. 20-37.

⁷⁵ Όπ. π. Κοπά (2017), σ. 244.

5.2. Σχέσεις με τις ΗΠΑ και το NATO

Στο ζήτημα των σχέσεων με τις ΗΠΑ και το NATO, τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης τήρησαν- τουλάχιστον κατά το αρχικό στάδιο της ένταξής τους στην ΕΕ- μία μάλλον σαφή στάση: οι ΗΠΑ πρέπει να συνεχίσουν να αποτελούν τον ηγετικό παράγοντα του διεθνούς συστήματος και μάλιστα μέσω του NATO, ως θεμέλιο της ευρωατλαντικής στρατηγικής. Γι' αυτό και τα νέα μέλη της ΕΕ, ως απόρροια της ανατολικής της διεύρυνσης, συνιστούν σημαντική ψηφίδα του ευρωατλαντικού στρατηγικού οικοδομήματος.⁷⁶

Στην ουσία, τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης δεν προέβησαν σε κάποια επιλογή μεταξύ των ΗΠΑ και της Ευρώπης στο πεδίο της στρατηγικής τους στόχευσης. Θέλησαν απλώς να ιδρύσουν και να διατηρήσουν στενούς δεσμούς με τις ΗΠΑ, ενώ παράλληλα επιδίωξαν να αποτελέσουν μέρος μιας ισχυρής ΕΕ, με διαρκώς αυξανόμενη επιρροή στο διεθνές σύστημα. Για παράδειγμα εν προκειμένω, η στρατηγική ασφάλειας της Ουγγαρίας, όπως αυτή είχε αρχικά αποτυπωθεί, είναι χαρακτηριστική: *«Στόχος της Ουγγαρίας είναι να παραμείνει στρατηγικός εταίρος των Ηνωμένων Πολιτειών, καθώς και μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και να αποτελέσει μέλος του NATO, συμβάλλοντας σε μια ισχυρότερη ευρωπαϊκή δέσμευση»*.⁷⁷

Ως γνωστόν, τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης ήταν είτε νέα είτε μελλοντικά μέλη του NATO, δεδομένου ότι και η Βορειοατλαντική Συμμαχία ανέλαβε μεταψυχροπολεμικά την προσέγγισή τους, με σκοπό την ένταξή τους στο ευρωατλαντικό οικοδόμημα ασφαλείας.⁷⁸ Ως εκ τούτου, δεν θα ήταν λογικό και συνετό να δημιουργήσουν κάποια ρήξη με τις ΗΠΑ, σε χρόνο τόσο κοντά στην μελλοντική τους ένταξη στο NATO. Ναι μεν οι οικονομικοί δεσμοί με την ΕΕ είναι ζωτικής σημασίας, ωστόσο, σε θέματα σκληρής ισχύος, τα κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, θεώρησαν το NATO ως τον πρωταρχικό εγγυητή. Ως εκ τούτου, οι ΗΠΑ αποτέλεσαν τον βασικό δρώντα εκτός Ευρώπης, με τον οποίο επεδίωξαν να ιδρύσουν στέρεα συμμαχία. Στην πορεία τους αυτή, η ΕΕ, μέσω της δόμησης σε αυτά δημοκρατικών δυτικών θεσμών, παρείχε ένα ιδιαίτερα αποτελεσματικό υπόστρωμα. Όπως έχει σημειώσει ο Σλοβένος Υπουργός Εξωτερικών στα τέλη του 2002 (ήτοι στο προενταξιακό στάδιο), *«οι Σλοβένοι*

⁷⁶ Όπ. π. Shepherd, A. (2018).

⁷⁷ Ibid.

⁷⁸ Όπ. π. Αρβανιτόπουλος, Κ. & Ήφαιστος, Π. (1999), σσ. 171-176.

θεωρούν το NATO ως τον κύριο εγγυητή της ειρήνης, της ασφάλειας και της σταθερότητας στην ευρωπαϊκή περιοχή».⁷⁹

Ως είναι γνωστό, κεντρικό στοιχείο μιας σταθερής και επιτυχημένης ευρωπαϊκής στρατηγικής είναι μια ελεγχόμενη Ρωσία. Οι συνεχιζόμενες ανησυχίες σχετικά με την πορεία της ρωσικής εξωτερικής και εσωτερικής πολιτικής ήταν κεντρικής σημασίας για την επιδίωξη της προσχώρησης των κρατών – μελών, ώστε να γίνουν μέλη της ΕΕ και του NATO, το οποίο μεταψυχροπολεμικά έπρεπε να επαναπροσδιορίσει τις στοχεύσεις του. Ειδικότερα, μετά τη σύνοδο κορυφής της Πράγας το 2002, το NATO τοποθετήθηκε στην καρδιά του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας», καθώς και στην καταπολέμηση της διάδοσης των όπλων μαζικής καταστροφής.

Ενώ αρκετά κράτη της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης έχουν συμβάλει σε ορισμένες από αυτές τις νέες επιχειρήσεις, ενδεχομένως δεν είναι το πρωτεύον πεδίο της Συμμαχίας στο οποίο προσδοκούσαν να λάβουν μέρος όταν υπέβαλαν την αίτησή τους για ένταξη. Παράλληλα, ούτε η ΕΕ, λόγω της αδυναμίας της να δομήσει ένα είδος στρατηγικής αυτονομίας, δεν εκπλήρωσε τις εν λόγω προσδοκίες των ανατολικών κρατών-μελών της. Βέβαια, η πρόσφατη σύρραξη στην Ουκρανία προκάλεσε τον στρατηγικό αναστοχασμό τόσο του NATO και των ΗΠΑ (των οποίων το ενδιαφέρον για την Ευρώπη αναζωπυρώθηκε),⁸⁰ όσο και της ΕΕ.⁸¹

5.3. Σχέση με την ΚΕΠΠΑ/ΚΠΑΑ

Τα ανωτέρω αναφερόμενα ίσως εξηγούν το γιατί, καθώς η ΚΕΠΠΑ και ειδικότερα η ΚΠΑΑ εξελίσσονταν, άρχισε σταδιακή ενίσχυση της υποστήριξης των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης σε αυτήν και τις πολιτικές της. Αρχικά βέβαια, υπήρχαν σοβαρές ανησυχίες ότι η ΚΕΠΠΑ, είτε θα υπονόμει το NATO, είτε θα αποτύγχανε εντελώς εξαιτίας της πάγιας ανησυχίας των ευρωπαϊκών κρατών για τη συγκέντρωση κυριαρχίας σε ζητήματα του σκληρού πυρήνα της

⁷⁹ Όπ. π. Shepherd, A. (2018).

⁸⁰ Αρβανιτόπουλος, Κ. (2022). «Το Λάθος του Πούτιν», *Εφημερίδα Τα Νέα*, 29/1/2022, διαθέσιμο στο: <https://www.arvanitopoulos.gr/post/702/to-lathos-toy-poytin> (Πρόσβαση την 25 Οκτωβρίου 2022).

⁸¹ Council of the EU (2022). “A Strategic Compass for a Stronger EU Security and Defence in the Next Decade”, Press Release, in: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/> (Πρόσβαση την 25 Οκτωβρίου 2022).

κυριαρχίας των κρατών - μελών. Καθώς οι πολιτικές της άρχισαν να λειτουργούν στα Βαλκάνια και την Κεντρική Αφρική, τα νέα κράτη - μέλη άρχισαν να υποστηρίζουν έτι περισσότερο την κοινή αυτή πολιτική της Ένωσης.⁸²

Παράλληλα, διατηρήθηκε και ο κεντρικός ρόλος του NATO. Η αποδοχή της ΚΕΠΠΑ από τα κράτη - μέλη, έλαβε χώρα επί τη βάσει μιας σαφώς καθορισμένης και εν πολλοίς αλληλοσυμπληρωματικής σχέσης ΕΕ - NATO. Η συμφωνία ΕΕ-NATO στην Κοπεγχάγη το 2002, η οποία οριστικοποίησε τις ρυθμίσεις του *Berlin Plus* και η συμφωνία του Δεκεμβρίου 2003 για τη διαβούλευση, τον σχεδιασμό και τις επιχειρήσεις NATO-ΕΕ, εξασφάλισαν σε μεγάλο βαθμό αυτήν την συμπληρωματική τους σχέση, θέτοντας τα απαραίτητα όρια.⁸³

Αξίζει να σημειωθεί πως υποστήριξη της ΚΕΠΠΑ/ΚΠΑΑ εκ μέρους των χωρών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης βασίσθηκε σε μεγάλο βαθμό σε αυτήν της την συμπληρωματική της λειτουργία σε σχέση με το NATO. Ως εκ τούτου, στην Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη υπήρξε- τουλάχιστον κατά το αρχικό στάδιο της ένταξής τους- μια μάλλον ρεαλιστικής προέλευσης αποδοχή της ΚΕΠΠΑ, πρώτον ως πηγή στρατηγικών οφελών για τα ίδια τα κράτη, ενώπιον του κινδύνου επιρροής τους από την Ρωσία⁸⁴ και, δεύτερον ως προαπαιτούμενο για την ΕΕ, ώστε να δύναται να εκπληρώνει τις στρατηγικές της προτεραιότητες και υποχρεώσεις. Επιδιώχθηκε λοιπόν να δομηθεί ένα είδος συν-αντίληψης μεταξύ των στρατηγικών προτεραιοτήτων της Ένωσης και των νεοεισελθόντων κρατών.

Ως εκ τούτου, τόσο η θέση που τηρήθηκε εκ μέρους των κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης σχετικά με τον πόλεμο στο Ιράκ, όσο και η προτίμησή τους για το NATO, ως τον βασικό οργανισμό ασφάλειας και άμυνας (με ικανότητες σκληρής ισχύος) στην Ευρώπη, καταδεικνύει τη σαφή προτίμησή τους ώστε να διατηρηθεί το βασικό ευρωατλαντικό στρατηγικό *status quo* στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Όπως άλλωστε προαναφέρθηκε, βασικός λόγος για αυτήν τους την στάση (και συνάμα απόδειξη της υιοθετούμενης εκ μέρους τους στρατηγική στόχευση) είναι οι παρατεταμένες ανησυχίες των Κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης για την στάση της Ρωσίας απέναντί τους και την ενδεχόμενη επέκταση ηγεμονικών προταγμάτων της σε αυτά.

⁸² Όπ. π. Shepherd, A. (2018).

⁸³ Όπ. π. Κοπά (2017), σ. 57.

⁸⁴ Όπ. π. Αρβανιτόπουλος, Κ. & Ήφαιστος, Π. (1999), σσ. 171-176.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ VI

Οικονομικές επιπτώσεις της διεύρυνσης της ΕΕ προς Ανατολάς

6.1. Αποτελέσματα της Διεύρυνσης σε Οικονομικό Επίπεδο

Σύμφωνα με τον θεωρητικό *Ernst Haas*, εκπρόσωπο της νεο-λειτουργικής θεώρησης, η περιφερειακή ενοποίηση «θα πρέπει να ενταχθεί στο πλαίσιο μιας γενικότερης θεωρίας της αλληλεξάρτησης».⁸⁵ Ειδικότερα, στην εν λόγω νέο-λειτουργική προσέγγιση (η οποία γειτνιάζει εννοιολογικά με την αποκαλούμενη *κοινοτική μέθοδο*), γίνεται δεκτό ότι μέσα από μία λειτουργική σύνδεση κρατικών και κοινωνικών τομέων θα λάβει χώρα σύγκλιση εθνικών προτιμήσεων και μία τάση για περαιτέρω ενοποιητική δράση.⁸⁶ Έτσι, αυτή η θεώρηση εδράζεται στην ιδέα της «επενέργειας διάχυσης» (*spillover effect*)⁸⁷ ή της πολλαπλασιαστικής ενέργειας.⁸⁸ Υπό το πρίσμα αυτό, η προσχώρησή των Ανατολικών ευρωπαϊκών χωρών στην ΕΕ, έγινε αφορμή για την δόμηση περαιτέρω σχέσεων αλληλεξάρτησης- μεταξύ άλλων- σε οικονομικό επίπεδο.

Ειδικότερα, η ένταξή τους στους ευρωπαϊκούς θεσμούς, διαδραμάτισε έναν άκρως σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της οικονομίας τους, επηρεάζοντας σε μεγάλο βαθμό το παραγωγικό τους μοντέλο και λειτουργώντας εν τοις πράγμασι ως ένα «ενοποιητικό αγκυροβόλιο». Πιο συγκεκριμένα, η ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση αυτών των χωρών επέδρασε κυρίως μέσω τριών «καναλιών»: α) οδήγησε στην ενίσχυση της εμπιστοσύνης και στον περιορισμό του κινδύνου των επενδύσεων σε αυτές, β) δέσμευσε τα νέα αυτά κράτη-μέλη να τηρούν τις οικονομικές νόρμες και προδιαγραφές της ΕΕ, γεγονός που οδήγησε στην βελτίωση της αποτελεσματικότητάς

⁸⁵ Haas, E.B. (1976). “Turbulent Fields and the Theory of Regional Integration”, in: *International Organization*, 30, 2, σσ. 173-212, σ. 179.

⁸⁶ Χρυσόχοου, Δ. (2003). *Θεωρία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σ. 115.

⁸⁷ Όπ. π. Κοπά, Μ. (2017), σ. 30.

⁸⁸ Μούσης, Ν. (2011). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σ. 6.

τους και γ) συνέβαλε στην επίσπευση μεταφοράς αναπτυξιακών πόρων προς τις εν λόγω ασθενέστερες οικονομικά χώρες.⁸⁹

Υπό το φως αυτών των εξελίξεων σε οικονομικό επίπεδο, η ένταξη των νέων αυτών χωρών στην ΕΕ, είχε ως αποτέλεσμα την ραγδαία οικονομική τους ανάπτυξη ήδη από το πρώτο στάδιο προσχώρησής τους στην Ένωση. Ειδικότερα, ο μέσος ρυθμός μεγέθυνσης του ΑΕΠ στις 12 νέες χώρες-μέλη της ΕΕ αυξήθηκε- από το 3,4% που βρισκόταν κατά την περίοδο 1999-2003- στο 5,6% την περίοδο 2004-2008.

Παρόμοια επιτάχυνση παρατηρήθηκε επίσης και στην αύξηση της κατανάλωσης εκ μέρους των νοικοκυριών, της ανάληψης νέων επενδύσεων, των εξαγωγών και εισαγωγών, καθώς και στην εγχώρια ζήτηση. Είναι χαρακτηριστικό-όπως φαίνεται και στον παρακάτω πίνακα- ότι ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξης των νέων κρατών-μελών ήταν κατά τα πρώτα στάδια της ένταξής τους, μεγαλύτερος από τα ήδη υπάρχοντα κράτη-μέλη.⁹⁰

Ετήσια Μέση Μεταβολή	Νέα Κράτη-Μέλη Ε.Ε.		Παλαιά Κράτη-Μέλη Ε.Ε.	
	1999-2003	2004-2008	1999-2003	2004-2008
ΑΕΠ	3,4	5,6	2,2	2,2
Κατανάλωση Νοικοκυριών	4,0	5,5	2,5	1,7
Δημόσια Κατανάλωση	3,1	2,3	2,2	1,8
Επενδύσεις Παγίων Κεφαλαίων	2,0	10,2	2,3	3,4
Εξαγωγές	8,7	11,8	4,8	5,7
Εισαγωγές	7,9	12,4	5,0	5,6

Πίνακας II. Ρυθμοί Ανάπτυξης εντός ΕΕ

Βέβαια, μετά το 2008, οι νέες χώρες άρχισαν να αναπτύσσονται με πιο βραδείς ρυθμούς, οι οποίοι κυμαίνονταν από 0,3% έως 3,6% σε ετήσια βάση. Είναι αληθές ωστόσο ότι, ακόμη και με αυτά τα στοιχεία- οι περισσότερες νέες χώρες αναπτύσσονταν ταχύτερα από τον μέσο όρο ανάπτυξης της ΕΕ, ο οποίος ανερχόταν

⁸⁹ Μπαπανάσης, Σ. (2019). «Οι Επιπτώσεις της Διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Νέες Χώρες της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης», στο Μπαπανάσης, Σ. (επιμ.). *Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς Ανατολάς και οι Επιπτώσεις της*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Παπαζήση, σ. 113.

⁹⁰ Όπ. π. Μπαπανάσης, Σ. (2019), σ. 114.

στο 0,9%. Για παράδειγμα, ο μέσος όρος ανάπτυξης του ΑΕΠ στην Πολωνία αυξήθηκε από το 3,4% την περίοδο 1991 - 2003 σε 4% κατά την περίοδο 2004 - 2014 και στην Τσεχία η αντίστοιχη αύξηση υπήρξε από 1,1% σε 2,4%. Αντιθέτως, στην Ουγγαρία ο ρυθμός ανάπτυξης μειώθηκε από 2,3% σε 1,3%, ενώ στην Σλοβακία υπήρξε αμετάβλητος. Είναι χαρακτηριστικό ότι και στις τέσσερις αυτές περιπτώσεις, οι ρυθμοί ανάπτυξης των εν λόγω χωρών ήταν μεγαλύτεροι από τον μέσο όρο της Ένωσης.

6.2. Ενίσχυση των Οικονομικών Σχέσεων των Κρατών-Μελών της ΕΕ

Αξιοσημείωτη μεταβολή εν προκειμένω είναι και η αναδιάρθρωση των οικονομικών δομών και του παραγωγικού μοντέλου των ενταχθέντων στην Ένωση κρατών, γεγονός που οδήγησε στην εν γένει μεταβολή των οικονομικών τους σχέσεων. Είναι αληθές ότι κατά την περίοδο του ΚΟΜΕΚΟΝ, οι οικονομίες των χωρών-μελών του διέπονταν από έντονα χαρακτηριστικά εσωστρέφειας και αυτάρκειας. Ωστόσο, εντός της Ένωσης αυτά τα δεδομένα μεταβλήθηκαν. Για παράδειγμα, κατά την περίοδο 1994-1999, το εξωτερικό εμπόριο στην Τσεχία αυξήθηκε από 80,9% σε 104,2%, στην Ουγγαρία από 45,4% σε 93,8%, στην Πολωνία από 37,7% σε 43,6% και στη Σλοβακία από 91,6% σε 109,1%.⁹¹

Επίσης, ήταν σημαντικές οι μεταβολές που σημειώθηκαν στο επίπεδο της κατανομής του εξωτερικού εμπορίου. Για να αναδειχθεί η εν λόγω μεταβολή, είναι αναγκαίο να αναφερθούν ορισμένα ιστορικά στοιχεία. Έτσι, ενώ κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου το εμπόριο διεξαγόταν κυρίως μεταξύ των κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και πολύ λιγότερο με χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Στη συνέχεια βέβαια, ενισχύθηκε ο δυτικός τους προσανατολισμός, καθώς το εμπόριο μεταξύ των κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης και κρατών της Δυτικής Ευρώπης, ανήλθε το 1980 στο 32,6%, όσον αφορά στις εξαγωγές και στο 35,2% όσον αφορά στις εισαγωγές.

Επιπρόσθετα, στον τομέα της ενίσχυσης της οικονομικής συνεργασίας μεταξύ των κρατών – μελών διαδραμάτισαν πολύ σημαντικό ρόλο οι ξένες επενδύσεις στο έδαφος των νέων μελών της Ένωσης. Ειδικότερα, ήδη από τις αρχές του 1990, οι επενδύσεις παρουσίασαν μεγάλη αύξηση. Το απόθεμα των εισερχόμενων άμεσων

⁹¹ Όπ. π. Μπαπανάσης, Σ. (2019), σ. 123.

επενδύσεων στην Πολωνία το 2005, ανήλθε σε 93,3 δισεκατομμύρια, στην Τσεχία σε 59,5 δισεκατομμύρια, στην Ρουμανία σε 23,8 δισεκατομμύρια και στη Βουλγαρία σε 9,2 δισεκατομμύρια δολάρια. Ωστόσο, το απόθεμα εξωτερικών επενδύσεων των εν λόγω χωρών κυμάνθηκε σε πολύ χαμηλότερα επίπεδα. Το μεγαλύτερο μέρος της εισροής αμέσων ξένων επενδύσεων προς Ανατολάς, προήλθε από την Γερμανία, την Αυστρία, την Ιταλία και την Γαλλία.

Ως ήταν φυσικό, οι βασικοί φορείς των ανωτέρω ξένων επενδύσεων αποτέλεσαν πολυεθνικές εταιρείες, που βαθμιαίως εισέδυσαν σε όλα τα νέα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μάλιστα, οι ελευθερίες που παρέχει το θεσμικό πλαίσιο της Ένωσης στον τομέα της διακίνησης κεφαλαίων και εργαζομένων, διευκόλυναν και επιτάχυναν την διαδικασία οικονομικής δραστηριοποίησης στο γόνιμο έδαφος των νέων κρατών – μελών. Ως εκ τούτου, η οικονομική αυτή δραστηριοποίηση των ξένων εταιρειών στα νέα κράτη-μέλη οδήγησε αναπόδραστα και στην ανάπτυξη των τελευταίων, καθώς ευνοήθηκε η μεταφορά κεφαλαίων, τεχνολογίας, υψηλής τεχνογνωσίας, ενώ παράλληλα δημιουργήθηκαν νέες θέσεις εργασίας.⁹²

Τα ανωτέρω δεδομένα είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργηθούν σχέσεις οικονομικής εξάρτησης μεταξύ «ανατολής» και «δύσης» εντός ΕΕ. Παράλληλα, ευνοήθηκε η αύξηση της εκατέρωθεν κινητικότητας των πολιτών, δεδομένου ότι η Συνθήκη «Σέγκεν» καθιστά εξαιρετικά ευχερή την κίνηση εντός Ευρωπαϊκής Ένωσης εκατομμυρίων πολιτών. Υπό το ίδιο πρίσμα, τα προγράμματα “*Erasmus*”, “*Socrates*” κ.λπ. συνέβαλαν στην αύξηση της κινητικότητας εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εξασφαλίζοντας δυνατότητες σε δεκάδες χιλιάδες σπουδαστές να φοιτήσουν σε διάφορες χώρες-μέλη της Ένωσης.

Επίσης, η απελευθέρωση της ευρωπαϊκής αγοράς και η συναφής επέκτασή της προς χώρες της Ανατολής- δυνάμει των τελευταίων διευρύνσεων- οδήγησε στην μετεγκατάσταση εκατομμυρίων εργαζομένων, κυρίως από τις νέες χώρες-μέλη στις παλαιές. Η διαδικασία αυτή δεν είναι άνευ ουσιαστικών αποτελεσμάτων, καθώς από την μία συνεπάγεται την αύξηση εμβασμάτων και από την άλλη την αύξηση του εργατικού δυναμικού. Είναι χαρακτηριστικό ότι τα ποσά αυτά των εμβασμάτων μέχρι το 2012, ανήλθαν στην Πολωνία στα 6,9 δισεκατομμύρια δολάρια, στη Ρουμανία στα

⁹² Ibid, σ. 125.

3,7 δισεκατομμύρια δολάρια, στην Ουγγαρία στα 2,2 δισεκατομμύρια δολάρια, στην Τσεχία στα 2 δισεκατομμύρια δολάρια και στην Βουλγαρία στο 1,4 δισεκατομμύριο δολάρια.

Αυτά τα εμβάσματα λειτούργησαν για τις ενταχθείσες χώρες ως μία συμπληρωματική πηγή χρηματοδότησης και ανάπτυξης. Εν προκειμένω ωστόσο, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζονται και οι αρνητικές πτυχές της μαζικής μετανάστευσης από την Ανατολή στην Δύση, δεδομένου ότι σε έναν βαθμό παρακωλύεται με αυτόν τον τρόπο η μελλοντική ανάπτυξη των νέων κρατών-μελών της Ένωσης, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για μετανάστευση εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Σύμφωνα με μία εκτίμηση του Paul Thomsen του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου «*οι προοπτικές ανάπτυξης της Ανατολικής Ευρώπης έχουν δεχθεί πλήγμα καθώς έχουν φύγει τις τελευταίες δεκαετίες 20 εκατομμύρια άνθρωποι για να εργαστούν στις αναπτυγμένες οικονομίες*».⁹³

Στον αμέσως κατωτέρω πίνακα αναδεικνύονται τα μερίδια των πολυεθνικών εταιρειών στις οικονομίες της Κεντρικής - Ανατολικής Ευρώπης:

	Πάγια κεφάλαια	Απασχόληση	Επενδύσεις	Πωλήσεις	Εξαγωγές
Τσεχία	41,8	26,9	52,7	42,4	60,5
Ουγγαρία	72,9	46,5	82,7	73	88,8
Πολωνία	50,5	29,4	63,1	49	59,8
Σλοβενία	21,8	13	22,3	23,3	30,3

Πίνακας III: Μερίδια Πολυεθνικών Εταιρειών

Βέβαια, δεν θα πρέπει να λησμονείται πως η μεγαλύτερη πηγή ξένων αναπτυξιακών πόρων για αυτές τις χώρες είναι τα κοινοτικά κονδύλια, τα οποία αντλούνται από αυτές δυνάμει των διαρθρωτικών και των λοιπών προγραμμάτων της ΕΕ. Τα εν λόγω κονδύλια ανέρχονται σε εκατοντάδες δισεκατομμύρια.

⁹³ Ibid, σ. 126.

6.3. Εξέλιξη της Πολιτικής Συνοχής της ΕΕ

Σύμφωνα με την Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η πολιτική συνοχής είναι το βασικό χρηματοδοτικό μέσο που διαθέτει η ΕΕ για την επίτευξη του στόχου της οικονομικής, κοινωνικής και εδαφικής συνοχής.⁹⁴ Υπό το πρίσμα αυτό, αξίζει να σημειωθεί πως καίτοι η ένταξη των κρατών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, σήμανε την δημιουργία σημαντικών ευκαιριών στην αγορά της ΕΕ εν συνόλω, εντούτοις δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται το δεδομένο ότι η εν λόγω ευρεία διεύρυνση προς Ανατολάς, επέφερε και σημαντικές οικονομικές δυσχέρειες, εξαιτίας του μεγάλου χάσματος των κοινωνικοοικονομικών ανισοτήτων μεταξύ των υφιστάμενων και των νέων κρατών – μελών. Υπό αυτό το πρίσμα, τέθηκε στην ευρωπαϊκή πολιτική ατζέντα το ζήτημα της κοινωνικής και οικονομικής συνοχής της Ένωσης μετά την διεύρυνσή της.

Είναι εν προκειμένω αληθές ότι μετά την ένταξη των ανατολικών κρατών, ο πληθυσμός της Ένωσης αυξήθηκε περίπου κατά 30%, ωστόσο το συνολικό ενωσιακό ΑΕΠ αυξήθηκε μόλις κατά 5-8%. Είναι αξιοσημείωτο ότι το 2003 όλα τα υποψήφια προς ένταξη στην ΕΕ κράτη είχαν κατά κεφαλήν ΑΕΠ χαμηλότερο από το ΑΕΠ της Ελλάδος, ήτοι του πιο φτωχού τότε κράτους – μέλους της Ένωσης. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ κρατών όπως η Λετονία, η Βουλγαρία και η Ρουμανία ήταν μικρότερο από το ένα τρίτο του μέσου όρου της ΕΕ. Ως εκ τούτου γίνεται αντιληπτό πως η ανατολική διεύρυνση της ΕΕ συνεπαγόταν την ένταξη στους κόλπους της κρατών πολύ λιγότερα ευπόρων από τα υφιστάμενα τότε μέλη, γεγονός που θα είχε ως αποτέλεσμα την άσκηση πιέσεων προς τα διαρθρωτικά ταμεία και τα αρμόδια θεσμικά όργανα, ώστε να εκκινηθούν πολιτικές αναδιανεμητικού χαρακτήρα προς ενίσχυσή τους.⁹⁵

Επιπλέον, η είσοδος σχετικών φτωχών κρατών στην ΕΕ είχε ως άμεση επίπτωση την μείωση του μέσου όρου του κατά κεφαλήν ΑΕΠ κατά 10 – 15%. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα αρκετές περιφέρειες της ΕΕ των 15 (μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα), να μην είναι πλέον επιλέξιμες του στόχου «1» (σύγκλιση) πολιτικής

⁹⁴ Ανδρέου, Γ. (2016). «Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνοχής», στο: Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική, σ. 333.

⁹⁵ Ανδρέου, Γ. (2019). «Η πολιτική Συνοχής της Ε.Ε. στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ), 2004 – 2020», στο Μπαπανάσης, Σ. (επιμ.). *Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς Ανατολάς και οι Επιπτώσεις της*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Παπαζήση, σσ. 189 - 207.

συνοχής. Ειδικότερα, σύμφωνα με την Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, η πολιτική συνοχής της Ένωσης αποτελεί το πλέον βασικό μέσο προκειμένου να επιτυγχάνεται η οικονομική, κοινωνική και εδαφική συνοχή μεταξύ των κρατών – μελών της. Η πολιτική συνοχής της ΕΕ λειτουργεί εντός ενός ενιαίου πλαισίου που βασίζεται στις αρχές της συγκέντρωσης, του προγραμματισμού, της εταιρικής σχέσης και της χρηστής διαχείρισης. Κεντρικός στόχος της εν λόγω πολιτικής είναι η προσπάθεια να μεταβληθούν μακροχρόνιες ανισορροπίες σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο εντός της ΕΕ.

Οι διευρύνσεις της Ένωσης συνιστούν την κύρια αιτία μεταβολής και αναπροσαρμογής της πολιτικής συνοχής, επηρεάζοντας το περιεχόμενο και την δημοσιονομική έκτασή της. Ως εκ τούτου, η μεγάλη διεύρυνση προς ανατολάς αποτέλεσε μία πρόκληση χωρίς προηγούμενο για την αρχή της συνοχής. Πιο συγκεκριμένα, το 1997 η Επιτροπή της ΕΕ, στο πλαίσιο του σχεδίου δράσης “Agenda 2000”, πρότεινε την δέσμευση της Ένωσης να προωθήσει την οικονομική και κοινωνική συνοχή, ώστε να διασφαλισθεί η ενσωμάτωση των νέων κρατών – μελών.⁹⁶

Μέχρι και το 2020, τα ποσά χρηματοδότησης προς τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης διατηρήθηκαν σχεδόν στο ίδιο επίπεδο με την περίοδο 2007 – 2013, ενώ παράλληλα τρεις εκ των τεσσάρων χωρών του Ευρωπαϊκού Νότου υπέστησαν σημαντικές μειώσεις σε επίπεδο χρηματοδότησης. Εντούτοις, προκειμένου να εκτιμηθεί η αποτελεσματικότητα της πολιτικής συνοχής και η μελλοντική της πορεία, απαιτείται η αξιοποίηση μακροοικονομικών υποδειγμάτων, κάτι που εκφεύγει από τους σκοπούς της παρούσας διπλωματικής εργασίας.

Εντούτοις είναι αξιοσημείωτο εν προκειμένω το εξής: οι προτάσεις της Επιτροπής αναφορικά με την ακολουθητέα πολιτική συνοχής για την περίοδο 2021 – 2027 προβλέπουν αφενός περικοπές του συνολικού ποσού πολιτικής συνοχής κατά 10% και αφετέρου δραστικές μειώσεις των ενισχύσεων για τις χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, με εξαίρεση την Βουλγαρία και την Ρουμανία. Είναι χαρακτηριστικό ότι προβλέπονται μειώσεις της τάξεως του 24% για την Ουγγαρία, την Τσεχία, την Λιθουανία και την Εσθονία και 23% για την Πολωνία. Βέβαια, ο πόλεμος στην Ουκρανία ενδεχομένως μεταβάλλει τα δεδομένα, λαμβανομένων

⁹⁶ Οπ. π. Ανδρέου, Γ. (2019). σ. 194.

υπόψη των αναδυθεισών γεωπολιτικών σταθμίσεων.⁹⁷ Ωστόσο, καθίσταται σαφές ότι η πολιτική συνοχής έχει εισέλθει σε μία κρίσιμη καμπή, κατάσταση η οποία καθιστά επισφαλή οποιαδήποτε πρόβλεψη για το μέλλον.

⁹⁷ Ibid, σ. 189 – 207.

Κεφάλαιο VII

Συμπεράσματα

7.1. Διεύρυνση της ΕΕ και Εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης

Είναι αληθές ότι η πολιτική της διεύρυνσης της ΕΕ, είναι συνυφασμένη με την ίδια την φύση της Ένωσης. Όπως χαρακτηριστικά έχει διατυπωθεί η διεύρυνση συνιστά το «DNA» της ΕΕ.⁹⁸ Και αυτό γιατί η ίδια η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης προϋποθέτει μία διαρκώς εξελισσόμενη ενοποιητική διαδικασία των κρατών της ευρωπαϊκής ηπείρου, τα οποία αφ' ης στιγμής ενωθούν, αρχίζουν να λαμβάνουν μέρος σε μία διαδικασία μεταβίβασης ολοένα και περισσότερων αρμοδιοτήτων τους στα ενωσιακά υπερεθνικά όργανα. Απώτερος στόχος αυτής της διαδρομής αποτελεί η πολιτική τους ενοποίηση.

Υπό αυτό το πρίσμα, η ευρεία διεύρυνση της ΕΕ προς Ανατολάς αποτέλεσε κατά κοινή ομολογία μία ιστορική επιτυχία, η οποία συνέβαλε σε έναν μεγάλο βαθμό στην προώθηση των δημοκρατικών αξιών, της σταθερότητας και της ασφάλειας στην Ευρώπη, ειδικώς σε μία δύσκολη εποχή όπως η μεταψυχροπολεμική. Όπως αναδείχθηκε σε προηγούμενο τμήμα της παρούσας διπλωματικής εργασίας, ήδη από την απόκτηση της ιδιότητας των υποψήφιων προς ένταξη χωρών, τα Ανατολικά κράτη της Ευρώπης ανέλαβαν την οικονομική και πολιτική τους μεταρρύθμιση, ενώ παράλληλα προωθήθηκε η περιφερειακή σταθερότητα και ασφάλεια της Ευρώπης.⁹⁹

Ωστόσο, δεν είναι λίγοι αυτοί που υποστήριξαν πως η διεύρυνση προς Ανατολάς αποτέλεσε εσφαλμένη πολιτική της ΕΕ, καθώς όπως ισχυρίζονται, έλαβε χώρα σε ένα πρώιμο στάδιο, προτού δηλαδή η Ένωση επιτύχει την πολιτική της ενοποίηση, θεωρώντας ότι η Ευρώπη των 28 (πλέον 27 λόγω BREXIT) φέροντας ανομοιογενή πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά χαρακτηριστικά, δεν θα επιτύχει την περαιτέρω ανάπτυξη των πολιτικών της θεσμών. Άλλοι πάλι διατύπωσαν την θέση ότι πλέον η Ευρώπη έχει περιέλθει σε έναν βαθμό κόπωσης λόγω της μεγάλης

⁹⁸ Balfour, R. & Stratulat, C. (2012). “The Enlargement of the European Union, *European Policy Center*, Discussion Paper, https://www.epc.eu/content/PDF/2012/The_enlargement_of_the_EU.pdf (Πρόσβαση την 25 Οκτωβρίου 2022).

⁹⁹ Βλ. Κεφάλαιο III, σσ. 23-41 της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας.

διεύρυνσής της ανατολικά (*enlargement fatigue*).¹⁰⁰ Σύμφωνα με τον Πρόεδρο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής το 2007, *J. Delors* «υπάρχει κάποια κόπωση γύρω από την Ευρώπη, η οποία συνυπάρχει με την αδυναμία κατανόησης της διεύρυνσης και τη φοβία για την παγκοσμιοποίηση». ¹⁰¹ Μένει λοιπόν να εξετασθεί εν τοις πράγμασι, εάν η πολιτική διεύρυνσης της ΕΕ δύναται να συμβαδίσει με την διαδικασία της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

Τω όντι, οι έννοιες της διεύρυνσης και της εμβάθυνσης βρίσκονται σε μία διηνεκή κατάσταση εν δυνάμει σύγκρουσης, με την έννοια ότι κάθε διεύρυνση της ΕΕ, προσδίδει αναμφισβήτητα έναν βαθμό ανομοιομορφίας τόσο σε πολιτικό, όσο και σε κοινωνικοοικονομικό επίπεδο. Ως εκ τούτου, σύμφωνα με αυτήν την παραδοχή, η διεύρυνση στερεί έναν μεγάλο βαθμό συνοχής της Ένωσης- ειδικά στο αρχικό στάδιο της ένταξης- οδηγώντας στο αποτέλεσμα της μερικής αδυναμίας εφαρμογής αποτελεσματικών πολιτικών. Παράλληλα η διεύρυνση καθιστά πιο δυσχερή και χρονοβόρα την διαδικασία εσωτερίκευσης και εκπλήρωσης του «κοινοτικού κεκτημένου».

Ταυτόχρονα όμως, είναι αναγκαίο να υπογραμμισθεί ότι οι διαδικασίες της διεύρυνσης και της εμβάθυνσης έχουν δυναμικό χαρακτήρα, μάλιστα αλληλεπιδρώντας η μία στην άλλη με τέτοιον τρόπο ώστε η εμβάθυνση που επιτυγχάνεται κατόπιν των νέων διευρύνσεων σε χώρες της ευρωπαϊκής ηπείρου να οδηγεί εν τοις πράγμασι στην προαγωγή της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Και αυτό γιατί η έννοια «ολοκλήρωση» πρέπει πάντα να συνοδεύεται από τον επιθετικό προσδιορισμό «ευρωπαϊκή». Ως εκ τούτου, η «ολοκλήρωση» συνεπάγεται την ένταξη των ευρωπαϊκών κρατών στο κοινό ευρωπαϊκό ενωσιακό οικοδόμημα.

Εν προκειμένω, η ιστορική διαδρομή των διευρύνσεων της ΕΕ αναδεικνύει ότι η ευρωπαϊκή ενοποίηση διέρχεται από νέες διαστάσεις, δεδομένου ότι εν πολλοίς λαμβάνει χώρα η προετοιμασία μέσω της αναθεώρησης των Συνθηκών, με σκοπό την επίτευξη της θεσμικής εμβάθυνσης της ΕΕ. Ειδικότερα, η δεύτερη διεύρυνση της ΕΕ το 1981 είχε ως αποτέλεσμα την περαιτέρω ανάπτυξη και προώθηση της

¹⁰⁰ Bonomi, M. (2020). “From EU Enlargement Fatigue to Ambiguity”, *Foundation for European Progressive Studies*, <https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2021/02/From-EU-Enlargement-Fatigue-to-Ambiguity.pdf> (Πρόσβαση την 25 Οκτωβρίου 2022).

¹⁰¹ Ιωακειμίδης, Π. (2007). *Θα Επιβιώσει η Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σ. 11.

περιφερειακής της πολιτικής, ενώ η ένταξη της Ισπανίας και της Πορτογαλίας στο μέσο της δεκαετίας του 1980, είχε ως αποτέλεσμα να τεθούν τα θεμέλια για την δόμηση της *Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης*.

Μάλιστα, προτού λάβει χώρα η 4^η διεύρυνση της Ένωσης με τα πρώην κράτη-μέλη της ΕΖΕΣ, προηγήθηκε η υιοθέτηση της Συνθήκης του Μάαστριχτ, η οποία στην ουσία έθεσε τις αναγκαίες βάσεις για την σύσταση της ΟΝΕ, ενώ παράλληλα υιοθετήθηκε το πρότυπο λειτουργίας της ΕΕ επί τη βάσει των τριών πυλώνων. Τέλος, προτού λάβει χώρα η πέμπτη διεύρυνση της Ένωσης, υιοθετήθηκαν δύο Συνθήκες, του Άμστερνταμ και της Νίκαιας, ενώ το 2003 έλαβε χώρα η αναγκαία αναθεώρηση της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής και των Διαρθρωτικών Ταμείων.¹⁰² Εν συνεχεία, καίτοι οι συζητήσεις περί θέσπισης του λεγόμενου «*Συντάγματος της ΕΕ*» απέβησαν άκαρπες, εντούτοις ο αναπτυχθείς δημόσιος διάλογος σχετικά με το μέλλον της Ευρώπης συνέδραμε ώστε να ωριμάσει και να επανακοθορισθεί σε νέες βάσεις η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.¹⁰³

Εντούτοις, δεν θα πρέπει να παραγνωρίζεται το γεγονός ότι η διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, μέσω (και εν μέσω) της διεύρυνσης της ΕΕ, διήλθε και δι' ορισμένων «*θεσμικών συμβιβασμών*» ώστε να επιτευχθεί η κατά το δυνατόν βέλτιστη προώθηση των πολιτικών της Ένωσης. Υπό το πρίσμα αυτό λοιπόν, ήδη από την Συνθήκη του Άμστερνταμ θεωρήθηκε ότι δεν ήταν αναγκαία η συμμετοχή όλων των κρατών της Ένωσης στο πλαίσιο της θεσμικής ανάπτυξης των πολιτικών της. Εν προκειμένω, χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτής της «ευελιξίας» (στην βιβλιογραφία απαντάται και ως «διαφοροποιημένη ολοκλήρωση») αποτελούν τόσο η υιοθέτηση του κοινού νομίσματος, όσο και η υπογραφή της Συνθήκης του Σένγκεν, ήτοι θεσμικές μεταβολές στις οποίες δεν συμμετείχαν όλα τα κράτη της Ένωσης. Και αυτό γιατί δεν έχουν όλα τα κράτη – μέλη την ίδια πολιτική βούληση αναφορικά με την εκχώρηση των εν λόγω εθνικών τους αρμοδιοτήτων στην Ένωση. Αυτό εξάλλου (ήτοι η εκχώρηση κρατικών αρμοδιοτήτων) είναι και το ζητούμενο στο πλαίσιο της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

Παράλληλα, δεν θα πρέπει να λησμονείται η πραγματικότητα σύμφωνα με την οποία σημαντικός παράγοντας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης αποτελεί και η

¹⁰² Όπ. π. Cameron, F. (2004), σ. 1.

¹⁰³ Κανελλοπούλου-Μαλούχου, Ν. (2012). *Η Χειραφέτηση της Ευρώπης. Συνταγματική Θεωρία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση, σσ. 47-51

στρατηγικής φύσεως ολοκλήρωση της Ένωσης, καθότι η ΕΕ δεν πρέπει απλώς να είναι ισχυρή, αλλά και να δρα ως τέτοια στο πλαίσιο της παγκόσμιας πολιτικής. Κατ' ουσίαν η «συμπλήρωση» της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης με στοιχεία άμυνας, ασφάλειας και διπλωματίας συνιστούν εκ των ων ουκ άνευ τομείς της διαδικασίας εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης.¹⁰⁴ Στο πλαίσιο αυτό κομβικής σημασίας διαδραματίζει η ΚΕΠΠΑ η οποία καθιερώθηκε με την Συνθήκη του Μάαστριχτ και αντιπροσωπεύει το σύνολο των θεσμών που η ΕΕ έχει δομήσει, καθώς και των ενεργειών στις οποίες προβαίνει, ώστε να επιδιώκεται η διαρκής αναβάθμιση της θέσης της στο πεδίο της παγκοσμίου πολιτικής με πυξίδα την επίτευξη της στρατηγικής αυτονομίας, έστω και μερικής.

Επί τη βάση των ανωτέρω παραδοχών, οδηγούμαστε αναπόδραστα σε ορισμένα συμπεράσματα αναφορικά με την σχέση της ανατολικής διεύρυνσης της ΕΕ και της πορείας εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης.

7.2. Καταληκτικά Συμπεράσματα ως προς τα Βασικά Ερευνητικά Ερωτήματα

Είναι αληθές ότι η ΕΕ, με την διεύρυνση των «συνόρων» της προς Ανατολάς στην ουσία γύρισε σελίδα στην ιστορία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Και αυτό γιατί αφενός επρόκειτο για ένα ιδιαίτερα τολμηρό εγχείρημα, δεδομένου ότι ουδέποτε υπήρξε τέτοιου εύρους διεύρυνση και αφετέρου διότι μέχρι τότε, υπό την παραδοσιακή πρακτική της ΕΕ, κάθε νέα διεύρυνση αφορούσε στην ένταξη εντός ΕΕ κρατών με παγιωμένα φιλελεύθερα δημοκρατικά καθεστώτα, των οποίων η προσαρμογή στην ενωσιακή θεσμική δομή δεν επέφερε σημαντικές μεταβολές στην λειτουργία της Ένωσης σε θεσμικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο. Εν προκειμένω βέβαια, όπως έχει προαναφερθεί στο εισαγωγικό κεφάλαιο, τα κύρια ερωτήματα που τίθενται αναφορικά με την μεγάλη διεύρυνση της Ένωσης προς Ανατολάς- τα οποία αποτελούν και τα βασικά ερευνητικά ερωτήματα στο πλαίσιο της ανά χείρας διπλωματικής εργασίας- είναι α) εάν αυτή η διεύρυνση είχε εν τέλει ως αποτέλεσμα την ενίσχυση ή την αποδυνάμωση της ΕΕ και β) εάν η ένταξη των εν λόγω κρατών στην Ένωση επέδρασε θετικά ή αρνητικά στην διαδικασία της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης.

¹⁰⁴ Ήφαιστος, Π. (1999). *Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*. Αθήνα: Εκδ. Ποιότητα, σ. 148.

7.2.1. Απάντηση στο 1^ο Ερώτημα

Αναφορικά με το πρώτο τεθέν ερώτημα, αξίζει να καταγραφεί πως η διεύρυνση της Ένωσης προς Ανατολάς είχε σημαντικά οφέλη, τόσο για την ίδια την ΕΕ, όσο και για τους πολίτες της. Η αύξηση του πληθυσμού της Ένωσης, αλλά και η γεωγραφική της επέκταση προσέδωσε σημαντική ώθηση στην οικονομία, στο εμπόριο μεταξύ των κρατών-μελών, στην περαιτέρω κυκλοφορία αγαθών και ανθρώπινου δυναμικού, δημιουργώντας σημαντικές οικονομικές ευκαιρίες. Παράλληλα, η διεύρυνση λειτούργησε επωφελώς και σε γεωπολιτικό επίπεδο, καθώς με αυτόν τον τρόπο η Ένωση, καλύπτοντας το αναδυθέν κενό μετά την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, ενίσχυσε την θέση της στο παγκόσμιο σύστημα.

Η ΕΕ στην ουσία καλείται να διαδραματίσει έναν διπλό ρόλο. Ειδικότερα, σε τοπικό επίπεδο η Ένωση καλείται να υιοθετήσει πολιτικές που συνάδουν με την εσωτερική της ιδιοσυστασία και σύνθεση ώστε να ανέλθει σε αποδεκτά επίπεδα ομοιογένειας, ειδικώς στους κρίσιμους τομείς της θεσμικής της λειτουργίας. Στο επίπεδο της διεύρυνσης, αυτό σημαίνει ότι τα θεσμικά όργανα της Ένωσης και ειδικά η Επιτροπή, λαμβάνουν τα κατάλληλα προσαρμοστικά και διαρθρωτικά μέτρα, έτσι ώστε να επιτευχθεί η καλύτερη δυνατή ενσωμάτωση των υποψήφιων κρατών εντός του συστήματος της ΕΕ. Παράλληλα όμως υφίσταται και η διεθνής διάσταση της διεύρυνσης, όπου η ΕΕ αναζητά να επιτύχει την καλύτερη δυνατή ισορροπία μεταξύ των εξωτερικών της συμφερόντων της και των ειδικότερων εθνικών συμφερόντων των κρατών, προκειμένου να εντοπισθεί ένα κοινό ευρωπαϊκό *raison d'état*.

Όπως εξετάστηκε σε προηγούμενο σημείο, μετά τον πόλεμο στην Γιουγκοσλαβία και την κατάρρευση της ΕΣΣΔ, άνοιξε ένα παράθυρο ευκαιρίας για την Ένωση σε γεωπολιτικό και οικονομικό επίπεδο, που αφορά την ένταξη των πρώην μελών στην ΕΣΣΔ στο ευρωπαϊκό θεσμικό οικοδόμημα. Αφενός, η γεωπολιτική σταθεροποίηση και η οικονομική αναζωογόνηση των ευρωπαϊκών ανατολικών περιοχών θα άμβλυne τις εθνικιστικές συγκρούσεις και αντιπαλότητες και παράλληλα θα καθιστούσε την μετανάστευση πιο διαχειρίσιμη, θέτοντας αυτήν σε ένα ορισμένο πλαίσιο.¹⁰⁵ Αφετέρου, μόλις η διεύρυνση ολοκληρωνόταν με

¹⁰⁵ Moravcsik, A., & Vachudova, M. (2002). "National Interests, State Power, and EU Enlargement", in: *Perspectives*, 19, 21–31.

επιτυχία, η ΕΕ θα αποκτούσε μεγαλύτερη επιρροή ως παγκόσμιος γεωπολιτικός παράγοντας, αυξάνοντας το κύρος της ενώπιον της Ρωσίας και της Κίνας.

Επίσης, από οικονομικής πλευράς (εξεταζόμενης ως βασική πτυχή της εμβάθυνσης) τα οφέλη της διεύρυνσης ήταν επίσης προφανή.¹⁰⁶ Η αύξηση των εμπορικών και κεφαλαιακών ροών στις υποψήφιες χώρες μετά την προσχώρησή τους στην Ένωση ενίσχυσε τις δυνατότητες ανάπτυξής αυτών, γεγονός που αύξηση περαιτέρω τις εισαγωγές από τα λοιπά κράτη-μέλη της ΕΕ. Αυτό φυσικά είχε θετική συμβολή στο Α.Ε.Π. της ΕΕ εν συνόλω. Τα πλεονεκτήματα μίας μεγαλύτερης αγοράς συνδυάστηκαν με το γεγονός της προσφοράς φθηνότερων πόρων και φθηνότερου αλλά εξειδικευμένου εργατικού δυναμικού. Έτσι, οι οικονομίες οδηγήθηκαν σε υψηλότερη αποδοτικότητα ως απόρροια του μεγάλου ανταγωνισμού, της καλύτερης κατανομής των πόρων και της διευρυμένης εξειδίκευσης, ενισχύοντας έτσι την ευρωπαϊκή ανταγωνιστικότητα στην παγκόσμια αγορά. Μάλιστα, στο πλαίσιο της κοινής εμπορικής πολιτικής, τα κράτη-μέλη δρουν με ενιαίο τρόπο και ως εκ τούτου καθίσταται προφανές ότι η διεύρυνση ενίσχυσε στην ουσία την διαπραγματευτική ισχύ της Ένωσης.

Μάλιστα στο προενταξιακό στάδιο, η προσέλκυση της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης σε μια μακροπρόθεσμη διαδικασία οικονομικών και πολιτικών μεταρρυθμίσεων με την προοπτική της εισόδου τους στην ΕΕ, φαίνεται πως ήταν η επιλογή που εν τέλει εξυπηρετούσε καλύτερα και τα γεωπολιτικά συμφέροντα και τα συμφέροντα ασφαλείας της ΕΕ, δεδομένου ότι πλέον τα κράτη αυτά άλλαζαν τον πολιτικοοικονομικό τους προσανατολισμό. Η Ένωση επωφελήθηκε σημαντικά από την εδραίωση της ειρήνης και της σταθερότητας στην περιοχή, τουλάχιστον μέχρι τον πρόσφατο πόλεμο στην Ουκρανία. Ταυτόχρονα βέβαια, τα οφέλη της ένταξης αυτών των κρατών στους Δυτικούς θεσμούς ήταν πολλαπλά καθώς δεν θα πρέπει να λησμονείται πως ενδεχόμενη μη ένταξη των περισσότερων πρώην μελών της ΕΣΣΔ στις Δυτικές θεσμικές δομές (ΕΕ και ΝΑΤΟ), θα καθιστούσε σήμερα την κατάσταση στο επίπεδο του πολέμου αρκετά πιο δυσχερή, δεδομένου ότι το γεωπολιτικό κενό που δημιουργήθηκε μεταψυχροπολεμικά, θα έσπευδε ασφαλώς να καλύψει η αναθεωρητική πολιτική της Ρωσίας.

¹⁰⁶ Baldwin, R.E. et al (1997). "The costs and benefits of eastern enlargement: the impact on the EU and Central Europe", in *Economic Policy*, 12, 24, pp. 125-176.

Βέβαια, η εν λόγω μεγάλη διεύρυνση έθετε- και συνεχίζει να θέτει- σοβαρές προκλήσεις στην λειτουργία της ΕΕ. Χαρακτηριστική είναι εν προκειμένω η δημοκρατική οπισθοδρόμηση που παρατηρείται σε ορισμένα κράτη-μέλη (λ.χ. Ουγγαρία και Πολωνία), η οποία αφενός καθιστά δυσχερή την ομαλή λειτουργία του συστήματος λήψης απόφασης εντός της ΕΕ και αφετέρου θέτει διλήμματα σε επίπεδο ασφάλειας και γεωπολιτικής.¹⁰⁷ Σίγουρα λοιπόν η διεύρυνση, πλην των επωφελών της στοιχείων, προκαλεί και δυσχέρειες, καθώς η διατηρηθείσα ανομοιομορφία στο εσωτερικό της Ένωσης ασφαλώς μπορεί να δυναμιτίσει τη διαδικασία λήψης αποφάσεων, καθώς και την ομαλή λειτουργία των θεσμικών οργάνων και των κοινών πολιτικών της Ένωσης. Παρά τις δυσκολίες ωστόσο και ενόψει των γεωπολιτικών ωφελημάτων, οδηγούμαστε στο συμπέρασμα πως η μεγάλη διεύρυνση της ΕΕ- παρά τις προκληθείσες δυσχέρειες- μάλλον ενδυνάμωσε την Ένωση, οδηγώντας την απλώς σε ορισμένες αναγκαίες προσαρμογές.

7.2.2. Απάντηση στο 2^ο Ερώτημα

Με δεδομένα τα ανωτέρω, οδηγούμαστε- φυσικώ τω τρόπω- στην ανάγκη απάντησης του δεύτερου τεθέντος ερωτήματος, ήτοι του κατά πόσο αυτή η προσαρμοστική διαδικασία που ακολούθησε η Ένωση προκειμένου να «υποδεχθεί» τα νέα κράτη-μέλη επηρέασε αρνητικά την εμβάθυνση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, το οποίο εν πολλοίς συναρτάται λογικά με το πρώτο ερώτημα.

Τω όντι, η ΕΕ μετά την μεγάλη διεύρυνση της προς Ανατολάς, μετέβαλε σε έναν βαθμό τον τρόπο λειτουργίας της, όπως ήταν αυτός γνωστός μέχρι τότε. Πιο συγκεκριμένα, επί τη βάσει της Συνθήκης της Νίκαιας- η οποία μάλιστα συντάχθηκε για να καλύψει ακριβώς αυτές τις ανάγκες που προκάλεσε η διεύρυνση- έλαβε χώρα η βελτίωση του θεσμού των ενισχυμένων συνεργασιών που καθιέρωσε η Συνθήκη του Άμστερνταμ και επεκτάθηκε σε βασικούς τομείς της διαδικασίας της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, όπως για παράδειγμα τα θέματα εξωτερικής πολιτικής και άμυνας.

Γίνεται λοιπόν κατανοητό ότι η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση σε αυτούς τους τομείς απέκτησε πιο ευέλικτο χαρακτήρα, προωθώντας έναν τύπο εξέλιξης πολλών ταχυτήτων, όπου τα κράτη-μέλη που επιθυμούσαν να προσχωρήσουν περισσότερο το

¹⁰⁷ Rácz A. (2021). “Authoritarian Ties: The Case of Russian and Hungary”. In: *Wilson Center Blog October 22, 2021*, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/authoritarian-ties-case-russia-and-hungary> (Πρόσβαση 25 Οκτωβρίου 2022).

επιτύγχαναν, ενώ άλλα στα οποία δεν υπήρχε η πολιτική βούληση καθυστέρουσαν. Ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα εν προκειμένω είναι το καθεστώς της «εποικοδομητικής αποχής» στο πλαίσιο της ΚΕΠΠΑ, το οποίο υιοθετήθηκε από την Συνθήκη του Άμστερνταμ με σκοπό να διευκολυνθεί η διαδικασία λήψης απόφασης, ώστε τα κράτη-μέλη που δεν επιθυμούν να προβούν στην υιοθέτηση μίας απόφασης να απέχουν και ως εκ τούτου να μην εμποδίζουν εν γένει την λήψη αποφάσεων, δηλώνοντας παράλληλα ότι δεν θα προβούν σε ενέργειες που θα παρεμποδίζουν την ληφθείσα απόφαση.¹⁰⁸

Αποτιμώντας ωστόσο συνολικά την μεγάλη διεύρυνση της ΕΕ προς την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη, σε σχέση με την πορεία της εμβάθυνσης της ευρωπαϊκής ενοποίησης, διαπιστώνεται πως καίτοι η εν λόγω διεύρυνση μετέβαλε σε σημαντικό βαθμό την δομή της Ένωσης και την υφή της ενοποιητικής διαδικασίας, εντούτοις δεν έχει λειτουργήσει αποσταθεροποιητικά ως προς το ευρωπαϊκό *status quo* και το κοινοτικό κεκτημένο. Τουναντίον, η ΕΕ, έχοντας την εμπειρία αυτής της μεγάλης διεύρυνσης, σε συνδυασμό με τα αποκομισθέντα γεωπολιτικά και οικονομικά της οφέλη, έχει δομήσει τις προϋποθέσεις για την περαιτέρω διεύρυνσή της στα Δυτικά Βαλκάνια, αναγκαιότητα η οποία ενισχύεται έτι περαιτέρω εξαιτίας του ρωσικού αναθεωρητισμού που αναμφισβήτητα επιδιώκει και θα επιδιώξει με ακόμη μεγαλύτερη ένταση, να ασκήσει σοβαρή επιρροή στην περιοχή, εκμεταλλευόμενος το υφιστάμενο γεωπολιτικό κενό.

¹⁰⁸ Τσαρδανίδης, Χ. (2016). «Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ)», στο: Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση – Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική, σ. 241.

Πηγές - Βιβλιογραφία

❖ Στην Ελληνική Γλώσσα :

Ανδρέου, Γ. (2016). «Η Ευρωπαϊκή Πολιτική Συνοχής», στο: Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική.

Ανδρέου, Γ. (2019). «Η πολιτική Συνοχής της Ε.Ε. στις Χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης (ΧΚΑΕ), 2004 – 2020», στο Μπαπανάσης, Σ. (επιμ.). *Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς Ανατολάς και οι Επιπτώσεις της*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Παπαζήση.

Αρβανιτόπουλος, Κ. (2020). *Στρατηγική Συμπληρωματικότητα*, στο <https://www.arvanitopoulos.gr/post/692/strathgikh-symplhrwmatikothta> (Τελευταία πρόσβαση 25 Οκτωβρίου 2022).

Αρβανιτόπουλος, Κ. (2022). «Το Λάθος του Πούτιν», *Εφημερίδα Τα Νέα*, 29/1/2022, διαθέσιμο στο: <https://www.arvanitopoulos.gr/post/702/to-lathos-toy-poytin> (Πρόσβαση την 25 Οκτωβρίου 2022).

Αρβανιτόπουλος, Κ. & Ήφαιστος, Π. (1999). *Ευρωπαϊκές Σχέσεις*. Αθήνα: Εκδ. Ποιότητα.

Βούλαρης, Ι. (2003). «Διεύρυνση και Εμβάθυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και Επιπτώσεις στην Ενοποίηση του Δικαίου προς τα Έσω και προς τα Έξω», στο *Digesta Law Review*, τ. Α, 6-15.

Ήφαιστος, Π. (1999). *Θεωρία Διεθνούς και Ευρωπαϊκής Ολοκλήρωσης*. Αθήνα: Εκδ. Ποιότητα.

Ιωακειμίδης, Π. (1996). *Η Νέα Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης και η Ελλάδα: Κύπρος, Βαλκάνια, Αν. Ευρώπη. Προβλήματα, Συνέπειες, Στρατηγική*. Αθήνα: Εκδ. Σιδέρης.

Ιωακειμίδης, Π. (2007). *Θα Επιβιώσει η Ευρωπαϊκή Ένωση;*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.

Κανελλοπούλου-Μαλούχου, Ν. (2012). *Η Χειραφέτηση της Ευρώπης. Συνταγματική Θεωρία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.

- Καραφωτάκης, Ε. (2007).** «Οι Διευρύνσεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης», στο Μαραβέγιας, Ν. & Τσινισιζέλης, Μ. (επιμ.). *Νέα Ευρωπαϊκή Ένωση, Οργάνωση και Πολιτικές*. Αθήνα: Εκδ. Θεμέλιο.
- Κοππά, Μ. (2017).** *Η Κοινή Πολιτική Άμυνας και Ασφάλειας*. Αθήνα: Εκδ. Πατάκη.
- Μούσης, Ν. (2011).** *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δίκαιο, Οικονομία, Πολιτική*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.
- Μπαπανάσης, Σ. (2019).** «Οι Επιπτώσεις της Διεύρυνσης της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Νέα Χώρες της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης», στο Μπαπανάσης, Σ. (επιμ.). *Η Διεύρυνση της Ευρωπαϊκής Ένωσης προς Ανατολάς και οι Επιπτώσεις της*. Θεσσαλονίκη: Εκδ. Παπαζήση.
- Μπύρης, Δ. & Τζιφάκης, Ν. (2016).** «Η Προοπτική της Διεύρυνσης της ΕΕ και η Ευρωπαϊκή Πολιτική Γειτονίας», στο Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική.
- Πλιάκος, Α. (2012).** *Το Δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Θεσμικό και Ουσιαστικό Δίκαιο*. Αθήνα: Εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, σσ. 208-209.
- Σακελλαρόπουλος, Σ. (2016).** “Οι Διευρύνσεις της ΕΟΚ/ΕΕ: Από την Ευρώπη των Έξι στην Ευρώπη των Είκοσι Οκτώ”, στο: Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση – Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική, σσ. 54 – 56.
- Στεργίου, Α. (2007).** «Η Γερμανική Πολιτική στην Ανατολική Ευρώπη. Μια Γεωπολιτική Ανάλυση», *Φιλελεύθερη Έκφραση*, σσ. 38-40.
- Τσαρδανίδης, Χ. (2016).** «Η Κοινή Εξωτερική Πολιτική και Πολιτική Ασφαλείας (ΚΕΠΠΑ)», στο: Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση – Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική.
- Τσάτσος, Δ. (2005).** *Το Αξιακό Σύστημα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εισαγωγή στη Λειτουργία του*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.
- Τσισινιζέλης, Μ. & Χρυσόχου, Δ. (2016).** «Θεωρίες της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης: Αναγνώσεις μιας “πολλαπλότητας”», στο Μαραβέγιας, Ν. (επιμ.). *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*. Αθήνα: Εκδ. Κριτική · Χρυσόχου, Δ. (2010). *Οργανωμένη Πολλαπλότητα*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.
- Χρυσόχου, Δ. (2003).** *Θεωρία της Ευρωπαϊκής Ενοποίησης*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.

❖ Στην Αγγλική Γλώσσα :

Baldwin, R.E. et al (1997). "The costs and benefits of eastern enlargement: the impact on the EU and Central Europe", in *Economic Policy*, 12, 24, σσ. 125-176.

Balfour, R. & Stratulat, C. (2012). "The Enlargement of the European Union, *European Policy Center*, Discussion Paper, https://www.epc.eu/content/PDF/2012/The_enlargement_of_the_EU.pdf (Πρόσβαση την 25 Οκτωβρίου 2022).

Bonomi, M. (2020). "From EU Enlargement Fatigue to Ambiguity", *Foundation for European Progressive Studies*, <https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2021/02/From-EU-Enlargement-Fatigue-to-Ambiguity.pdf> (Πρόσβαση την 25 Οκτωβρίου 2022).

Cameron, F. (2004). "Widening and Deepening", στο Cameron, F. (επιμ.). *The Future of Europe, Integration and Enlargement*. New York: Routledge, σσ. 1-6.

Council of the EU (2022). "A Strategic Compass for a Stronger EU Security and Defence in the Next Decade", Press Release, in: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/> (Πρόσβαση την 25 Οκτωβρίου 2022).

Delcourt, C. (2001). "The Acquis Communautaire: Has the Concept had its Day?", in: *Common Market Law Review* 38, no. 4, σσ. 829-70.

Engelbrekt, K. (2009). "The Impact of Enlargement on Institutional Integrity in Central and Eastern Europe", in: *Perspectives on European Politics and Society*, 10:2, 167-180.

European Council (1993). *Conclusions of the Presidency*. Copenhagen, June 21-22, 1993, σ. 12. <https://www.consilium.europa.eu/media/21225/72921.pdf> (Πρόσβαση 24 Οκτωβρίου 2022).

European Commission (1997). Agenda 2000 – For a Stronger and Wider Union, σσ. 2-67. <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/agenda-2000-for-a-stronger-and-wider-union.html> (Πρόσβαση 24 Οκτωβρίου 2022).

Golub, J. (2007). "Survival Analysis and European Union Decision-Making", in: *European Union Politics*, 8, 2, 155-179.

Haas, E.B. (1976). "Turbulent Fields and the Theory of Regional Integration", in: *International Organization*, 30, 2, σσ. 173-212.

- Hertz, R. & Leuffen, D. (2011).** “Too Big to Run? Analysing the Impact of Enlargement on the Speed of EU Decision-Making”, in: *European Union Politics*, 12.
- Holehouse, M. (2015).** “EU Quota Plan Forced through against Eastern States’ Wishes”, in: *The Telegraph* (23 Sep 15), <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/11883024/Europe-ministers-agree-relocation-of-120000-refugees-by-large-majority.html> (Τελευταία πρόσβαση 25 Οκτωβρίου 2022).
- König, T. (2007).** “Divergence or convergence? From ever-growing to ever-slowng. European legislative decision making”, in: *European Journal of Political Research*. 46. 417 - 444.
- Klüver, H. and Sagarzazu, I. (2013).** “Ideological congruency and decision-making speed: the effect of partisanship across European Union institutions”, in: *European Union Politics* 14(3): 388–407.
- Mearsheimer, J. (1994).** “The False Promise of International Institutions”, in: *International Security*, Vol. 19, No 3.
- Mattila, M. (2009).** “Roll Call Analysis of Voting in the European Union Council of Ministers after the 2004 Enlargement”, in: *European Journal of Political Research*, 48, 6, 840-857.
- Moravcsik, A., & Vachudova, M. (2002).** “National Interests, State Power, and EU Enlargement”, in: *Perspectives*, 19, 21–31.
- Nugent, N. (2004).** “The EU and the 10+2 Enlargement Round: Opportunities and Challenges”, στο Nugent, N. (επιμ.). *European Union Enlargement*. New York: Palgrave Macmillan.
- Nugent, N. (2012).** *Πολιτική και Διακυβέρνηση στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Ιστορία-Θεσμοί-Πολιτικές*. Αθήνα: Εκδ. Σαββάλας.
- Nye, J. (2005).** *Ηπια Ισχύς, Το Μέσο Επιτυχίας στην Παγκόσμια Πολιτική*. Αθήνα: Εκδ. Παπαζήση.
- Pace, R. (2018).** "EU Enlargement and security in the Mediterranean region". In *The security dimensions of EU enlargement*. Manchester, England: Manchester University Press.
- Rácz A. (2021).** “Authoritarian Ties: The Case of Russian and Hungary”. In: *Wilson Center Blog October 22, 2021*, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/authoritarian-ties-case-russia-and-hungary>
- Schimmelfennig, F. & Sedelmeier, U. (2002).** “Theorizing EU enlargement: research focus, hypotheses, and the state of research”, in: *Journal of European Public Policy*, 9:4, 500-528.

- Scott, A. (2004).** “The Political Economy of Enlargement”, στο Cameron, F. (επιμ.). *The Future of Europe, Integration and Enlargement*. New York: Routledge, σ. 86.
- Shepherd, A. (2018).** “The Implications of EU Enlargement for the European Security and Defence Policy”, in Brown, D. & Shepherd, A. (eds). *The Security Dimensions of EU Enlargement*, Manchester University Press, pp. 20-37.
- Toshkov, D. (2017).** “The impact of the Eastern enlargement on the decision-making capacity of the European Union”, in: *Journal of European Public Policy*, 24:2, 177-196.
- Wallden, S. (1995).** “Greece and EU Enlargement towards Central and Eastern Europe”, *Research Papers No 35*, EKEM, σσ. 6-10.
- Wallden, S. (2017).** “The Demise of EU Enlargement Policy”, *ELIAMEP Research Paper 2017/03*, διαθέσιμο στο <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2017/03/Enlargement-policy-1701-fin.pdf>